

π. 24

Ι. Ε. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ο

ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ



ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝ. Ν. ΣΙΔΕΡΗ

52 — 'Οδός Σταδίου — 52

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ



ΑΡΙΘ. 73

ΕΤΥΠΩΘΗ ΤΩ 1933.



ΤΥΠΟΙΣ : ΑΘ. Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ ΣΤΟΑ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ παρὸν βιβλίον ἐγράφη κατὰ τὸ γαλλικὸν τοῦ ὀνομαστοῦ συγχορόνου συγγραφέως καὶ παιδαγωγοῦ J. Compaugé, εἰκονίζει δὲ τὸν βίον καὶ ἐκθέτει τὰ ἔργα, τὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐξοχωτάτου ἐκ τῶν παιδαγωγῶν καὶ ἑνὸς ἐκ τῶν ἀγαθωτάτων ἀνθρώπων. Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἴδῃ καὶ θὰ θαυμάσῃ φιλανθρωπίαν ἀνεξάντλητον, αὐταπάρησιν ἄνευ ὀρίων, λιτότητα, ἐπιμονήν, φρόνησιν, φιλοστοργίαν, πίστιν καὶ τόσας ἄλλας ἀρετάς, ὅσαι ὀλίγους ἀνθρώπους ὅλαι ὁμοῦ ἐστόλισαν. Ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως θὰ θαυμάσῃ τὸν Πεσταλότην ὡς παιδαγωγόν, ἀναπτύξαντα θεωρητικῶς καὶ ἐφαρμόσαντα πρακτικῶς τὰς ὑγιειντάτας παιδαγωγικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τὴν πατρίδα του ἐξηπλώθησαν καὶ διέπουν σήμερον τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον.

Ἴσως νομίσῃ τις, ὅτι τὸ ἀνάγνωσμα τοῦτο εἶναι κατὰλληλον μόνον διὰ τοὺς λογίους καὶ πρὸ πάντων διὰ τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς παιδαγωγούς. Ὅχι· ἡμεῖς διόλου δὲν ἀπεβλέψαμεν πρὸς αὐτούς, οἱ ὁποῖοι καὶ βιβλία ἄλλα πολὺ καλύτερα καὶ τελειότερα ἔχουν, καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου τούτου ὅλοι σχεδὸν γνωρίζουν, καὶ τὰ διδάγματά του, οἱ καλοὶ τοῦλάχιστον, ἐφαρμόζουσι καὶ ἐξασκοῦν. Ἀλλὰ βεβαίως ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βίου ἑνὸς μεγάλου ἀνδρὸς εἶναι εἰς πάντα ἀνθρωπον πολὺ χρήσιμος, διότι περισσότερον ἀπὸ πᾶν ἄλλο ἀνάγνωσμα παρακινεῖ

εἰς μεγάλα ἔργα, κάμνει δὲ τὸν ἀναγνώστην καὶ νὰ διορθώνη τὰ σφάλματά του, ὅταν συγκρίνη τὸν ἑαυτὸν του, ὅσον μικρὸς καὶ ἂν εἶναι, πρὸς τὸν βιογραφούμενον. Ἡμεῖς ὅμως ἠθελήσαμεν νὰ καταστήσωμεν εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς μας γνωστὸν τὸν Πεσταλότσην, διὰ νὰ ἴδουν καὶ νὰ πεισθοῦν, ὅτι, ἐὰν ὑπάρχουν παιδιά πρῶτον καὶ ἄνθρωποι βραδύτερον δυστυχεῖς καὶ κακόμοιροι, αἴτιοι εἶναι οἱ γονεῖς των πρὸ πάντων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔμαθαν πῶς πρέπει ν' ἀνατρέφουν τὰ τέκνα των ἢ δὲν ἐφρόντισαν, ὅπως ἔπρεπε, διὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἐκπαίδευσίν των.

Διότι ὅλοι βλέπομεν τί γίνεται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὸν τόπον μας. Πολλοὶ πατέρες, καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, βασανίζονται ἀλύπητα ἢ περνοῦν ζωὴν ἐλεεινὴν, διὰ ν' ἀφήσουν εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς ἐγγόνας των ὄνομα ἔνδοξον ἢ προῖκας μεγάλας καὶ κληρονομίας πλουσίας. Ἄλλ' ὀλίγον ἐὰν ἐξετάσωμεν, θὰ μάθωμεν ὅτι καὶ ὀνόματα ἔνδοξα καὶ προῖκες καὶ περιουσίαι μεγάλαι πολὺ συνήθως φθείρονται καὶ κηλιδώνονται εἰς τὰ θεραπευτήρια καὶ τὰ ἰατροεῖα, εἰς τὰ καταστήματα εἰδῶν τοῦ συρμοῦ καὶ τῆς πολυτελείας, εἰς οἰνοπωλεῖα καὶ χαρτοπαικτεῖα καὶ ἄλλα διάφορα μέρη ἀσωτίας καὶ διαφθορᾶς· θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ περιουσία πολὺ σπανίως περιέχεται εἰς τοὺς ἀπογόνους τῆς τρίτης γενεᾶς.

Ἄλλὰ διὰ τί ὄρα γε ; Διὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, ὅταν ἦσαν παιδιά καὶ νέοι, οἱ γονεῖς των ἐφρόντισαν καλὰ νὰ τρέφονται καὶ νὰ ἐνδύονται καὶ νὰ διασκεδάζουν καὶ ν' ἀπολαύουν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνατροφὴν των καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ἢ ἐντελῶς παρημέλησαν ἢ τόσον κακὴν καὶ ἀθλίαν τὴν ἔδωκαν— ἂν καὶ ἐνόμιζαν, ὅτι ἦτο ἡ καλύτε-

ρα—ὥστε αὐτὴ φέρει ἀσφαλῶς τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια βλέπομεν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ μεγάλα κενά, ὅσα οὕτως ἀνοίγονται εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀναπληροῦνται διὰ νέων ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους φωτίζει ὁ Θεὸς εἰς τὴν προκοπὴν· ἀλλὰ πρέπει νὰ συλλογιζώμεθα, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακολουθῇ πάντοτε, καὶ ἡ ἐξάντλησις θὰ ἐπέλθῃ ἄφευκτα.

Εἰς τὸ μέγα αὐτὸ κακὸν τὸ καλύτερον καὶ ὠφελιμώτερον φάρμακον εἶναι καλὴ ἀνατροφή καὶ καλὴ ἐκπαίδευσις. Διὰ τοῦτο εὐχομαι καὶ τοῦ βίου τοῦ Πεσταλότση ἡ ἀνάγνωσις ν' ἀποβῇ συντελεστικὴ εἰς τὸ νὰ διαδοθοῦν καὶ στερεωθοῦν καλύτεραι περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως γνῶμαι εἰς τὴν ὠραίαν χώραν μας, ἢ ὁποία ἄλλοτε ἐφώτιζε τὸν κόσμον.

Ἐν Σμύρῃ, κατὰ Σεπτέμβριον 1905.

I. E. Δ.



ΕΡΡΙΚΟΣ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

Ο ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

Α'. Τὰ πρῶτα ἔτη καὶ ὁ γάμος τοῦ Πεσταλότση.

Ὁ Ἑρρίκος Πεσταλότσης ἐγεννήθη εἰς τὴν Ζυρίχην τὴν 12 Ἰανουαρίου 1746 ἐκ πατρὸς ἰατροῦ ἰταλικῆς καταγωγῆς. Ἡ Ζυρίχη, ὅτε ἐσπούδαζεν ἐκεῖ ὁ Πεσταλότσης, ἦτο ἀκμάζον κέντρον πνευματικῆς ζωῆς. Ἀντηγωνίζετο πρὸς τὴν Λειψίαν, ἔχουσα δὲ δοκίμους λυρικοὺς ποιητὰς καὶ αὐτῆ, ἐγίνετο τὸ ἐντενικτῆριον τῶν τότε διασῆμων γερμανῶν ποιητῶν ὡς ὁ Βίλανδ καὶ ὁ Κλίψτοκ. Ἀλλὰ πνεῦμα ἐλευθερίας ἐξῆπτε πρὸ πάντων τότε τὰ πνεύματα.

Τὰ συγγράμματα τοῦ περιφήμου γάλλου φιλοσόφου καὶ συγγραφέως Ῥουσσώ, καὶ μάλιστα τὸ «Κοινωνικὸν συμβόλαιον» καὶ «ὁ Αἰμίλιος», ἀνεγινώσκοντο ἀπλήστως. Τὰ διδάγματα δ' ἐκεῖνα ἐποίησθη νέος καὶ ὁ Πεσταλότσης καὶ δὲν τὰ ἐλησμόνησε μέχρι γήρατος. «Ὁ Ῥουσσώ, ἔγραφε τὸ 1826, ἔθραυσε μὲ ἠράκλειον δύναμιν τὰς βερείας ἀλύσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἀπέδωκε τὸ παιδίον εἰς ἑαυτὸ καὶ τὴν ἀνατροφὴν εἰς τὴν φύσιν». Ἡ δὲ πανεπιστημιακὴ νεολαία, ἐνθαρρυνομένη ὑπ' αὐτῶν τῶν καθηγητῶν της, συνεκρότει ἐκπαιδευτικοὺς συλλόγους πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Ἐξεδίδοντο ἀνώνυμοι σάτυροι, διὰ τῶν ὁποίων ζωηρῶς προσεβάλλοντο οἱ δημοτικοί, οἱ δικαστικοί ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας. Ἐν-

τὸς τοῦ φλογεροῦ τούτου περιβάλλοντος ἐμεγάλωσεν ὁ Πεσταλότσης. Διὰ τοῦτο, μόλις εἰκοσαετῆς, ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπαναστάτης καὶ μετὰ τινων φίλων του, «τῶν πατριωτῶν», ὡς τοὺς ὠνόμαζαν, κατεδιώχθη ὡς δῆθεν συνωμόσας κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κράτους. Καὶ ἐνῶ εἷς ἐκ τῶν ἀθῶνων τούτων συνωμοτῶν, ἔνοχος μόνον διότι κατήγγειλε τὰς καταχρήσεις καὶ τὴν κακὴν διαγωγὴν τινων ἐκ τῶν ἀρχόντων, ἐξωρίζετο, ὁ Πεσταλότσης καὶ ἄλλοι ἐφυλακίζοντο καὶ κατεδικάζοντο εἰς πρόστιμον.

Ἐκ τῶν σφοδρῶν τούτων ἀγώνων τῆς νεότητός του ἤντησεν ὁ Πεσταλότσης τὰς φιλελευθέρους του πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐνέπνευσαν καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν καὶ τὸν ἀνέδειξαν ἀκάματον πρόμαχον τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πασχόντων κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν ἰσχυρῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἐπιδράσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ εὐγενοῦς του χαρακτῆρος. Ὁ οἰκογενειακός του κύκλος ἐπενήργησεν εἰς τὴν καρδίαν του περισσότερο τοῦ κοινωνικοῦ ὀρίζοντος. Ἐξαετῆς ἀπωρφανίσθη τοῦ πατρὸς του καὶ ἀπέμεινε, μὲ ἓνα ἄλλον ἀδελφὸν καὶ μίαν ἀδελφήν, ἡ φροντίς καὶ ἡ παρηγορία τῆς καλῆς καὶ νοήμονος μητρὸς του. Εἰς τὴν μητέρα του δὲ ὀφείλει ὁ Πεσταλότσης, ὡς τόσοι μεγάλοι ἄνδρες (1), πολλὰς ἀρετάς, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐνετυπώ-

(1) Βλ. σελ. 11, 29 καὶ 48 τοῦ ἀρ. 42 τῶν ὠφελ. βιβλίων «Οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχαι» ὑπὸ Α. Δ. Κυριακοῦ καὶ σελ. 13 τοῦ ἀρ. 46 «Βίος Οὐασιγκτιῶνος» ὑπὸ Α. Π. Κουρτίδου.

θησαν κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Μείνασα χήρα δυστυχῆς καὶ ἄνευ πόρων, ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων της, χωρὶς ἄλλον βοηθὸν παρὰ μίαν πιστὴν ὑπηρέτριαν, ἣ ὁποῖα εἰς τὸν κύριόν της ἀποθνήσκοντα ὑπεσχέθη ὅτι οὐδέποτε, ἐφ' ὅσον ἔζη, θὰ ἐγκατέλειπε τὴν οἰκογένειάν του—καὶ μὲ θαυμαστὴν ἀφοσίωσιν ἐτήρησε τὸν λόγον της. Εἰς τὴν ταπεινὴν ἐκείνην οἰκογενειακὴν ἐστίαν, ὑπὸ ἄγρυπνον καὶ τρυφερὰν ἐπιτήρησιν, τὸ παιδίον ἐγνώρισεν ἔνωρὶς τὰς ἀρετὰς τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς λιτότητος, αἱ ὁποῖαι συχνάκις ἔπειτα τοῦ ἐχρησίμευσαν, διὰ νὰ ὑποφέρῃ ἀγογγύστως τὰς σκληρὰς ἀνάγκας ἐπιπόνου βίου. Ἄλλ' ἐντεῦθεν ἴσως πηγάζουν, παρ' ὅλας τούτας τὰς ἀρετάς, καὶ τινες ἐλλείψεις τῆς ἀπλοϊκῆς ψυχῆς του, τῆς εὐαισθητοῦ μᾶλλον παρὰ φιλοσόφου. Πρὸ πάντων τοῦ ἔλειπε συχνὰ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα. Διὰ τοῦτο ὁ φίλος του Βλούντσλη, ἀποθνήσκων νέος, τὸν συνεβούλευσε : « Ποιὲ μὴ ἀναλάβῃς ἐπιχειρήσιν, χωρὶς νὰ ἔχης πλησίον σου ἄνθρωπον ἔμπειρον καὶ ψύχραιμον διὰ νὰ σὲ προφυλάττῃ ἀπὸ τοὺς κινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ σὲ ἐκθέσουν ἢ καλωσύνη καὶ ἢ εὐπιστία σου ». Ὁ δὲ Νίδερερ, εἰς τῶν συνεργατιῶν του κατὰ τὰ γηρατεῖά του, ἔλεγεν, ὅτι εἰς τὸν Πεσταλότσην συνυπῆρχαν καὶ δραστηριὰ θέλησις ἀνδρὸς καὶ ἀνδρεία ἥρωος, ἀλλὰ πρὸ πάντων εὐαισθησία καὶ λεπτότης γυναικὸς καὶ εὐπιστος ἀφέλεια παιδίου.

Αἱ σπουδαὶ τοῦ Πεσταλότση ὑπῆρξαν σοβαρώταται. Τὴν θεολογίαν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον,

τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτον τὸν προσεῖλκυσαν, τὰ ἐγκατέλειψε ταχέως. Τὸν ἀπέτρεψε δ' ἀπ' αὐτῶν ἀναμφιβόλως τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα μᾶλλον, τὸ ὁποῖον ἤντηλησεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ῥουσσώ, παρὰ ἣ ἀποτυχία του, ὡς λέγεται, εἰς ἓν κήρυγμα, ὅτις δῆθεν ἐσυγχύσθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου του. Ἐστράφη λοιπὸν πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς νομικῆς, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὰς γνώσεις τὰς ἀναγκαιούσας εἰς ἄνθρωπον πολιτικὸν καὶ μεταρρυθμιστὴν τῆς κοινωνίας, ὁποῖος ἤθελε νὰ γίνῃ. Διὸ ἀνεγίνωσκε μὲ ἀγάπην τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος, καὶ εἰκοσαετῆς ἀκόμη συνέτασεν ὑπομνήματα περὶ τῆς νομοθεσίας τῆς Σπόρτης.

Ἄλλὰ τὸν φιλελεύθερον πολίτην, τὸν φίλον τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἐσχημάτισαν μόνον αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ ἢ αἱ ὄνειροπόλοι θεωρίαι. Τὰ περιστατικὰ τοῦ βίου τὸν ἐδίδαξαν προῶρος τί ἦτο πράγματι ἡ κοινωνία. Ἡ τὰς διακοπὰς του διήρχετο εἰς τὴν ἐξοχὴν εἴτε μὲ τὸν ἐκ πατρὸς πάππον του, τὸν ἱερέα Πεσταλότσην, εἴτε μὲ τὸν ἐκ μητρὸς θεῖόν του, τὸν ἰατρὸν Ὅτσε. Μὲ αὐτοὺς ἐπεσκέπτετο τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἔβλεπεν ἀπὸ πλησίον τὰ δεινοπαθήματα τοῦ λαοῦ καὶ ἤκουε τὰ παράπονα τῶν χωρικῶν. Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἐφήβου εἰσῆλθε τότε καὶ κατώκησεν ἡ εὐσπλαγχνία. Ἐπειδὴ δὲ ἀληθεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἡ ἀντανάκλασις τοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἀναπτύσσεται, πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα ὅτι ὁ Πεσταλότσης ἔζησε τὴν νεότητά του ἐν μέσῳ

χρησιῶν ἀνθρώπων, οἱ ἐμεγάλωσεν ἐντὸς ἀτμοσφαιρας τιμιότητος καὶ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν.

Μίαν ἡμέραν, παιδάριον ἀκόμη, εἰσῆλθεν εἰς γειτονικὸν ζαχαροπλαστεῖον ν' ἀγοράσῃ μὲ τὰ ὀλίγα χρήματά του ζαχαρωτά. Ἄλλ' ἡ πωλήτρια, ἡ κόρη τοῦ ζαχαροπλάστου, ἐκείνη, τὴν ὁποίαν μετὰ τινὰ ἔτη ἔμελλε νὰ νυμφευθῇ ὁ Πεσταλότσης, ἡ Ἄννα Σοῦλτες, ἐναντίον τοῦ ἐμπορικοῦ της συμφέροντος μετέπεισε τὸ παιδίον νὰ μὴ εὐχαριστήσῃ τὴν λαιμαργίαν του καὶ τὸ ὑπεχρέωσε νὰ φυλάξῃ τὰ χρήματά του πρὸς ὠφελιμωτέραν χρῆσιν. Τοιοῦτοτρόπως ἔλαβεν ὁ Πεσταλότσης ἐν ἐκ τῶν πρώτων ἐπωφελῶν μαθημάτων σωφροσύνης παρ' ἐκείνης, ἡ ὁποία ἔμελλεν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἕξ ἔτη (1769—1815) νὰ γίνῃ μέτοχος τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ἀπελπισιῶν του, σύντροφος τῆς σπανιωτάτης χαρᾶς του καὶ τῶν ἀτελευτήτων του θλίψεων.

Αἱ γλυκεῖαι καὶ σωτήριοι ἐπιδράσεις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου ἐξηκολούθησαν διὰ τὸν Πεσταλότσην καὶ εἰς τὴν συζυγικὴν ἐστίαν. Ἡ σύζυγος τοῦ Πεσταλότση ἀνεδείχθη ἀνταξία του, ὁ δὲ γάμος των ὑπῆρξεν ἑνωσις ψυχῶν. Αἱ ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ἀντήλλασαν, ἐσώθησαν, οὐδέποτε δὲ μνηστευμένοι ἔγραψαν ὁμοίαν ἀλληλογραφίαν. Ἀντὶ νὰ καυχᾶται ὁ Πεσταλότσης, ἠὲχαριστεῖτο νὰ ἐκθέτῃ λεπτομερῶς ὅλα του τὰ ἐλαττώματα, τὸν ῥεμβώδη χαρακτῆρά του, τὸν παρημελημένον ἱματισμόν του, τὸ ὄχι ἐλκυστικὸν ἐξωτερικόν του. Αἱ ἐρωτικά του ἐκ-

δηλώσεις ὁμοίαζαν μὲ ἐξομολόγησιν τῶν ἀμαρτημάτων του. Συνεβούλευε τὴν Ἄνναν νὰ σκεφθῆ πολὺ, πρὶν λάβῃ ἀπόφασιν. Ἔλεγε πόσον ἦτο ἀπρονόητος, ὅτι δὲν εἶχε διόλου ἐτοιμότητα πνεύματος, ὅτι ἦτο εὐαίσθητος εἰς τὰς δυστυχίας τῶν ἄλλων εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ εἶναι αὐτὸς δυστυχῆς καὶ νὰ χάνῃ ὅλην τὴν γαλήνην τοῦ πνεύματός του. Τὴν προειδοποιεῖ ὅτι θὰ ἦτο πολίτης μᾶλλον παρὰ σύζυγος, ὅτι αὐτὴ θὰ εἶχε νὰ ὑποφέρῃ, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ μάθῃ νὰ θυσιάσῃ τὴν οἰκογένειαν, τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ τὴν φυλακίαν εἰς τὰ ὑπέρτερα συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος. Μὲ ὀλίγας λέξεις ἐχάραιτε τὸ πρόγραμμα τοῦ βίου του. Ἄλλ' ἡ Ἄννα εἶχε καὶ αὐτὴ εὐγενῆ καρδίαν, καὶ δὲν ἔδιδε σημασίαν ἂν ὁ λαιμοδέτης τοῦ ἐκλεκτοῦ τῆς ἦτο ἄσχημα δεμένος. Μολονότι ἔδωκεν εἰς τὸν Πεσταλότσην νὰ ἐννοήσῃ ὅτι καὶ αὐτὴ εἶχε παρατηρήσῃ καλῶς ὅτι δὲν ἦτο τῶ ὄντι ὠραῖος, ὅτι ἡ φύσις ἐδείχθη ἄστοργος πρὸς αὐτόν, διότι δὲν τοῦ εἶχε δῶσῃ «μεγάλους μαύρους ὀφθαλμούς, ὅπου ἐκείνη θ' ἀνεγίνωσκε τὴν καλωσύνην τῆς σοβαρᾶς καὶ γενναίας ψυχῆς του», διόλου ὁμως δὲν ἐδίστασεν· ἀλλ' ἔδωκε τὸν λόγον τῆς, παρ' ὅλην τὴν ἀνίστασιν τῶν συγγενῶν τῆς, παρ' ὅλα τὰ δάκρυα τῆς μητρὸς τῆς, ἢ ὅποια ἔλεγε -- καὶ δὲν ἦταταῖτο --: «Θ' ἀναγκασθῆς νὰ ὑποφέρῃς στερήσεις, ν' ἀρκῆσαι εἰς ψωμί καὶ νερό!...»

Νυμφευθεὶς εἰκοσιτριῶν ἐτῶν, τὸ 1769, ὁ Πεσταλότσης ἔγινε πατὴρ μετὰ ἓν ἔτος· ἂν δὲ αἱ φιλάν-

θρωποι ιδέαι του είχαν ἤδη ἐξεγείρη τὴν παιδαγωγικὴν του ἰδιοφυΐαν, ἡ πατρικὴ στοργὴ ἐπεσφράγισε τελείως τὴν κλίσιν του. Ἐγινε διδάσκαλος, ὄχι μόνον διότι πολὺ ἠγάπησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τρυφερὰν στοργὴν, τὴν ὁποῖαν ἠσθάνθη πρὸς τὸ μονογενὲς τέκνον. Τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ διαρκὲς μέχρι τοῦ θανάτου ὄνειρόν του, ὑπῆρξε τὸ ν' ἀνακουφίσῃ τοὺς ἀνθρώπους, μάλιστα δὲ τοὺς πτωχοὺς, διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς. Ὅθεν, ὅτε εἰκοσαετῆς ἐξέδιδεν ἐφημερίδα, ἐκ τῶν εὐχῶν, ὅσας ἀνέγραψε πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ λαοῦ, πρώτην ἔτασσε τὸ «νὰ προθυμοποιηθῆ τις νὰ συντάξῃ ἀπλοῦς κανόνας ἀνατροφῆς, καταληπτοὺς εἰς τὸν λαόν». Ὅτε λοιπὸν ἔγινε πατήρ, ἐφάνη συνεπῆς εἰς τὴν ἐπίκλησιν ταύτην σημειῶνων εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἡμερολόγιόν του, τὸ ὁποῖον συνέταξε τὸ 1774, τὰ πορίσματα τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ του. Εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην παιδαγωγικὴν του ἀπόπειραν οὐδεμίαν προκατάληψιν εἶχεν. Ἐπειτα, καθ' ὅλον του τὸν βίον, ἦτο ἀπλοῦς πειραματιστής, καὶ ἐζήτει νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν ἐνεργῶν, διδάσκων ἄνευ συστήματος, ἄνευ σχεδίου ὠρισμένου ἐκ τῶν προτέρων.

Εἰς τὸ τέκνον του παρατηρεῖ, διστάζει, ψηλαφᾷ, ὅπως ἔμελλε νὰ ψηλαφᾷ πάντοτε. Ταλαντεύεται μεταξὺ τῆς ἀρχῆς τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας· ἀλλ' αἱ πλείσται ιδέαι, αἱ ἐξέχουσαι ὅλης του τῆς παιδαγωγίας, ἔχουν τὰ σπέρματά των εἰς τὴν πρώτην δοκιμὴν : νὰ μὴ σπεύδωμεν, νὰ δεικνύω·

μεν, νὰ ἐρμηνεύωμεν, ν' ἀναπτύσσωμεν τὰς αἰσθήσεις, νὰ ἔχωμεν ὡς ὁδηγὸν τὴν φύσιν, νὰ προηγῶνται τὰ πράγματα καὶ ν' ἀκολουθοῦν αἱ λέξεις, νὰ σεβώμεθα τὴν βαθμηδὸν μορφουμένην ἐλευθερίαν τοῦ παιδίου... «Μέγιστον ἐμπόδιον διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν εἶναι νὰ γνωρίζωμεν λέξεις μὴ ἀντιστοιχοῦσας εἰς ὠρισμένας ἐννοίας». — «Ὅλη ἡ ἐκπαίδευσις δὲν ἀξίζει ἐν λεπτόν, ἐὰν μέλλῃ νὰ καταστρέψῃ τὸ θάρρος καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ παιδίου». Βραδύτερον ἔμελλε νὰ γράψῃ: «Ὁ γέλως εἶνε δῶρον τοῦ Θεοῦ· ἀφίνετε τὸ παιδίον νὰ γελᾷ, ἀναπτύσσετε ἐντὸς του τὴν χαρὰν». Εἰς τοῦτο καὶ ἐν γένει εἰς τὴν πρώτην ἀνατροφὴν τοῦ τέκνου του ὁ Πεσταλότιης ἠκολούθησε τὰ παραγγέλματα τοῦ Ῥουσσώ· ἀσκήσας μᾶλλον τὰς αἰσθήσεις παρὰ τὴν μνήμην καὶ τὴν κρίσιν, ὑπέβαλεν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς φύσεως, ὄχι εἰς τὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἡ ὀρθοφροσύνη τὸν ὠδήγησε ν' ἀποφύγῃ τὰς φαντασιοκοπίας καὶ τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ Ῥουσσώ. Ἡ πεῖρα τὸν ἐδίδαξεν ὅτι ἐνίοτε ἀνάγκη νὰ ἐναντιωνώμεθα πρὸς τὴν φύσιν. Διὸ ἐπέβαλλεν εἰς τὸν υἱὸν του ὥρας τακτικῆς ἐργασίας καὶ τὸν περιώριζεν εἰς δωμάτιον τετραετῆ, διὰ νὰ τὸν ἀναγκάζῃ νὰ μελετᾷ. Καὶ ἐναντίον τῶν ἰδεῶν τοῦ Ῥουσσώ, μὴ θέλων ν' ἀφήσῃ νὰ ὑπνώττουν τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα τοῦ παιδίου, ἐπροσπάθει πρὸ πάντων ν' ἀναπτύσῃ τὴν καρδίαν του. Ἀλλὰ μ' ὅλας τὰς φροντίδας του ὁ Πεσταλότιης δὲν ἠτύχησεν εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του ἐλπίδας, δι

ὅτι φιλάσθενος παιδιόθεν, ἀπέθανε νέος τὸ 1800 καὶ ἀφῆκεν εἰς τὸν Πεσταλότσην ἓνα ἔγγονον, τὴν τελευταίαν παρηγορίαν τοῦ γήρατος.

«Δὲν ἐπιθυμῶ ἄλλο παρὰ νὰ γείνω δημοδιδάσκαλος», ἀπεκρίνετο ὁ Πεσταλότσης μετὰ εἴκοσιν ἔτη πρὸς τοὺς φίλους του, τοὺς ὁποίους ἡ ἑλβετικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1798 ἀνεβίβασεν εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὅταν προσέφεραν εἰς αὐτὸν διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ θέσεις ἐπικερδεῖς. Πράγματι δὲ ἡ ἀληθὴς κλίσις του ἦτο νὰ εἶναι διδάσκαλος. Καὶ καθ' ὅλην μὲν τὴν ζωὴν του τὸ ὄνειρεύθη, ἀλλ' ὀλίγον χρόνον ἐπραγματοποιήθη τὸ ὄνειρόν του. Ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου του τὸν ἀπεμάκρυναν αἱ περιστάσεις καὶ τὰ συμβεβηκότα, τὰ ὁποῖα ἐτάραξαν τοσάκις τὸ μακρὸν του στάδιον, ὅπου θὰ τὸν ἀκολουθήσωμεν. Αὐτὴν τὴν ἀνατροφὴν τοῦ τέκνου του μὲ μέγαν μὲν ἔρωτα εἶχεν ἀρχίσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν ἐξακολουθήσῃ, ὅπως ἐπεθύμει, εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ μοναξίαν τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Ἄλλ' ὅτε τὸ 1775 ἠνοιξε τὴν σχολὴν τῶν ἐπαιτῶν εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλίαν, ὁ Πεσταλότσης, ὅστις ἔμελλε νὰ δώσῃ ὅλην τὴν καρδίαν του εἰς τοὺς δυστυχεῖς, τοὺς ὁποίους συνεμάζευσεν, ἔδωκε καὶ κάτι περισσότερον, τὸν υἱὸν του ὡς σύντροφον. Ἦθελε νὰ δείξῃ, ὅτι ἦτο ὅλων ὁ κοινὸς πατήρ.

Β'. Πρώται ἐπιχειρήσεις καὶ ἀποτυχία.

Ἡ Νέα Ἐπαυλις, ἡ Στάνς, τὸ Βοῦργδορφ, ἡ Ὑβεργδὸν εἶναι οἱ τέσσαρες σιαυθοὶ τοῦ παιδαγωγι-

κοῦ κηρύγματος τοῦ Πεσταλότση, οἱ τέσσαρες σταθμοὶ τοῦ μαρτυρίου του, ὡς θὰ ἐλέγαμεν· διότι ἐντὸς τῶν θλιβερῶν σκιῶν τῆς ὑπάρξεώς του, τὴν ὁποίαν ἐσκότισαν τόσα νέφη οἱ ἡμέραι τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εἰρήνης ὑπῆρξαν ὡς λάμπεις παροδικαί.

Αἱ δυστυχίαι του ἤρχισαν εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν.

Ἀπὸ τὸ 1768 ὁ Πεσταλότσης εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν Ζυρίχην, διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς μίαν ἐξοχὴν τοῦ καντονίου τῆς Ἀργοβίας. Εἰς τοῦτο τὸν παρεκκινουν διάφοροι λόγοι: ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἡ ἀποστροφή πρὸς τὰς πόλεις. Ἐπειτα ἐζήτει νὰ εὔρη ἐπάγγελμα παρέχον τὰ μέσα τοῦ βίου. Ἐπίστευσε λοιπὸν ἀφελῶς ὅτι ὁ προορισμὸς του ἦτο νὰ γείνη ἀγρονόμος καὶ ἐγκατεστάθῃ πλησίον εἰς τὴν πολίχνην Μπύρρην, ὅπου ἔκτισεν ἀπλὴν οἰκίαν μὲ τὸ ὄνομα Neuhof.—Νέα Ἐπαυλις. Ἐκεῖ κατώκησε κατ' ἀρχὰς μὲ τὴν μητέρα του, ὑστερώτερα μὲ τὴν σύζυγόν του, πλήρη ἐλπίδων καὶ ὀνείρων. Ἔστοχάζετο ὅτι καλλιεργῶν γαίας χέρσους θὰ κατώρθωνε νὰ πλουτίσῃ. Διὰ τοῦτο μετέβη καὶ ἐμοιθήτευσε πλησίον ἐνὸς ἀγρονόμου τῆς Βέρνης, ἀλλ' ἐπέστρεψεν ἐκεῖθεν μὲ τὰς χεῖρας μὲν γεμάτας ἀπὸ ρόζους, ἀλλὰ μὲ ὀλίγας γνώσεις ἀγρονομικᾶς. Καὶ μὲ αὐτὰς τὰς γνώσεις ἐπίστευεν ὅτι θὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐπωφελῶς τὴν ἀγροτικὴν του ἰδιοκτησίαν καὶ ὅ' ἀποκτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του· διότι ἤθελεν, ἔλεγε, νὰ γείνη «ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν κόσμον». Μὲ τὰς νέας γεωργικὰς μεθόδους, μὲ τὰς φυτείας τοῦ ριζαρίου, μὲ τὴν κηπουρικὴν ἐφαντά-

ξέτο, ὅτι θὰ γονιμοποιήσῃ τὴν ὀλίγην ἔκτασιν κα-
κῆς γῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀγοράσῃ εὐθηνά, ὅπως
μετ' ὀλίγον ὠνειροπόλει ὅτι θὰ ἠθικοποιήσῃ καὶ θ'
ἀναμορφώσῃ τὰς πονηρὰς φύσεις παιδίων διὰ τῆς
ἐφαρμογῆς τῶν ἰδικῶν του ἐκπαιδευτικῶν μεθόδων.

Ἄλλ' ὁ Πεσταλότισης ἐγίνετο ἀγρότης ὄχι μόνον
χάριν τῶν ἰδικῶν του ὑλικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ
καὶ ἐκ συμπαιθείας πρὸς τὰ δεινὰ τῶν γεωργῶν, τῶν
ὁποίων τὴν τύχην ἤθελε νὰ βελτιώσῃ. «Ὅταν με-
γαλώσω, εἶχεν εἶπῃ ὅτι ἦτο παιδίον, θ' ἀνακουφίσω
τοὺς χωρικούς». Ἦθελε λοιπὸν τώρα νὰ εὕρῃ τὰ
μέσα νὰ θεραπεύσῃ τὴν πενίαν καὶ νὰ φωτίσῃ τὴν
ἀμάθειαν τῶν ἀγροτῶν. Ἐξ ὧσων ἔγραφε πρὸς
τὴν μνηστήν του τὸ 1768, διὰ νὰ τὴν πείσῃ ν' ἀφή-
σῃ τὴν Ζυρίχην καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν ἐ-
ξοχὴν, ἐξηγεῖται ὁ ἐνδόμυχος καὶ βαθύς πόθος του
νὰ γείνη διδάσκαλος χωρίου. «Πρέπει, ἔλεγε, νὰ
κτίσωμεν τὴν καλύβην μας μακρὰν τῆς ἐστίας ταύ-
της τῆς διαφθορᾶς... Ὅταν θὰ ζῶ εἰς τὴν ἐξοχὴν,
ὁσάκις βλέπω κανὲν παιδίον πτωχόν, τὸ ὁποῖον
συμπεραίνω ὅτι ἔχει καλὴν ψυχὴν, θὰ τὸ λαμβάνω
ἀπὸ τὴν χεῖρα καὶ θὰ τὸ κάμνω καλὸν πολίτην».
Καὶ τότε ἡ Ἄννα καὶ μάλιστα οἱ γονεῖς τῆς ἀνησύ-
χουν διὰ τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον τῆς ἐπεφύλαττε τόσον
ριψοκίνδυνος ἐπιχείρησις, ἐπεκαλεῖτο τὰς ὑψηλὰς
ἠθικὰς ἀρχὰς περὶ τῶν ἐκδουλεύσεων τῶν ὀφειλο-
μένων πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπό-
τητα. «Διὰ νὰ ὑπηρετήσωμεν τοὺς συμπολίτας μας,
δὲν πρέπει νὰ περιορίζωμεν τὰς ἀτομικὰς ἀνάγκας

μας;...Μὲ εὐχαρίστησιν θ' ἄρκεσθῶ νὰ πίνω ἐγὼ νερόν, καὶ νὰ δίδω εἰς πτωχὰ παιδιά τὸ ἀγαπημένον μου γάλα».

Τοῦτο καὶ ἔγεινεν. Ἡ Νέα Ἐπαυλις ὡς γεωργικὴ ἐπιχείρησις δὲν ἐπέτυχεν. Μ' ὄλην τὴν καταπληκτικὴν του ἐργασίαν καὶ τὴν θαυμαστὴν οἰκονομίαν, ὕστερον ἀπὸ ὀλίγα ἔτη ἡ ἀποτυχία ἦτο πλήρης. Μάτην τὸν ἐδάνειζαν κεφάλαια γενναῖοι φίλοι, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τέλους ἀπηύδησαν· μάτην ἡ σύζυγός του ἐβίβρυνε μὲ ὑποθήκας τὸ πλεῖστον τῆς πατρικῆς τῆς κληρονομίας· μάτην ἐπάσχισε, μάτην εἰργάζετο. Τὸ 1775 ἡ καταστροφή ἦτο τελεία. Ἐπώλησε λοιπὸν τοὺς ἀγρούς, ὅπου ἐζτήριξε φαντασιώδεις ἐλπίδας καὶ προσεδόκα ἀποδόσεις καὶ εἰσοδήματα ἔκτακτα. Ἀπέμεινε μόνον ἡ ἰδιοκτησία τῆς οἰκίας καὶ μικρὸν τεμάχιον γῆς. Καὶ ὁ ἀτυχῆς Πεσταλότσης ἐπέπρωτο διὰ πρώτην φορὰν ν' ἀναφωνήσῃ : « Ἡφανίσθη τὸ ὄνειρον τοῦ βίου μου !... »

Ἄλλ' ἂν ἡ γεωργικὴ ἐπιχείρησις τῆς Νέας Ἐπαύλεως κατέληξεν εἰς ναυάγιον οἰκονομικόν, ἦτο ὁμως ἀρχὴ ἠθικοῦ θριάμβου. Κατεστραμμένος, ἀπολέσας σχεδὸν τὸ πᾶν, τί ἔκαμεν ὁ Πεσταλότσης ; Ἠνοιξεν Ἄσυλον πτωχῶν παιδίων. Πτωχὸς ἦτο ὁ ἴδιος, σχεδὸν ὅσον καὶ τὰ δυστυχῆ παιδιά, τὰ ὁποῖα ἐστέγαζεν, ἔτρεφεν, ἐνέδυσεν, ἐνῶ ἐπροσπάθει νὰ τὰ διδάσκῃ καὶ νὰ τὰ ἀνατρέφῃ. Μὲ αὐτὰ ἐμοίραζε τὸν ὀλίγον του ἄρτον. Ἡ αὐταπάρνησις οὐδέποτε ἔφθασεν εἰς τοιοῦτον βαθμόν. Τὴν τόσην του δὲ φιλανθρωπίαν ἐνθυμούμενος ὁ Πεσταλότσης ἔλεγε βραδύ-

τερον : « Ἐξῆσα ἐγὼ ὡς ἐπαίτης, διὰ νὰ διδάξω ἐπαίτας νὰ ζοῦν ὡς ἄνθρωποι ».

Κατ' ἀρχὰς ἐφάνη ὅτι τὸ τόλμημα ἠύνοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Τὸ Ἄσυλον ἤνοιξε μὲ εἴκοσι παιδιά, ἀλλ' ὕστερον ἠῦξησαν μέχρις ἑκατόν. Τὰ πλεῖστα ἦσαν ἀγυιόπαιδες, τοὺς ὁποίους ὁ προστάτης ἄγγελός των ἐσυμμάζευσεν ἀπὸ τοὺς δρόμους. Ἡ ἡλικία των — ἀρρένων ἢ θηλέων — ἐποικίλλεν ἀπὸ δέκα ἕως εἴκοσιν ἐτῶν. Μερικὰ ἦσαν νόθα καὶ ἀνέστια, ὀλίγα δὲ καὶ τέκνα κακούργων, καὶ ἤρχοντο ρακένδυτα, φθειριῶντα. Οὐδέποτε φαυλότερον ὑλικὸν ἐδόθη εἰς χεῖρας παιδαγωγοῦ. « Ἦσαν, ἔλεγεν ὁ ἴδιος, ἢ ὑποστάθμη τῆς ἀνθρωπότητος ».

Τὰς ὥρας τῶν μοναδικῶν τούτων μαθητῶν ἀπησχόλει ὁ Πεσταλότσης μὲ τὴν χειροτεχνίαν καὶ μετὰ τινα διανοητικὰ γυμνάσματα, δηλ. μαθήματα γλώσσης, διδασκαλίας ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς : « Δὲν τὰ ἀφίναμεν νὰ λησμονήσουν τὸν Θεόν, τὸν Πατέρα των, τὸν Σωτῆρά των ». Εἰς αὐτὰ περιορίζετο ἡ ἐκπαίδευσίς των. Τὸ δὲ μεγαλῆτερον μέρος τῆς ἡμέρας τὰ παιδιά ἠσχολοῦντο εἰς τὸν κῆπον ἢ εἰς τοὺς ἀγρούς ἢ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς βιομηχανικὰς ἐργασίας. Διότι ὁ ἐπινοητικὸς Πεσταλότσης προσῆρτησεν εἰς τὴν ἑπαυλὴν του τυροκομεῖον καὶ κλωστήριον. Καὶ τὴν μὲν καλοκαιρίαν εἰργάζοντο εἰς τὸ ὑπαιθρον, τὰς δὲ χειμερινὰς ἡμέρας ἐκλωθαν. Διότι ὁ Πεσταλότσης εἶχε προσλάβῃ ἐργάτας τινάς, ὑφάντας καὶ ἄλλους. Οὕτως ἐφήρμοσε μίαν τῶν κυριωτέρων παιδαγωγικῶν του ἰδεῶν, τὴν ἐ-

νωσιν τῆς χειροτεχνίας καὶ τῆς στοιχειώδους ἐκ-
παιδεύσεως. Σχολεῖον ἄνευ ἐργαστηρίου, σχολεῖον
τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο συγχρόνως διδασκαλεῖον πρὸς
πορισμὸν τοῦ ἄρτου, τὸ ἐνόμιζε παραλογισμόν.

Δὲν πρέπει βέβαια νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τῆς
σχολῆς τῆς Νέας Ἐπαύλεως, ἡ ὁποία ὡς ἐκ τοῦ
ποιοῦ τῶν μαθητῶν της ὠμοίαζεν εἶδος σωφρο-
νηρίου, ἠδύνατο νὰ ἐξέλθουν ἔξοχοι ἄνδρες. Ἐν
τούτοις ἀναφέρεται εἰς, ὁ περίφημος ζωγράφος Γο-
ττφρεΐδος (Gottfried) Τί νὰ κάμῃ ὁ Πεστα-
λότσης μὲ μαθητὰς τῆς ἐσχάτης ἀθλιότητος; Διὰ
μῖαν μαθήτριαν δέκα ἐπτὰ εἰῶν λέγει εἰς τὸς ση-
μειώσεις του, ὅτι εἶχεν ἔλθῃ «τελείως ἀμαθῆς καὶ
ὄλως ἀγρία»· διὰ μῖαν δὲ ἄλλην ὅτι ἔφερεν ὅλα τὰ
σημεῖα «ἀφαντάστου κτηνωδίας». Τὰ ἄρρενα δὲν ἦ-
σαν καλύτερα· δόλια, φιλύποπτα, ἀπρόσεκτα, ἐλε-
εινά, ὀκνηρά. Ἄλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ εὐερ-
γετικὴ ἐπίδρασις ἐνθουσιώδους παιδαγωγοῦ ἐπε-
νήργησε σωτηρίως εἰς τὸν χαρακτῆρα μερικῶν ἐκ
τῶν δυστυχῶν πλασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐζήτει νὰ σώ-
σῃ ἀπὸ τὰς κακὰς ὁρμὰς τῆς φύσεώς των καὶ ἀπὸ
τὰς αἰσχροὺς ἐξεις τῆς παιδικῆς των ἡλικίας. Προσ-
παθῶν νὰ μὴ τὰ ὑψώσῃ ὑπεράνω τῆς μελλούσης
κοινωνικῆς θέσεώς των ἐσκέπτετο μᾶλλον πῶς νὰ
τ' ἀναπλάσῃ ἠθικῶς παρὰ πῶς νὰ τὰ διδάξῃ.
Ὅθεν μετὰ τινὰς μῆνας μερικὰ τῶν ἐκπτώτων τού-
των ὄντων ἦσαν ὡς μεταμορφωμένα. Εἰσῆλθον εἰς
τὸ ἄσυλον ἄθλια, καὶ ἐξήρχοντο, ἂν ὄχι θεραπευ-
θέντα ἀπὸ ὅλα τὰ ἠθικά των ἐλαττώματα, τοῦλάχισ-

στον ἐπαισθητῶς καλύτερα καὶ ἱκανὰ νὰ κερδίζουν τιμίως τὸν ἄρτον των.

Ἄλλ' αἱ χρηματικαὶ στενοχωρίαι ἠϋξαναν, ἐνῶ ὁ Πεσταλότσης, ἐπιρροπῆς εἰς φαντασιοκοπίας, εἶχεν ἐλπίση, ὅτι τὸ προῖόν τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν θὰ ἤρκει διὰ τὰς δαπάνας τῆς συντηρήσεώς των. Ὁ ἴδιος λοιπὸν ἐπήγαινεν εἰς ἀγορὰς καὶ πανηγύρεις νὰ πωλῇ τὰ βαμβακερὰ του καὶ τὰ νήματα· ἀλλὰ τὰ εἰσοδήματα ἦσαν ἀνεπαρκῆ. Ἐπειτα ἡ ἀπείθεια τῶν μαθητῶν του ἔφερε πικρὰς ἀπογοητεύσεις. Οἱ ἔχοντες γονεῖς ὑποκινούμενοι ἀπὸ τὰς πλεονεκτικὰς οἰκογενείας των, μόλις ἐλάμβαναν τὰ νέα ἐνδύματά των παρὰ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ πτωχοτάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐδραπέτευαν ἀνεπιστρεπτεῖ. Ἐντὸς αὐτῆς τῆς σχολῆς του ὁ Πεσταλότσης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλῃ σεβασμόν. Μόλις ἔστρεφε τὰ νῶτά του, τὸν ἐπερίπαιζαν. Ἐπιδημικαὶ ἀσθένειαι, ἡ ἰλαρά, ἡ ψώρα, ἐμάστιζαν τὰ παιδιά. Ἐχρειάζοντο λοιπὸν ἰατροί· ἀλλὰ πῶς νὰ τοὺς πληρώσῃ; Οὐδέποτε ὁ Πεσταλότσης ἠσθάνθη περισσότερον τὴν δυσαναλογίαν μεταξὺ τῶν πόθων καὶ τῶν μέσων του. Ὑπέφεραν ἐκ ψύχους, ἐνίοτε δ' ἐκ πείνης. Ἦναγκάσθη λοιπὸν τὸ 1780 νὰ παραιτήσῃ ὁ Πεσταλότσης ἀγῶνα μάταιον, ὅπου εἶχεν ἐξαντλήσῃ ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους του.

Γ'. Ὁ Πεσταλότσης συγγραφεύς.—Τὸ ὄρφανοτροφεῖον τῆς Στάνς.—Νέαι δυσκολίαι καὶ ἀτυχίαι.

Ἀπὸ τὴν διάλυσιν τοῦ ἀσύλου τῆς Νέας Ἐπαύλεως ἕως τὴν ἴδρυσιν τοῦ ὄρφανοτροφείου τῆς Στάνς (παρῆλθαν διὰ τὸν Πεσταλότσην δέκα ὀκτὼ ἔτη πενίας, ἀποθαρρύνσεως, προσδοκίας καὶ ἀδρανείας, περίοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν «ἐσπαράσσειτο ἡ καρδία του, καθὼς ἔλβγε, καὶ ἔμενε βυθισμένος εἰς τὴν δυστυχίαν ὡς φυτὸν πατημένον εἰς τὴν ἄκραν τοῦ δρόμου»). Τὰ θλιβερὰ ἐκεῖνα ἔτη διῆλθεν ὁ Πεσταλότσης εἰς πτωχικὴν οἰκίαν, τὴν ὁποίαν ἐκράτησεν εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν, τὴν περισσότερον ἀπὸ τὰς ἄλλας προσφιλῆ του διατριβὴν. Ἐκεῖ ἀπέκτησε καὶ ἀνέθρεψε τὸν υἱὸν του· ἐκεῖ ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς τελευταίας του ἡμέρας ἐξηντημένος καὶ ἀσθενής, διὰ νὰ συγγράψῃ τὴν «Μοῖραν τοῦ βίου μου καὶ τὸ Κύκνειον ἄσμα», εἶδος αὐτοβιογραφίας, καὶ ἔπειτα ν' ἀποθάνῃ. Ἀπὸ τὸ 1780 ἕως τὸ 1798 πολλάκις ἐδοκίμασε τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν. Ἄλλ' ὑπέφερε περισσότερον ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀδυναμίας του, ἐκ τῆς διακοπῆς τοῦ ἐνεργοῦ του σταδίου. Καὶ δὲν εἶχε τοῦλάχιστον πρὸς παρηγορίαν τὰς συμπαθείας τῶν γειτόνων του. Οἱ χωρικοί, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἀρέσκουν αἱ ἀτυχεῖς ἐπιχειρήσεις, τὸν ἐθεώρουν ὡς τρελλόν.

Ἄλλ' ὅμως, ἕως ὅτου δυνηθῆ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἐνεργὸν βίον, εἰργάσθη πνευματικῶς, ἐμελέτησε καὶ

συνέγραψε. Δὲν ἐχάθησαν λοιπὸν τὰ δέκα ὀκτὼ ἐ-
 κείνα ἔτη, ὅποτε συνέταξε τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων
 του. Τὸ 1780 ἐδημοσίευσε τὴν «Ἐσπέραν ἐνδὲς ἐ-
 ρημίτου», σκέψεις ὑπὸ τύπον συντόμων γνωμικῶν,
 ἐχόντων ὡς κύριον θέμα τὴν ἀνύψωσιν τοῦ λαοῦ
 διὰ τῆς ἀγωγῆς—τὸ 1781 συνέθετε τὸν πρῶτον τό-
 μον τοῦ «Λεονάρδου καὶ Γετρούδης», τοῦ περιφή-
 μου λοῖκου μυθιστορήματος, τὸ ὁποῖον ταχέως τὸν
 ἐδόξασεν, ἂν καὶ ψυχρότερον ὑπεδέχθη τὸ κοινὸν
 τοὺς τρεῖς τελευταίους τόμους, δημοσιευθέντας,
 βραδύτερον.—τὸ 1782 συνέγραψε τὸν «Χριστόφο-
 ρον καὶ τὴν Ἑλσαν», ἄλλο λαϊκὸν μυθιστόρημα,
 εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐδόθη προσοχή, ἂν καὶ ἤθελε νὰ
 τὸ καταστήσῃ ἐγχειρίδιον ἀγωγῆς πρὸς χρῆσιν τῆς
 πρακτικῆς σχολῆς (Realschule). Τέλος τὸ 1798 ἐξέ-
 δωκε τοὺς «Μύθους», εἰ ὁποῖοι ἔχουν κοινωνικὸν
 πρὸ πάντων χαρακτῆρα, καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ θεωρού-
 μενον ὡς τὸ σπουδαιότατον πάντων τῶν ἔργων
 του : «Ἐρευναι περὶ τῆς πορείας τῆς φύσεως κατὰ
 τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος». Βεβαί-
 ως ὁ Πεσταλότσης ἠδύνατο νὰ διακριθῇ εἰς ἔργα
 δημῶδους φιλολογίας, ὡς μαρτυροῦν ὁ «Λεονάρδος
 καὶ Γετρούδη» καὶ οἱ «Μῦθοι», ἀλλὰ δὲν ἦτο κα-
 τὰλληλος δι' ἔργον γενικῆς φιλοσοφίας· αἱ δὲ «Ἐ-
 ρευναι», ἂν καὶ ἠξιώθησαν προσοχῆς ὑπὸ τοῦ δια-
 σήμου γερμανοῦ φιλοσόφου Φίχτε, οὔτε ἀπέκτησαν
 οὔτε ἀξίζουσιν νὰ ἀποκτήσουν φήμην.

Ἐγινε λοιπὸν συγγραφεὺς ὁ Πεσταλότσης, ἀλ-
 λά μᾶλλον ἐξ ἀνάγκης παρὰ ἐκ κλίσεως. «Καὶ φε-

νάκας θὰ ἔκαμνα, ἔλεγε μὲ θλίψιν, διὰ νὰ δώσω ἄρτον εἰς τὴν γυναῖκα καὶ εἰς τὸ τέκνον μου. Ἄλλ' ἂν τὰ συγγράμματα ἐπόρισαν τὸν ἄρτον, προσέθεσαν καὶ ἀρχὴν φήμης καὶ δόξης, ὁ δ' ἐρημίτης τῆς Νέας Ἐπαύλεως, καταγελασθεὶς καὶ περιπαιχθεὶς ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, κατέστη εἰς μακρινὰς χώρας ἐπιφανής. Ἡ Νομοθεικὴ συνέλευσις τῆς Γαλλίας τὸν ἀνεκήρυξε γάλλον πολίτην, καθὼς καὶ ἄλλους ὀνομαστοὺς ἄνδρας, τὸν Οὐαπιγκτῶνα, τὸν Σχίλλερ, τὸν Κλόψτοκ καὶ τινες ἄλλους· διότι ἦσαν ἄνδρες, «οἱ ὁποῖοι διὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ τοῦ θάρρους των ὑτηρέτησαν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ πνεύματος καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρῶνται ἕξνοι πρὸς τὴν Γαλλίαν». Καὶ ἐκ Γερμανίας ἤρχοντο πολύτιμα δείγματα ἐνδιαφέροντος καὶ συμπαθείας· διότι, ὅτε τὸ αὐτὸ ἔτος (1792) ἐταξείδευεν εἰς Δειψίαν, τὸν ὑπεδέχοντο μὲ ἀγάπην ὁ Γκαϊτε, ὁ Βίλανδ, ὁ Κλόψτοκ, ὁ Ἔρδερ. Μετὰ ἐν ἔτος συνῆπτε σχέσεις μὲ τὸν φιλόσοφον Φίχτε ὁ ὁποῖος καὶ ἔγινε παντοτεινὸς φίλος του καὶ ἔλεγε περὶ αὐτοῦ : «Εἶναι ἄτρημος καὶ ἐνδύεται ὡς χωρικός, ἀλλ' ὀλίγοι ἄνθρωποι ἔχουν τόσο ἐυγενῆ αἰσθήματα, καθὼς αὐτός».

Ἄλλ' αἱ τότε συγγραφικαὶ ἐπιτυχίαι δὲν ἔσβεσαν τὸν κύριον καὶ διαρκῆ πόθον τοῦ βίου του, νὰ γείνη παιδαγωγός. Ἐγινε λοιπὸν πάλιν παιδαγωγός, ἂν καὶ ἐπ' ὀλίγον, διὰ τῆς ἐλβετικῆς ἐπαναστάσεως, ἣ ὅποια προῆλθεν ἐκ τῆς γαλλικῆς. Ἡ νέα κυβέρνησις τῆς ἐλβετικῆς ὀμοσπονδίας τὸν διώ-

ρισε διευθυντὴν τοῦ ὀρφανοτροφείου, τὸ ὁποῖον ἴδρυσεν εἰς Στάνς τὸ 1798. Εἰς τὸν βίον τοῦ Πεσταλότση ἡ δρασίς του εἰς Στάνς φαίνεται ὡς ἡρωϊκὴ ἐποχὴ. Τότε ἐφάνη πράγματι ὁποῖός τις ἦτο καὶ ἐφανέρωσε πόσῃν ἀφοσίωσιν καὶ τρυφερότητα ἐνέκλειεν ἡ καρδία του. Ἦτο πενήτηντα δύο ἐτῶν, εἰς ἡλικίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν καθὼς ἔλεγεν ὁ φίλος του Στάπφερ, «ἐπάλασε κατὰ τοῦ προσεγγίζοντος γήρατος». Καὶ ὁμως ἀνελάμβανε τὴν διεύθυνσιν σχολῆς παιδίων ἐξ ἕως ἐπτὰ ἐτῶν ὑπὸ δυσμενεστάτους ὄρους. Ἐψεξαν ὄχι ἀδίκως τὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς διότι ἀνέθετε τὴν ἀνατροφὴν ὀρφανῶν, εἰς τόπον ἐρημωμένον ὑπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, εἰς τὸν Πεσταλότσην, ἄνδρα δημοκρατικὸν καὶ διαμαρτυρόμενον. Ἐστέλλετο νὰ κηρύξῃ αὐτὸς εἰρήνην καὶ φιλανθρωπίαν πρὸς τοὺς νικηθέντας ἐναντίους, θρησκομανεῖς καὶ φανατισμένους καθολικοὺς, τῶν ὁποίων θ' ἀνέτρεφε τὰ τέκνα.

Ἐγνώριζεν ὁ Πεσταλότσης ὅλα αὐτὰ τὰ ἐμπόδια, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασεν, ἐνῶ ἄλλος θὰ ἐτρόμαζε. Τόσον χρόνον ἐμαραίνεται ἐγκιταλειμμένος «εἰς τὴν λύτταν καὶ εἰς τὴν ἀπελπισίαν» τῆς ἀπραξίας του. Ὡς ἀνάστασιν λοιπὸν ἐδέχθη τὴν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἀνέθεταν εἰς Στάνς, ὡς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ἠθικὴν ἀγωνίαν. Θὰ ἠδύνατο τέλος νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ιδέας, ὅσας ἀνέπτυξεν εἰς τὸν «Λεονάρδον καὶ Γετρούδην». «Ἐξαλείφω, ἔγραφεν ἐν θριάμβῳ, τὸ ὄνειδος τοῦ βίου μου. . . Αἰσθάνομαι ὅτι πάλιν γίνο-

μαι ἄνθρωπος». Διέβλεπεν ὅτι δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ μεταχειρισθῆ καλύτερα τὴν δραστηριότητά του παρὰ ἀγωνιζόμενος κατὰ τῆς μωρίας, τῆς ἀγροικίας, τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς μοχθηρίας. Καὶ εἶχε μὲν σκεφθῆ ἢ κυβέρνησις νὰ ἀναθέσῃ τὴν διεύθυνσιν διδασκαλείου εἰς τὸν Πεσταλότσην, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπροτίμησε νὰ ὑπάγῃ πρὸς τὰ παιδιά, αἰσθανόμενος, ὅτι ὁ ἀληθὴς του προορισμὸς ἦτο ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις. «Διὰ νὰ πραγματοποιήσω τὸ ὄνειρον τοῦ βίου μου, θὰ συγκατένευα νὰ κάμω τὰς δοκιμάς μου ἐπὶ τῶν ὑψίστων κορυφῶν τῶν Ἄλλεων δίχως πῦρ, δίχως ὕδωρ. .»

Ἡ ἐγκατάστασις εἰς Στάνς ἦτο ἀθλιωτάτη. Ὁ Πεσταλότσης ὡς μόνον βοηθὴν εἶχε μίαν οἰκονόμον. «Ἐγὼ μόνος ἔλεγεν, ἡμὴν ἐπιστάτης, λογιστῆς, ὑπηρέτης καὶ ὑπηρέτρια σχεδὸν ἐντὸς μιᾶς ἐρειπωμένης οἰκίας.» Εἰργάζοντο δὲ ἀκόμη οἱ ἐργάται εἰς διευθέτησιν τοῦ ἀσύλου, ὅτε εἰσῆλθαν τὰ ὄρσανά, καὶ ὁ Πεσταλότσης ἔπρεπε νὰ ἀσχολῆται εἰς μυρίας ὑλικὰς φροντίδας, ἀγωνιζόμενος πῶς νὰ θρέψῃ καὶ νὰ ἐνδύσῃ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὀγδοήκοντα παιδιά, τὰ πλείστα τῶν ὁποίων ἔζων ἐντὸς τῆς σχολῆς. Ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, φροντίζων μὲ μητρικὴν στοργὴν περὶ ὅλων. Τὰ περιέβαλλε μὲ τὴν ἀγάπην του. «Ἐπρεπε, λέγει, ἀπὸ πρᾶϊας ἕως ἐσπέρας νὰ αἰσθάνωνται τὰ δυστυχῆ ἐκεῖνα ἐγκαταλελειμμένα πλάσματα, ὅτι ἡ εὐτυχία των ἦτο εὐτυχία μου.» Ἐκυριάρχει τῶν μικρῶν ἐκείνων ψυχῶν ἐπιδρωῶν ἀδικόπως διὰ τῆς παρουσίας του, ἐπιδαψιλεύων τὴν

συμπάθειάν του. « Ἐγέλων, ἔκλαια μαζί των ». Μαζί των καὶ ἠσθένει ἐντὸς τοῦ Ἀσύλου, τὸ ὁποῖον ἦτο μᾶλλον νοσοκομεῖον παιδῶν παρὰ σχολή: « Ἐβήχαμεν ὅλοι, λέγει, κλεισμένοι εἰς τοὺς ὑγροὺς τοίχους νεοκτίστου οἴκias κατὰ τὴν διάρκειαν χειμῶνος ἐκτάκτου δριμύτητος ».

Εἰς μακρὰν συγκινητικὴν ἐπιστολὴν ὁ Πεσταλότις διηγεῖται εἰς ποῖα μέσα κατέφυγε διὰ τὴν ἀρχίση τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν του. Ταῦτα συνοψίζονται εἰς μίαν λέξιν: τὴν δρᾶσιν. Εἰργάζετο ἀκαταπαύστως. Ὡμίλει, ἐξηγλεῖτο ἀνεπιφυλάκτως. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπὶ γαίνεν ἀπὸ μαθητὴν εἰς μαθητὴν ἐνθαρρύνων τοὺς ἐπιμελεῖς, ἐπιπλήτιων τοὺς ἀμελεῖς. Ἄλλ' ἢ ἐξαιρετικὴ ζωηρότης καὶ ἡ ἀδιάκοπος προσοχὴ τῶν μαθητῶν ἀντήμειβε τοὺς κόπους τοῦ διδασκόλου. « Εἶχαν θέλησιν, δύναμιν, καρτερίαν, ἦσαν φαιδροί: διότι ἠσθάνοντο, ὅτι ἀφυπνίζοντο ἐντὸς των δυνάμεις κοιμῶμεναι καὶ ἄγνωστοι ». Ἡ πλῆξις, ἡ συχνοτάτη σύντροφος τῆς διδασκαλίας, εἶχεν ἐξαφανισθῆ ὡς σκιὰ ἀπὸ τὴν σχολήν. Οἱ ἐπισκέπται τῆς Στᾶνς μαρτυροῦν εὐνοϊκώτατα περὶ τῶν προόδων τῶν γενομένων εἰς ὀλίγας ἑβδομάδας: « Δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ πιστεύσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς του », ἔγραφεν εἰς κληρικός. « Ὅτε εἰσῆλθα εἰς τὴν παράδοσιν, λέγει εἰς δημοσιογράφος, τὰ παιδιὰ ἦσαν τόσον ἀπερροφημένα ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των, ὥστε μόλις ὑψωσαν τὴν κεφαλὴν των ». Ἄλλοι ἐμάνθαναν τὸ ἀλφάβητον, ἄλλοι τοὺς ἀριθμούς, ἄλλοι ἔκαμναν λο-

γαριασμούς, ἄλλοι ἰχνογραφίαν. Μόνος διδάσκαλος μὲ τόσους μαθητὰς ὁ Πεσταλότσης μετεχειρίζετο τοὺς προχωρημένους ἐξ αὐτῶν, διὰ νὰ καθοδηγῇ τοὺς ἀδυνάτους. Ἦσαν ἀνὰ τρεῖς μὲ τὸν μεγάλη-τερον εἰς τὸ μέσον, ὁ ὁποῖος περιέβαλλε μὲ τοὺς βραχιονάς του τὸν τράχηλον τῶν μικρῶν του συν-τρόφων, διὰ νὰ διευθύνῃ καλύτερα τὴν ἐργασίαν των. Ἦτο πρώτη ἀρχὴ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς με-θόδου. Καθὼς δὲ καὶ εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν, τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν διεδίχθετο ἡ χειροτεχνία. Ἐν βραχυλογίᾳ τὰ ποτελέσματα ἐδικαίωσαν τὰς προσ-δοκίας τοῦ Πεσταλότση. «Ἦμην βέβαιος, ἔλεγεν, ὅτι ἡ στοργὴ μου θὰ διώρθωνε καὶ θὰ μετέβαλλε τὸν χαρακτῆρα τῶν παιδίων μου μὲ ὅσιν ταχύτητα ὁ ἑαρινὸς ἥλιος ἔρχεται ν' ἀναζωογονήσῃ τὴν ναρ-κωμένην ἐκ τοῦ χειμῶνος γῆν. Καὶ πράγματι πρὶν τὸ ἔαρ διαλύσῃ τὰς χιόνας τῶν ὀρέων μας, οἱ μα-θηταί μου εἶχαν γίνῃ ἀγνώριστοι. Εἰς τοὺς ἀγγε-λικούς των ὀφθαλμούς, εἰς τὰ διαυγῆ των βλέμ-ματα ἔβλεπα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχῆς των . . . » Ὡστε δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν διὰ τὸν Πεστα-λότσην ὅ,τι ἑκεῖνος εἶπε διὰ τὸν Πατέρα Γιόρδον, ἄλλον ὀνομαστὸν ἑλβετὸν παιδαγωγόν: «Ὁ Πα-τὴρ Γιόρδος κατορθώνει θαύματα τὴν λάσπην με-τοβίλλει εἰς χρυσόν».

Ἀλλὰ τὰ ἐπελθόντα γεγονότα διέκοψαν ἀποτό-μως τὴν γενναίαν ἀπόπειραν τοῦ Πεσταλότση. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἐπαναληφθέντος πολέμου μετέστρεψαν τὸ ὀρφανοτροφεῖον εἰς στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον

καὶ τὰ ὄρφανὰ παιδιά παρεχώρησαν τὴν θέσιν των εἰς στρατιώτας ἀσθενεῖς ἢ πληγωμένους. Ἡ δοκιμὴ διήρκεσε μόνον ἐπὶ ἕξ μῆνας τοῦ 1799, καὶ κανεὶς βεβαίως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν προτείνῃ ὡς παράδειγμα πρὸς μίμησιν. Πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιχειρήσεις, τὴν ὁποίαν μόνον ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ. Ποῦ νὰ εὔρεθῇ ἄλλος Πεσταλότσης διαφλεγόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζήλου; Καὶ ὁ ἴδιος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποβληθῇ ἐπὶ πολὺ εἰς ὁμοίους κόπους· διότι, ἐνῶ τὸ ποιμνιον ἐπρόκοπτεν, ὁ ποιμὴν ἐξηντλεῖτο καὶ ἀπέκαμνεν. Ἐπτυνεν αἷμα. Ἀπεχώρησε λοιπὸν εἰς τὴν κορυφὴν ἐνὸς βουνοῦ, ἀπαρηγόρητος μὲν διὰ τὴν διακοπὴν τοῦ ἔργου του, ἀλλ' ἀποφασισμένος νὰ τὸ ἀρχίσῃ πάλιν, εἰς πρώτην εὐκαιρίαν, ἀφ' οὔ ἐπανακτιήσῃ δυνάμεις καὶ ὑγείαν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἡσυχίαν, καὶ τὸν σωτήριον ὄρεινὸν ἀέρα. Ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ βουνοῦ του, ἐνῶ ἐθεώρει τὰς εὐρείας σκηνογραφίας καὶ τὰ ὠραῖα τοπία τῶν ἐλβετικῶν κοιλάδων, τὰ ἀπλούμενα ἐνώπιόν του, ἔλεγε: «Θαυμάζω τὴν ὠραιότητα τοῦ θεάματος, ἀλλὰ συλλογίζομαι πρὸ πάντων τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους τῶν γραφικῶν κοιλάδων, τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος πάσχει ἐκ τῆς κακῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐκ τῆς ἀμαθείας του καὶ ἐκ τῆς ἀθλιότητός του!»

Εἷς ἐκ τῶν καλητέρων μαθητῶν καὶ βιογράφων τοῦ Πεσταλότση, ἀφ' οὔ διέτρεξε τὸ 1870 τοὺς ἀγροὺς τοῦ καντονίου τῆς Ἀργοβίας καὶ ἦλθεν ὡς εἰς προσκύνημα εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν, ἔγραφεν:

«Ἐδῶ δὲν εἶδα ἐπαίτας, ἀλλὰ παντοῦ ἐργατικὸν καὶ εὐημεροῦντα πληθυσμόν, καλῶς γεωργημένας γαίας καὶ καλὰ σχολεῖα...» Ἄν ὁ Πεσταλότσης ἀπέτυχεν ὅταν ἐδοκίμασε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς περὶ ἀνυψώσεως τοῦ λαοῦ ἰδέας του, ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ αἱ ἐμπνεύσασαι τὴν ἐπιχείρησίν του ἐπὶ τέλους ἔφεραν τοὺς καρπούς των.» Τὰ αὐτὰ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν διὰ τὴν Στάνς. Εἰς τὴν ἀπόκεντρον γωνίαν, ὅπου ἐκεῖνος πρὸ αἰῶνος εὔρεε τὰ ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐρείπια, τὰ φλέγοντα μίση, ὅπου ἔτυχε κακῆς ὑποδοχῆς παρ' ἐχθρικῶς διατεθειμένου πληθυσμοῦ, ἐκεῖνος, ὁ ἐλθὼν ὡς ἐλευθερωτής, σήμερον εἶναι λησμονημένος.

Τὰ πάντα ὅμως εἶναι φαιδρὰ καὶ χαροπὰ εἰς τὴν Στάνς, ὡραίαν πολίχνην, ὀλίγον ἀπέχουσαν τῆς λίμνης τῶν Τεσσάρων Καντονίων. Οἱ κάτοικοι φαίνονται εὐτυχεῖς, χωρὶς μίση, ἡμεροὶ ὑπὸ ἐλευθέραν δημοκρατίαν. Πέριξ τῆς πολίχνης ἀπλοῦνται καλλιεργημένοι ἄγροί, παχεῖαι βοσκαί, διακοπτόμεναι ἀπὸ κήπους πελωρίων μηλεῶν, παμπαλαίων ἀπιδεῶν, τὰς ὁποίας ἴσως εἶχεν ἴδη φυτευσόμενας ὁ Πεσταλότσης. Εἰς 1900 μέτρων ὕψος δεσπόζει τῆς χαριεστάτης κοιλάδος ἡ κορυφὴ τοῦ Στάνσερχορν. Βλέπων τις τὴν ὡραίαν αὐτὴν εἰκόνα δὲν δύναται νὰ μὴ σκεφθῆ, ὅτι ἄνθρωποι ὡς ὁ Πεσταλότσης δὲν διέρχονται ἐπὶ τῆς γῆς ἀνωφελῶς· ὅτι καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις καρποφορεῖ, διότι συνεχίζεται ὁ ἀγὼν τῆς καὶ μὲ τὸν καιρὸν κατορθώνει νὰ φέρῃ τὴν βασιλείαν τῆς εἰρήνης, τῆς εὐημερίας καὶ τῆς

εὐτυχίας ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε ἐπεκράτει ὁ φανατισμός, ὁ πόλεμος, ἡ ἀθλιότης. Ἄν ὁ Πεσταλότσης εἶναι λησμονημένος εἰς τὴν Στάνς, τοῦλάχιστον καὶ εἰς τὴν γωνίαν αὐτὴν τῆς γῆς, καθὼς καὶ ἄλλοῦ, ἐπραγματοποιήθη μέρος τῶν ὄνειρων, τὰ ὅποια ὠνειρεύθη διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Δ'. Ὁ Πεσταλότσης διδάσκαλος καὶ διευθυντὴς ἐκπαιδευτηρίου εἰς Βουργδορφ καὶ Ὑβερόν.—Οἱ συνεργάται του.—Μεγάλη φήμη τοῦ ἐκπαιδευτηρίου.—Διαφωνίαι καὶ ἀντενέργειαι.—Διάλυσις τοῦ ἐκπαιδευτηρίου.—Τελευταῖαι ἡμέραι καὶ θάνατος τοῦ Πεσταλότση.

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸ κλείσιμον τοῦ σχολείου τῆς Στάνς ὁ διδάσκαλος Πεσταλότσης ἀνεκλήθη εἰς ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν εἰς τὸ Βουργδορφ, τὴν δευτέραν πόλιν τοῦ καντονίου τῆς Βέρνης. Πράγματι δὲ τῶρα καὶ μόνον ἔγεινεν ἀληθῆς διδάσκαλος εἰς τακτικὸν σχολεῖον καὶ διηύθυνε τάξιν μικρὰν ἐξ ἀορένων καὶ θηλέων ἀναλφαβήτων. Συνέβαινε λοιπὸν νὰ εἶναι συγχρόνως, καθὼς λέγει, «ἔσχατος τῶν δημοδιδασκάλων καὶ μεταρρυθμιστῆς τῆς ἀγωγῆς». Ὑπηρέτησεν ἐκεῖ ἐπὶ ἓν ἔτος ὡς ἄσημος βοηθὸς τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας τοῦ ἀλφαβήτου.

Σημερινὸς ἐπιθεωρητῆς σχολείων θὰ ἔκρινε μὲ αὐστηρότητα τὸν Πεσταλότσην· διότι ὡς ἐκ τῆς ἀνυπομονησίας του συχνὰ ἔδιδε ραπίσματα, ὠμίλει πολὺ γρήγορα καὶ ἐφώναζε πολὺ δυνατὰ, δὲν ἔδιδεν ἐξηγήσεις εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ περιορίζοντο νὰ ἐπαναλαμβάνουν μηχανικῶς γράμματα, συλ-

λαβὰς καὶ λέξεις. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου μὲ θαυμαστὴν ἀφοσίωσιν καὶ ζῆλον «ὁ ἔνδοξος γέρον», καθὼς εἶχαν ἀρχίσῃ ἔκτοτε νὰ τὸν ὀνομάζουν, ἐπάσχιζε μὲ νεανικὴν ζωηρότητα νὰ διδάξῃ τὸ ἀλφάβητον εἰς παιδάκια πέντε ἕως ὀκτὼ ἐτῶν. Ἀλλὰ οἱ τότε ἐπιθεωροῦνται καὶ ἡ ἐφορεία τῶν σχολείων τῆς Βέρνης ἐπισκεφθέντες τὸ σχολεῖον τὸ 1800 μετὰ ὀκτάμηνον ἐργασίαν τὸν ἐπήνεσαν ὡς ἐξῆς: «Οἱ μαθηταὶ σας, εἶπαν, ἔκαμαν προόδους καταπληκτικὰς· οἱ ἰκανώτεροι διακρίνονται εἰς τὴν καλλιγραφίαν, τὴν ἰχνογραφίαν καὶ τὴν ἀριθμητικὴν... Ἀπεδείξατε ποῖαι δυνάμεις κρύπτονται ἐντὸς τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ πῶς δύνανται καὶ πρέπει ν' ἀναπτυχθοῦν αἱ δυνάμεις αὐταί».

Μετὰ τόσον εὐνοϊκὴν κρίσιν ὁ Πεσταλότσης ἤξιζε νὰ προβιβασθῇ καὶ ἐπροβιβάσθη. Ἀπὸ βοηθοῦ τῆς νηπιακῆς τάξεως προήχθη εἰς διευθυντὴν «τῆς δευτέρας σχολῆς τῶν ἀρρένων»· διότι τὴν πρώτην διηύθυνε διδάσκαλος μετερχόμενος συγχρόνως τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὑποδηματοποιοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Πεσταλότσην νὰ ἐφαρμοσῇ εἰς τὸ ἰδικόν του σχολεῖον τὰς μεθόδους του. Τὸ δικαστήριον τοῦ Βούργδορφ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὸ νέον σχολεῖον. Ἀλλὰ παρευθὺς σχεδὸν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἠλλάξε καὶ ἔγεινε «Παιδαγωγεῖον τοῦ Βούργδορφ», ἴδρυμα σύνθετον καὶ ἀνάμικτον, ἐν εἶδος ἡμιγυμνασίου, τοῦ ὁποῦ τὴν διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ὁ Πεσταλότσης, προσεταιρισθεὶς ὡς πρώτους συνεργάτας τὸν Κρούσιον, τὸν Βούσσιον καὶ τὸν Τόβλερον.

Μόλις ἤρχισε καὶ ἀμέσως ἐτελείωσε τὸ δημοδι-
 δασκαλικὸν στάδιον, τὸ ὁποῖον ὠνειρεύθη ὁ Πεστα-
 λότσης· εἰς τὸ ἐξῆς ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ ὅλως δια-
 φορετικὸν ὡς διευθυντῆς μεγάλου ἐκπαιδευτηρίου,
 ἔχων οἰκοτροφεῖον νὰ διοικῆ, μεγάλους μαθητὰς νὰ
 ἐκπαιδεύῃ, σύλλογον καθηγητῶν νὰ διευθύνῃ. Πό-
 σαι δυσκολίαι καὶ μέριμναι τὸν ἐπερίμεναν εἰς ἔρ-
 γον, διὰ τὸ ὁποῖον ἐγνώριζεν ὅτι ἦτο ἀκατάλλη-
 λος! Πολλάκις ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῆ, νὰ γείνη
 πάλιν δημοδιδάσκαλος. Καὶ ὁμως ἀφωσιώθη ἐπὶ εἴ-
 κοσι πέντε ἔτη εἰς τὸ ἔργον του καὶ ἐβάστασε μὲ
 ἀνδρείαν φορτίον καταθλιπτιῶν. «Τί κριμα, ἔγρα-
 φεν ὁ Πατὴρ Γιράρδος, ν' ἀποσπασθῆ ὁ Πεστα-
 λότσης ἀπὸ τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖον μὲ τόσην ἀγά-
 πην εἶχεν ἐκλέξῃ! Ἡ δημοτικὴ σχολή, τὸ πρότυ-
 πον τῶν ἄλλων σχολείων, θὰ μείνῃ ὄνειρον ἀνεκ-
 πλήρωτον εἰς τὸν ἀνήσυχον καὶ ἀκούραστον βίον
 του!...»

Αὐτὸς δὲ ἦτο καὶ ὁ πόθος τοῦ Πεσταλότση: «Ἡ
 ἐπιθυμία μου δὲν ἦτο ν' ἀποκτήσω ἰδικόν μου scho-
 λείον, ἀλλὰ νὰ τελειοποιήσω τὴν μέθοδόν μου.» Καὶ
 πραγματικῶς, ὅσον ἐπέτρεπαν αἱ μέριμναι τῆς διευ-
 θύνσεως, δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπιδιώκῃ εἰς τὰ ἐκπαιδευ-
 τήριά του τὴν ἀσύλληπτον ταύτην «Μέθοδον», τὴν
 ὁποίαν εἶχε σχεδιάσῃ εἰς τὰ βιβλία του, δοκιμάσῃ
 εἰς ἄσυλα, ὀρφανοτροφεία, σχολεῖα, χωρὶς νὰ κα-
 τορθώσῃ ἀκόμη νὰ τὴν ὀρίσῃ. Ἐφανιάζετο ἐνίοτε,
 ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ περιορίσῃ τὴν μέθοδόν του εἰς μι-
 κρὰ παιδιά μόνον, ἀλλ' ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν ἐπεκ-

τείνη καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ εἰς τὰς ἀνωτέρας σπουδὰς τῶν μαθητῶν του. Ἐννεπιστεύετο λοιπὸν εἰς τοὺς συνεργάτας του τὴν φροντίδα νὰ τὴν διατυπώσουν συντάττοντες βιβλία πρὸς ἐφαρμογὴν, σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχάς του. Ὁ Πεσταλότσης ἐξέδωκε τὸ σπουδαιότατον τῶν παιδαγωγικῶν του ἔργων : « Πῶς ἡ Γερτρούδη ἀνατρέφει τὰ τέκνα της. »

Ἡ εὐδοκίμησις τῆς σχολῆς τοῦ Βουργδορφ ἐστερέωσε τὴν φήμην τοῦ Πεσταλότση. Ὅλοι ἐξεθέλαζαν τὸ οἰκοτροφεῖον αὐτό, ἐν τούτοις οἱ μαθηταὶ του δὲν ὑπερέβησαν τοὺς ἑκατόν. Κατὰ τὸ 1803 νέοι συνεργάται συνεκεντρώθησαν περὶ τὸν διδάσκαλον : ὁ Ναίφ, ὁ μουσικὸς Πφείφφερους, ὁ θεολόγος Νίδερερ καὶ τέλος ὁ μαθηματικὸς Σμίθ, ὁ φίλιτος τοῦ Πεσταλότση. Μὲ τοὺς εἰδικοὺς δὲ τούτους συνεργάτας ἠυρύνετο ἡ διδασκαλία. Ὅλα τὰ μαθήματα ἐδιδάσκοντο, καὶ ἡ χημεία καὶ ἡ ἄλγεβρα καὶ αἱ ἀρχαῖαι γλῶσσαι. Ἄλλ' οἱ μαθηταὶ πρὸ πάντων διεκρίνοντο εἰς τὴν ἰχνογραφίαν καὶ εἰς τὸν κατὰ διάνοιαν λογαριασμόν. Τοῦτο δὲ ὠφέλετο εἰς τὴν « Μέθοδον ». Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιβολὴ τῆς πειθαρχίας ἦτο ἕλαφρὰ καὶ ἡμερος. « Ἐδῶ δὲν βλέπω σχολεῖον, ἀνέκραζεν εἰς ἓκ τῶν ἐπισκεπτῶν, ἀλλὰ μίαν μεγάλην οἰκογένειαν. »

Ἄλλ' ἀκουσίως ὁ Πεσταλότσης ἐγκατέλιπε τὸ 1804 τὸ πρῶτόν του ἐκπαιδευτήριον ἐν πλήρει ἀκμῇ, διότι τὰ πολιτικὰ γεγονότα τὸν ἐξετόπισαν ἀπὸ τὸ διοικητήριον τοῦ Βουργδορφ, τὸ ὁποῖον ἔγινε πάλιν, καὶ μένει μέχρι σήμερον ἔδρα τῆς διοικήσεως.

Ἄνωμαλος δρόμος ἐπὶ τραχείας κατωφερείας μᾶς φέρει ἐκεῖ, ὑπεράνω τῆς ὠραίας βιομηχανικῆς πόλεως, τῆς ὑπερηφάνου διὰ τὸ πολυτεχνεῖόν της. Πόσους ἐπισκέπτας προσεῖλκυσεν ἐκεῖ πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἡ φήμη τοῦ Πεσταλότση! Ἐκεῖ ἔσπευδεν ὁ Ἑρβαρτος, ὁ τόσον ἐπιδράσας ἐπὶ τῶν συγχρόνων Ἑλβετῶν, Γερμανῶν καὶ Ἀμερικανῶν παιδαγωγῶν, μετ' αὐτὸν δὲ πλῆθος Γερμανῶν, Δανῶν, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο νὰ μνηθοῦν τὰ διδάγματα τῆς μεθόδου τοῦ Πεσταλότση καὶ ἐπέστρεφαν οἱ πλεῖστοι μαγευμένοι καὶ πεπεισμένοι, διὰ νὰ τὴν διαδώσουν ἕκαστος εἰς τὴν χώραν του. Ἐπὶ τοίχου τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ ἐρημιτοῦ καὶ σιωπηλοῦ διοικητηρίου ὑπάρχει ἀνάγλυφος ἡ μορφή τοῦ Πεσταλότση ἀνατεθεισα πρὸς ἀνάμνησιν καὶ εὐγνωμοσύνην ὑπὸ τῆς πόλεως Βουργδορφ τὸ 1888, πλησίον δὲ ταύτης ἀναγράφονται οἱ ἐξῆς θεῖοι λόγοι τοῦ διδασκάλου: «Ἀγάπα τὸν πλησίον σου, ὄχι τὸν ἑαυτὸν σου». Ἐξαισίον πανόραμα ἀποκαλύπτεται ἐντεῦθεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεατοῦ: ἡ καταπράσινος καὶ βιομηχανικὴ κοιλὰς τοῦ Ἑμμενθαλ, πλησιέστερον σύνδενδρα δάση καὶ βράχοι ἀπόκρημνοι καὶ ἔτι πλησιέστερον ἡ κάτω πόλις, ὅπου ὁ Πεσταλότσης ἔζησεν ὡς δημοδιδάσκαλος. Ἀλλὰ τὰ σιδηρόφρακτα κιγκλιδώματα τοῦ διοικητηρίου προξενοῦν μελαγχολικὴν ἐντύπωσιν.

Ἡ σχολή, ἐκ τῆς ὁποίας ἄλλοτε ἐξήρχοντο λόγοι ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, εὐγλωττοὶ ἐπικλήσεις εἰς τὴν εὐγένειαν τῶν συνειδή-

σεων, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ζωῆς, εἶναι τώρα φυλακὴ κακούργων !

Ἄλλὰ εἰς τὸ Ὑβερδὸν πολὺ πλεον παρὰ εἰς τὸ Βοῦργδορφ ὁ Πεσταλότσης ἠσθάνθη τὴν ἡδονὴν τῆς δόξης. Πανταχόθεν συνέρρεαν οἱ μαθηταί : ἐξ Ἀγγλίας, ἐξ Ἰταλίας, ἐξ Ἰσπανίας, ἐκ Γαλλίας, ὅσον καὶ ἐξ Ἑλβετίας καὶ Γερμανίας. Ἦρνεῖτο νὰ δεχθῆ ἄλλους δι' ἔλλειψιν χώρου. «Μᾶς ἔλεγαν, διηγεῖται εἰς τῶν μαθητῶν του, ὅτι ὁλος ὁ κόσμος εἶχεν ἐπάνω μας προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς». Ἐπληθύνοντο οἱ ἐπισκέπται εἰς βαθμὴν ὥστε νὰ παρενοχλοῦν τὴν τάξιν καὶ τὴν κανονικότητα τῶν παραδόσεων. Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Ὑβερδὸν ἦτο διὰ τοὺς ξένους ἐν ἑκ τῶν περιέργων πραγμάτων τῆς Ἑλβετίας, τὸν δὲ Πεσταλότσην ἐπεσκέπτοντο, ὅπως θὰ ἔκαμναν ἐκδρομὴν εἰς περίφημόν τινα κορυφὴν τῶν Ἄλπεων. Ἐκεῖνος δ' εὐχαρίστως ἀπεδέχετο τὰς ἐπισκέψεις ταύτας ὡς μέσον διαδόσεως τῶν θεωριῶν του. Ὅσάκις ἀνηγγέλλετο ἐπίσημός τις ξένος, προσεκάλει ἀμέσως ἓνα ἐκ τῶν ἰκανωτέρων του συνεργατῶν καὶ : «λάβε, τοῦ ἔλεγε, τοὺς ἀρίστους σου μαθητὰς καὶ δεῖξε ὅ,τι καλύτερον ἠξεύρουν». Ἐπρόσεχε νὰ ἐπιδείξη τὸ ἐκπαιδευτήριον ὑπὸ τὴν καλυτέραν του ὄψιν. Οὕτω καὶ οἱ εἰλικρινέστατοι τῶν ἀνθρώπων ἐνδίδουν ἐνίοτε εἰς τὸν πειρασμὸν ποιᾶς τινος ἀγυρτείας, ἀλλ' ἔχουν πρὸς δικαιολογίαν των ὅτι ἐπιδιώκουν τὸν θρίαμβον τῶν ἰδεῶν των.

Ἄλλ ὁ Πεσταλότσης δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὸν προση-

λυτισμὸν ὁπαδῶν τῆς μεθόδου του, μεταξὺ τῶν ἐπισκεπτῶν. Καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐφείδετο κόπου, διὰ νὰ κηρύξη τὸ εὐαγγέλιον τῆς διδασκαλίας του εἰς τὸν κόσμον. Ὄθεν τὸ 1802, ἐπισήμως ὡς μέλος τοῦ ἑλβετικοῦ συμβουλίου, ἐταξείδευσεν εἰς Παρισίους τρέφων τὴν κρυφίαν ἐλπίδα νὰ προσεταιρισθῇ αὐτὸν τὸν Βοναπάρτην: «Ἡ Ἑλβετία, ἔλεγεν, εἶναι πολὺ στενὴ δι' ὅ,τι ἐπιθυμῶ νὰ γίνω. Αἱ ἰδέαι μου εἶναι παγκόσμιαι». Ἄλλ' ἢ ὑποδοχὴ του εἰς Παρισίους δὲν ἦτο ἐνθαρρυντικὴ. «Δὲν ἔχω καιρὸν νὰ χάνω εἰς ζητήματα περὶ τοῦ ἀλφαβήτου», ἐδήλωσε ξηρῶς ὁ Βοναπάρτης. Καὶ ὁ Ἑλβετὸς παιδαγωγὸς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἀπῆλθε περίλυπος καὶ κατηγανακτημένος ἐκ Παρισίων.

Ὁ Πεσταλότσης ἐπεζήτησε πάντοτε ἰσχυροὺς προστάτας, διότι ἐγνώριζεν ὅτι πρὸς ἐπικράτησιν ριζικῶν μεταρρυθμίσεων ἢ ἀτομικῆ ἐνέργεια ὀλίγων ὄνειροπόλων, καθὼς αὐτός, οὐδόλως ἐπαρκεῖ, ἀλλ' ὅτι χρειάζεται ἢ ὑποστήριξις τῶν κυβερνήσεων, ἢ σύμπραξις τῶν νομοθετῶν. «Ζητῶ ὑπουργόν, ὁ ὁποῖος νὰ εἶναι ἄνθρωπος», ἔκραζεν. Ἐνόμισε δὲ ὅτι τὸν εὔρε τὸ 1808, ὅτε ὁ φίλος του Νικολόβιος, ἀναδειχθεὶς σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας καὶ εἰς τῶν διευθυντῶν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τῆς Πρωσσίας, τοῦ ἀνεκοίνωσε τὰ μεταρρυθμιστικὰ σχέδια, τὰ ὁποῖα ἐνέκρινε καὶ ὁ βασιλεὺς: «Τὸ ὄνειρόν μου, ἀνέκραξε, μοῦ ἀποκαλύπτει ἕνα Φρειδερίκον Γουλιέλμον ἡρώα τῆς εἰρήνης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἡρώας τοῦ πολέμου!» Προσεκολλᾶτο εἰς πάντα

ἡγεμόνα, διερχόμενον ἐξ Ἑλβετίας. Ὅτε τὸ 1814 ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος Α΄ ἦλθεν εἰς Βασιλείαν, ὁ Πεσταλότσης ἔσπευσε νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ. Ἄνευ δισταγμοῦ ἐζήτησε τὴν χειραφέτησιν τῶν δουλοπαροίκων καὶ τὴν μεταρρύθμισιν τῶν ρωσικῶν σχολείων. Ἀλλὰ δὲν ἀπέκτησε τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα σταυρόν, τὸ παράσημον τοῦ Ἀγ. Βλαδιμήρου τετάρτης τάξεως. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α΄ διῆλθε διὰ Νευσιατέλης, ὁ δὲ Πεσταλότσης, μολονότι ἄρρωστος καὶ ἐξηντλημένος, ἐζήτησεν ἀκρόασιν καὶ πρὸς τὰς ἀποτροπὰς τῶν φίλων του ἀπεκρίνετο: Πρέπει νὰ τὸν ἴδω ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον ν' ἀποθάνω! Καὶ ἐὰν ἡ ἐπίσκεψίς μου δὲν θὰ ἔχῃ ἄλλο ἀποτέλεσμα παρὰ νὰ δώσῃ καλυτέραν ἐκπαίδευσιν εἰς ἓν καὶ μόνον παιδίον, αὐτὸ θὰ εἶναι ἀρκετὴ ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου...».

Ἀλλὰ πρὸ πάντων ὡς πρὸς τὸν ὀργανισμόν τῶν μαθημάτων τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἦτο ἡ ψυχὴ, ἀνέπτυσεν ὁ Πεσταλότσης ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ἐνεργείας του. Ἴδου περίπου τὸ πρόγραμμα μιᾶς σχολικῆς ἡμέρας τοῦ Ὑβερόν. Οἱ μαθηταὶ ἐσηκώθησαν εἰς τὰς ἕξ· ἀλλ' ὁ Πεσταλότσης ἐξύπνα πρὸ αὐτῶν καὶ συνέβαινεν ἐνίοτε νὰ συγκαλῆ τοὺς διδασκάλους ἀπὸ τὰς δύο τὸ πρῶτ παρὰ τὸ προσκεφάλαιόν του, διὰ νὰ διαβιβάσῃ τὰς ὁδηγίας του. Μετὰ τὴν ἔγερσιν οἱ οἰκότροφοι μετέβαινον εἰς τὴν αὐλὴν, διὰ νὰ κάμουν εἰς τὸ ὑπαίθριον ψυχρὸν λουτρόν. Τὸ πρῶτον μάθημα ἦτο θρη-

σκευετική ἢ ἠθική ὁμιλία τοῦ Πεσταλότση ἐνώπιον τῆς ὀμηγύρεως καθηγητῶν καὶ μαθητῶν. Ἐκαστον μάθημα δὲν διήρκει πλέον τῆς ὥρας, παρενέπιπταν δὲ διαλείμματα ἢ περίπατοι εἰς τὰ πλησίον βουνά. Χειροτεχνία, ἐργόχειρα ἐπὶ χαρτονίου, κηπουρική, ἐνηλλάσσοντο μὲ τὰ μαθήματα. Ἐκαστος μαθητῆς εἶχε μικρὸν τετράγωνον γῆς πρὸς καλλιέργειαν. Ἐγυμνάζοντο ὀλίγον, τὴν δὲ ἐσπέραν ἀπὸ τὰς 7—8 ἐπεδίδοντο ἕκαστος εἰς διανοητικὴν ἐργασίαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἢ εἰς ἀσκήσεις ἰχνογραφίας. Τὸ ἄσμα ἐπεκράτει παντοῦ καὶ πάντοτε εἰς τὰ μικρὰ καὶ εἰς τὰ μεγάλα διαλείμματα καὶ εἰς τοὺς περιπάτους. Οἱ διδάσκαλοι ἀνεμιγνύοντο μὲ τοὺς μαθητὰς εἰς τὰ παιγνίδια τῶν συμπαίζοντες. Οὔτε τιμωρίαι ὑπῆρχαν οὔτε ἀμοιβαί, διότι ὁ Πεσταλότσης δὲν ἠθέλεν οὔτε τὴν ἀμίλλαν οὔτε τὸν φόβον. Οἱ διδάσκαλοι τρεῖς τῆς ἑβδομάδος ἀνεφέροντο εἰς αὐτόν, τὰ δὲ παιδιά συχνὰ ἐδέχετο ὁ Πεσταλότσης ἀνὰ πέντε ἢ ἕξ. Ἄλλ' ἐνίοτε τὰ ἑσταμάτα καὶ εἰς τοὺς διαδρόμους λέγων : Καὶ σὺ δὲν θέλεις νὰ γείνης καλὸς καὶ φρόνιμος ;» Μὴ παραδεχόμενος ἄλλην πειθαρχίαν, εἰμὴ τὴν ἐκ καθήκοντος ἢ μᾶλλον ἐκ συμπαθείας, ἐξ ἀγάπης, δὲν ἦτο διὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ διδάσκαλος, ἀλλὰ πατήρ.

Παρόμοιον σύστημα εἰσάγεται εἰς πλεῖστα σχολεῖα σήμερον· οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ἂν ἐπέτυχε τότε ὁ μέγας μεταρρυθμιστής. Ἄλλ' ἡ ἱστορία τοῦ Ὑβερόδον παρεκτὸς τῶν λαμπρῶν τῆς σελίδων περιέχει πολλὰ θλιβερὰ κεφάλαια. Ἐκεῖ ὁ Πεστα-

λότσης ἐναλλάξ ἐδοξάσθη καὶ ἐπανηγυρίσθη ὡς ὁ ἄριστος τῶν παιδαγωγῶν, ἀλλὰ καὶ ἐδυσφημήθη καὶ ἐξηυτελίσθη ὡς ὁ χείριστος τῶν ἀνθρώπων. « Ἄδιάκοποι ῥαδιουργίαι ἐξυφαίνοντο πέριξ του. Οἰκτραὶ φιλονικίαι διήρσαν τοὺς συνεργάτας του, τοὺς ὁποίους ἔνεκα τῶν περιορισμένων γνώσεών του ἦτο ἠναγκασμένος νὰ προσεταιρισθῇ διὰ τὴν διδασκαλίαν εἰδικῶν μαθημάτων. Βεβαίως διὰ τῆς γοητείας του προσεέλκυε πλῆθος εὐφυῶν καὶ φιλοπόνων νέων συνεργατῶν πέριξ του· ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ μᾶλλον διακεκριμένοι καὶ πεπαιδευμένοι τῶν καθηγητῶν τούτων εἶχαν ὅλοι σχεδὸν κάκιστον χαρακτήρα. Ἦσαν ἰδιοτελεῖς καὶ αὐθαίρετοι εἰς τὰς γνώμας των, μολονότι δὲν εἶχαν τὴν ἑλλείπουσαν εἰς τὸν Πεσταλότσην ἐπιστήμην, ἔστεροῦντο ὅ,τι ἀπετέλει τὴν δύναμιν ἐκείνου, δηλ. τὴν καλωσύνην. » Πῶς νὰ κατορθώσῃ νὰ συνάψῃ καὶ συμφιλίωσῃ διδασκάλους διαφέροντας ὡς πρὸς τὴν ἐθνικότητα, τὴν φυλὴν—Γερμανούς, Γάλλους καὶ Ἰταλοὺς—καὶ διίσταμένους ὡς πρὸς τὰς ἰδέας; Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ, ἐχρειάζετο σιδηρᾶν ἐνεργητικότητα καὶ ἰκανότητα διοικητικὴν, τὴν ὁποίαν ἐντελῶς ἔστερεῖτο ὁ Πεσταλότσης.

Ἐκ τούτου ἀδιάκοποι ἐσωτερικαὶ διαφωνίαι, συγκρούσεις καὶ συμφιλιώσεις, παραιτήσεις τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐπιστροφαί. Οἱ διαρκῶς συνταρασσόμενοι καθηγηταὶ δὲν κατώρθωναν νὰ συνεννοηθοῦν, ἀφ' οὗ δὲ κατεσπαράττοντο μεταξύ των, κατεσπάρατταν καὶ αὐτὸν τὸν διευθυντήν. Εἰς τοὺς συνεχεῖς διαπληκτισμοὺς ὁ Πεσταλότσης ἠναγκά-

ζητο νὰ ἐπεμβαίη πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, ἀλλ' εἰρήνης ἐφημέρου καὶ προσωρινῆς. Διακοπτόμενος ὑπὸ λυγμῶν ἀπηύθυνε συγκινητικούς λόγους πρὸς τοὺς συνεργάτας του. Ἐζήτηει ἔλεος ὑπὲρ ἑαυτοῦ. «Καθικειεύω τὸν Κον καὶ τὴν Καν Νίδερερ, ἔγραφε, νὰ μ' εὐσπλαγχισθοῦν διὰ τὸ μαρτύριον, τὸ ὁποῖον ὑποφέρω ἕξ ἔτη τώρα». Ἐνίοτε κατάκοπος, ἐξηντλημένος, κατέφευγεν εἰς τὰ βουνὰ καὶ συνέθετε μελαγχολικούς στίχους.

Ἀφ' ἑτέρου προσεβάλλετο καὶ ἔξωθεν. Παντοῦ καὶ πάντοτε εὐρίσκονται φανατικοὶ δυσφημοῦντες τοὺς νεωτεριστάς. Τὸν κατηγόρησαν λοιπὸν ὡς ὑποστηρίζοντα ἀντιχριστιανικὰς διδασκαλίας. Καὶ ὁμως ἦτο φιλόθρησκος καὶ εὐσεβής: «Ἀναγνωρίζω τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ», ἔλεγεν ὁσάκις τοῦ ἤρχετο εὐτυχία τις. Ἐν τούτοις δὲν ἔλειπαν οἱ παρεξηγοῦντες καὶ κατηγοροῦντες αὐτόν.

Ἡ εὐαίσθητος ψυχὴ τοῦ Πεσταλότιου ἐθλίβετο ἕξ ὅλων τούτων. Μάτην ἐφώναζεν: «εἶμαι κύριος εἰς τὴν οἰκίαν μου!» Καθ' ὅσον ἐγήρασεν ὁ δυστυχής, ἐγίνετο τὸ παίγνιον καὶ ὁ περίγελως τῶν περὶ αὐτόν. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ἕως τὸ 1820 κατῶρθωνε ν' αὐταπαταῖται καὶ ἀνέκραζεν: «Αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτὸν μου εὐτυχῆ τώρα... Δόξα τῷ Θεῷ! ὅλα πηγαίνουν καλὰ. Ἡ δύσις τοῦ βίου μου φαίνεται γλυκεῖα καὶ γαλήνιος...». Ἀλλὰ τοῦτο δὲν διήρκεσε πολὺ. Ἡ παρακμὴ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου ἤρχισε περὶ τὸ 1824 καὶ προέβαινε ταχέως. Οἱ μαθηταὶ ὀλιγόστειναν καὶ οἱ πιστότατοι τῶν φίλων του τὸν ἐγκα-

τέλειπαν. Ὁ Νίδερερ καὶ ὁ Κρούσιος, ζηλότυποι πρὸς τὸν Σμίθ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1815 ἦτο ἐκεῖ παντοδύναμος, κατήντησαν νὰ ἰδρῦσουν εἰς αὐτὸ τὸ Ὑβερδὸν ἰδικὰς τῶν σχολὰς, ὅπου διῖσχυρίζοντο, ὅτι περισυνέλεξαν τὸ πνεῦμα τοῦ Πεσταλότση, τὸ ὁποῖον, ὡς ἔλεγαν, εἶχε φύγη ἀπὸ τὸν ἴδιον Πεσταλότσην. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τοῦ καντονίου ἀπῆτει τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Σμίθ, τὸ ὁποῖον ὁμως κατ' οὐδένα τρόπον ἔστεργεν ἢ ἀποχωρισθῆ ὁ Πεσταλότσης. Τέλος κατάκοπος καὶ ἀπογοητευμένος ὁ ἀγαθὸς γέρον τὴν 2 Μαρτίου 1826 ἔφυγεν ὀριστικῶς ἐκ τοῦ Ὑβερδόν. «Μοῦ ἐφάνη, λέγει, ὡς νὰ ἐτελείωνεν ἡ ζωὴ μου· τόσον μ' ἔθλιψεν ὁ ἀποχωρισμός!

Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπου διῆλθεν εἴκοσι πέντε ἔτη, ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δόξης του. Ἀλλὰ δὲν ἐθεώρει τοῦτο σκοπὸν τοῦ βίου του. Ὁνειροπόλει πάντοτε ταπεινὸν ἀγροτικὸν σχολεῖον μὲ μικρὰ παιδιά. Καὶ ὁμως ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τοῦ Ὑβερδόν μένει διὰ τοὺς δικαίως κρινοντίας μεταγενεστέρους εἰς ἐκ τῶν ὑπερτάτων τίτλων τιμῆς διὰ τὴν παιδαγωγικὴν δρασίαν τοῦ Πεσταλότση. Διὰ τοῦτο εἰς Ὑβερδὸν ἀνήγειρεν ἡ Ἑλβετία τὸ ὠραιότατον τῶν μνημείων τῶν ἀφιερωθέντων εἰς τὸν ἄνδρα. Τὴν πλατεῖαν Πεσταλότση, πλησιέστατα εἰς τὸ παλαιὸν διοικητήριον, ὅπου κατέτριψε τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ὑπηρετῶν τὴν ἐκπαίδευσιν, στολίζει ὠραῖος καὶ παραστατικὸς ἄνδριὰς τοῦ ἐνδόξου παιδαγωγοῦ.

Περίλυπος καὶ πιωχὸς ὁ Πεσταλότσης ἐγκατέλιπε τὸ Ὑβερδόν, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ πάλιν εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν, ὃ δὲ Σμίθ, ὁ ἀχώριστός του φίλος, ἢ σκιά του, πιστὸς μέχρι τέλους τὸν συνώδευσεν εἰς τὸ ἀναχωρητήριόν του. Μ' εὐχαρίστησιν ἐπανείδε τὸν ἀγαπημένον του τόπον, ὅπου ἐδοκίμασε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ πρῶτά του σχέδια πρὸς πνευματικὴν χειραφέτησιν τοῦ λαοῦ. Καὶ μ' ὅλα ὅσα ἐπαυθεν, ἐσκέπτετο νὰ ἰδρῦσῃ ἐκεῖ καὶ πάλιν παιδαγωγεῖον. Ἄλλ' ὁ θάνατος ἐπλησίαζεν. «Θὰ ἴδω μετ' ὀλίγον, ἔλεγεν, τὸ οὐράνιον φῶς.» Ἐν τούτοις μερικαὶ ἐκδηλώσεις κοινῆς εὐγνωμοσύνης ἐγλύκαναν τὰς θλίψεις τῶν τελευταίων του ἡμερῶν. Σκληρὸν μὲν ἦτο εἰς αὐτὸν τὸ παρόν, ἀλλὰ τὸ μέλλον προεμνηύετο γλυκύ, φαίνεται δὲ ὅτι εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ εἶναι, πρὶν ἀκόμη ἐκεῖνος κλείσῃ διὰ παντὸς τοὺς ὀφθαλμούς. Τὸ 1825 ἔγεινεν ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ τῆς ἐτήσιας συνελεύσεως Ἑλβετικῆς ἐταιρείας, τῆς ὁποίας ἦτο ἀρχαιότατον μέλος, τὸν ἀνεκέρυξαν δὲ πρόεδρον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο, ὅτε ἐπεσκέφθη ἐν ὀρφανοτροφεῖον, τὰ παιδία τοῦ προσέφερον στέφανον ἐκ κλάδων δρυός.

Ἄλλ' αἱ λῦπαι δὲν τὸν ἄφησαν μέχρι τῶν τελευταίων του στιγμῶν. Ἐμελλε νὰ ὑποσιῇ ἐπὶ τῆς ἐπιθανατίου κλίνης τὰς ὕβρεις τοῦ Φέλλεμπεργ, ὁ ὁποῖος ἐτόλμα νὰ κατηγορήσῃ τὸν ἀφιλοκερδέστατον τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἶχε καταχρασθῆ τὰς συνδρομὰς, τὰς συλλεχθείσας διὰ τὴν πρώτην πλήρη ἔκδοσιν τῶν ἔργων του, ὡς καὶ τοὺς μυσσαροὺς ὄνειδι-

σμούς και τὰς σατύρας ἄλλου τινός, ἐκδοθείσας ἀκριβῶς τὸ 1827. « Πρέπει νὰ ζήσω ἀκόμη ἐξ ἑβδομάδας, ἀνέκραξεν ὁ ἐπιθάνατος, διὰ ν' ἀπαντήσω εἰς τὰς ἀτίμους συκοφαντίας. » Ἄλλ' αἱ δυνάμεις τὸν ἐγκατέλιπαν. Εἶχεν ἐξαντλήσῃ τὴν ῥωμαλέαν κοῤῥασίαν του, διὰ τὴν ὁποίαν ἀτιεῖζόμενος ἔλεγεν : « Ἐχω ὑγείαν ἄρκτου, και τὴν 17 Φεβρουαρίου 1827 ἐξέπνευσεν ἡσύχως ψιθυρίζων : « Ἀποθνήσκω χωρὶς λύπην. Συγχωρῶ τοὺς ἐχθρούς μου και εὐλογῶ τοὺς φίλους μου... »

Δὲν ἦσαν περισσότεροι τῶν ἐξήκοντα οἱ συνοδεύσαντες τὴν κηδεῖαν ἑνὸς τῶν ἐνδοξοτάτων τέκνων τῆς Ἑλβετίας.

Ε'. Μέθοδοι και τρόποι, δισταγμοὶ τοῦ Πεσταλότση. — Ἡ ἐποπτεία, ἀρχὴ πάσης γνώσεως και μαθήσεως. — Ἡ ἀρχὴ τῆς βαθμιαίας προόδου και τῆς συγκεντρώσεως. — Ἡ κατ' ἔντασιν ἀνάπτυξις τῶν ἰδιοτήτων τῆς ψυχῆς σπουδαιότερα τῆς ἐκτάσεως τῶν γνώσεων. — Αἱ ἰδιότητες τῆς ψυχῆς προκόπτουν διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἡ δὲ διανοητικὴ πρόοδος στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος. — Ἀπλοποιήσεις τῆς μεθόδου. — Ἀντιφάσεις και καταχρήσεις τῶν ἀρχῶν. — Τρόπος τῆς σπουδῆς τῶν διαφόρων μαθημάτων. — Ἡ ἠθικὴ ἀνατροφὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐποπτείας, τῆς ἐμπειρίας και τῆς ἀναπτύξεως ἀγαθῶν συναισθημάτων. — Οὐσιωδεστάτη ἐπίδρασις τῆς μητρὸς. — Θρησκευτικὴ ἀγωγή.

Ἡ ἱστορία τοῦ βίου τοῦ Πεσταλότση συνδέεται ἀναποσπλάστως, καθὼς εἶδαμεν, μὲ τὸ ἔργον του. Μᾶς ἀποκαλύπτει δὲ μὲ ὄλην τὴν λαμπρότητα τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς, μὲ τὰς ὁποίας ἦτο προικισμένος. Προσέτι μᾶς φανερῶνει, διὰ μέσου ὄλων τῶν περιπτειῶν μακροῦ βίου πλάνητος και πολυταρά-

χου, ἀδιάκοπον ἀγῶνα πρὸς ὀριστικὸν καταρτισμὸν μεθόδου ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ.

Ἄλλὰ ποία εἶναι ἡ «Μέθοδος» αὕτη, ἀρκετὰ δύσκολον νὰ προσδιορισθῇ, διότι ὁ ἴδιος δὲν κατάρθωσε νὰ τὸ διατυπώσῃ μὲ τρόπον ὀριστικόν. Ἔμεινε λοιπὸν ἀόριστος καὶ ἄμορφος εἰς τὸν νοῦν τοῦ Πεσταλότση, ἀρμοδιώτερον διὰ φλογερὰ πλάσματα τῆς φαντασίας, παρὰ διὰ δημιουργήματα τῆς ἀφηρημένης σκέψεως. Διὰ τοῦτο εἰς σύγχρονός του συγγραφεὺς δικαίως ὑπώπιευσεν, ὅτι «ἡ Μέθοδος, διὰ τὴν ὁποίαν τόσον πολὺς λόγος ἐγένετο, δὲν εἶχεν ἀκόμη καλῶς κατασταλάξῃ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ δημιουργοῦ της». Διότι ὁ Πεσταλότσης πολλὰ ἠρεύνησεν, ἀλλὰ δὲν ἔφθασεν εἰς συμπεράσματα. Συνέλαβε τὰς ἰδέας μεγάλων πραγμάτων, ἐπροσπάθησε νὰ τὰς πραγματοποιήσῃ, ἠγωνίσθη, κατεπονθήθη, ἀλλ' ἐπὶ τέλους δὲν ἔφθασεν εἰς ἀποτέλεσμα. Εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν ἔκαμνε δοκιμὰς, καὶ αἱ θεωρίαι του ἤλλασσαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μεταγενέστεροι σχολιασταὶ του ἐξήγησαν τὴν «Μεθοδόν» του κατὰ τὰς ἰδικὰς του ἕκαστος ἀντιλήψεις, καὶ τὴν παρεμόρφωσαν, τὴν παρήλλαξαν, ἀκόμη καὶ τὴν συνεσκότισαν. Εἰς μαθητῆς τῆς σχολῆς τοῦ Ὑβερδὸν ἔγραφε πολὺ κατόπιν : «Ἡ καλουμένη «μέθοδος» τοῦ Πεσταλότση ἦτο αἴνιγμα δι' ἡμᾶς, ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς καθηγητάς μας. Καθὼς καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους ἕκαστος ἐνόει κατὰ τὸν ἰδικὸν του τρόπον τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου· ἦλθε

δὲ ἡμέρα, ὅτε ἕκαστος ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν του ὡς τὸν μόνον, ὁ ὁποῖος ἐνόησε τὸν Πεσταλότσην, καὶ ἐπὶ τέλος ἐκήρυξαν, ὅτι καὶ ὁ Πεσταλότσης ὁ ἴδιος δὲν εἶχεν ἐννοήσῃ τί ἤθελε...»

Καὶ ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀδύνατον διὰ μέσου τῶν διαφορῶν καὶ πολλάκις ἀντιφατικῶν τρόπων, ὅσους ἀλληλοδιαδόχως ἐδοκίμασεν, νὰ διακρίνωμεν τοὺς οὐσιώδεις χαρακτῆρας τοῦ συστήματος τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ ἐφαρμόσῃ, τὰς ἐξεχούσας ιδέας, αἱ ὁποῖαι διηύθυναν τὴν διδασκαλίαν του καὶ ἀποτελοῦν τὴν ἐνότητα τοῦ παιδαγωγικοῦ του σταδίου.

Μία ιδέα, τὴν ὁποῖαν πρόπει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ διαφωτίσωμεν, κυριαρχεῖ τῶν ἄλλων, ἡ ιδέα τῆς ἐποπτείας, θεωρουμένης ὡς ἀρχῆς πάσης γνώσεως, καὶ ἐπομένως ὡς βάσεως πάσης διδασκαλίας. Θὰ ἐπλησιάζαμεν δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὀρίζοντες τὸν Πεσταλότσην ὡς «τὸν παιδαγωγὸν τῆς ἐποπτείας». — «Τί ἔκαμα, ἔλεγε, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι ἀτομικόν μου ἔργον; Ἔθεσα τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, τὴν κυριαρχοῦσαν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀνεγνώρισα, ὅτι ἡ ἐποπτεία εἶναι ἡ βᾶσις πάσης γνώσεως». Εἶναι ἀληθὲς ὁμως ὅτι καὶ ἄλλοι παιδαγωγοὶ πρὸ αὐτοῦ, ὁ Κομένιος καὶ ὁ Βασεδόβιος, εἶχαν δοκιμάσῃ νὰ τὴν ἐφαρμόσουν.

Ἄλλὰ τί εἶναι ἄρά γε ἡ ἐποπτεία; Δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐξωτερικὴ ἀντίληψις τῶν αἰσθήσεων. Ἡ ἐποπτεία ἐκτείνεται εἰς τὰς ἐμπειρίας τῆς ἐσωτερι-

κῆς συνειδήσεως, εἰς τὰ συναισθήματα, εἰς τὰς συγκινήσεις, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐντύψεις. «Ἐποπτεία εἶναι ἡ ἄμεσος ἐντύπωσης, τὴν ὁποίαν ὁ φυσικὸς καὶ ἠθικὸς κόσμος παράγουν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν μας αἰσθήσεων.» Ἡ ἐποπτεία εἶναι ἡ ἄμεσος ἀτομικὴ ἐμπειρία μας· ἂν δὲ αἱ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλήψεις πρέπη νὰ χρησιμεύουν ὡς θεμέλιον τῆς διανοητικῆς ἀγωγῆς, τὰ συναισθήματα τῆς ἀγάπης, τῆς πίστεως καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης, ἀναπτυχθέντα ἐνωρὶς εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ παιδίου, θὰ γείνουν τὸ στερεὸν καὶ ἀσφαλὲς στήριγμα τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνατροφῆς.

Ἄς ἐννοήσωμεν καλῶς τὴν σκέψιν τοῦ Πεσταλότση. Συχνότατα ἡ συνήθης διδασκαλία παρουσιάζει εἰς τὸ παιδίον ἀπὸ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῶν σπουδῶν τοῦ ἀφηρημένας καὶ γενικὰς γνώσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τίποτε ἐκ τῆς ἐμπειρίας του. Τοῦ ὁμιλοῦμεν π. χ. περὶ ὀρέων καὶ λεκανοπαιδίων, χωρὶς νὰ ἔχη ἀναβῆ μῆτε ἓνα λόφον· περὶ ποταμῶν καὶ περὶ ὠκεανῶν, χωρὶς νὰ ἔχη ἴδῃ μῆτε ἓνα βάλτον, μῆτε ἓν ῥυάκιον. Ἐπίσης τὸ διδάσκωμεν τὰς μεγάλας λέξεις καθῆκον καὶ ἀρετή, χωρὶς νὰ ἔχωμεν προηγουμένως ἐξεγείρη εἰς τὴν καρδίαν του τὰ ἠθικὰ συναισθήματα. Τοιοῦτοτρόπως κτίζομεν ἐπὶ ἄμμου, σπείρομεν ἀγρὸν χωρὶς νὰ ὀργώσωμεν. Καὶ διὰ νὰ ἐκφρασθῶμεν σαφέστερον, ἐπιστρῶνομεν τρόπον τινὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀδυνατου μνήμης του μὲ ῥάκη γνώσεων, αἱ ὁποῖαι ἀδύνατον νὰ ἐμφυτευθοῦν καὶ ῥιζοβολήσουν· διότι

εἶναι ὡσάν πίνακες ἐπιγραφῶν, οἱ ὅποιοι κρεμασμένοι χωρὶς στερεότητα ἐπάνω εἰς τοῖχον ἄπλυτον καὶ κακοκτισμένον, θ' ἀποσπασθοῦν μὲ τὴν πρώτην πνοὴν τοῦ ἀνέμου.

Τὴν ἐπιπόλαιον ταύτην ἐκπαίδευσιν τῶν παλαιῶν σχολείων θέλει νὰ ἐξαφανίσῃ ὁ Πεσταλότσης. Ἐὰς κλείσωμεν τὰ σχολεῖα, ὅπου ἐνεργεῖ ὁ διδάσκαλος μόνον ἢ μᾶλλον τὸ βιβλίον. Ἐὰς ἀνοίξωμεν ἀπ' ἐναντίας τὸ σχολεῖον, ὅπου τὸ παιδίον, προκαλούμενον νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῶν αἰσθησέων του καὶ νὰ γυμνάξῃ τὴν συνείδησίν του, θὰ εὔρῃ ἐντός του τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας του, τὸ ὑποστήριγμα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς του διαπλάσεως, τὸν σπόρον τέλος, ὅπόθεν διὰ βαθμιαίας ἀναπτύξεως θὰ φυτρώσῃ τὸ ἀνθρώπινον ὄν πεπαιδευμένον, φωτισμένον καὶ ἐνάροστον, ὡσάν ζωντανὸς ὀργανισμὸς, καθὼς φυτρώνει τὸ δένδρον ἀπὸ τὸν καρπὸν. Τὸν σπόρον τοῦτον ἢ ἐποπτεία μόνη δύναται νὰ ἐναποθέσῃ εἰς τὸ πνεῦμα. Ἴδου διατὶ ὁ Πεσταλότσης ἀποκρούει τὰ βιβλία, καταργεῖ τὴν κατάχρησιν τῶν ἀποκλειστικῶς θεωρητικῶν μαθημάτων καὶ φέρει τὸ παιδίον ἐμπρὸς εἰς τὰ πράγματα. «Μὴ τὸ ῥίπτετε εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν λέξεων, πρὶν μορφώσετε τὸ πνεῦμά του διὰ τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων».—Τὸ παιδίον δὲν θέλει μεσίτην μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως.» Συχνὰ δ' ἐπανελάμβανεν : «Ἡ φύσις εἶνε τὸ πᾶν.»

Ἄλλ' ἄς μὴ φανταζώμεθα ὅτι ὁ Πεσταλότσης περιορίζεται εἰς τὰς φυσικὰς ἐποπτείας περιπλό-

κους καὶ ἀώρους, ὅπως μᾶς παρουσιάζουν αἱ αἰσθήσεις καὶ ἡ συνείδησις. Πρέπει νὰ ὠριμάσουν διὰ βραδείας ἀναλύσεως. Ὅθεν καὶ συχνότατα ἡ ἐξῆς φράσις εἰς ἓν βιβλίον του ἐπαναλαμβάνεται: ὅτι πρόκειται νὰ ὀδηγῶμεν τὸ παιδίον «ἀπὸ τὰς συγκεχυμένας ἐποπτείας εἰς τὰς καθαρὰς ἀντιλήψεις», ὅτι πρέπει νὰ τὸ ὑψώσωμεν «ἀπὸ τὰς ἀορίστους ἐποπτείας εἰς τὰς ὠρισμένας γνώσεις». Τί σημαίνει τοῦτο, ἢ ὅτι ἡ ἀνατροφή τῆς φύσεως δὲν ἀρκεῖ διόλου, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἐποπτεία ἔχει ἀνάγκη νὰ φωτισθῆ, ν' ἀναλυθῆ, ὅτι τέλος ὑπάρχει «τέχνη ἐποπτική»; Καὶ ἡ τέχνη αὐτὴ συνίσταται εἰς τὴν ὀργάνωσιν σειρᾶς ἀσκήσεων μεθοδικῶς συνδυασμένων, αἱ ὁποῖαι ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην προτείνονται εἰς τὴν προσοχὴν τοῦ παιδίου.

Κατὰ τίνα τάξιν πρέπει νὰ γίνωνται αἱ ἀσκήσεις αὗται; Κατὰ τὴν ἀρχήν, τὴν ὁποῖαν ὁ Πεσταλότης ἔθεσε καὶ ἄλλος παιδαγωγός, ὁ Ἐρβαρτος ἀνέπτυξε, τὴν ἀρχὴν τῆς «βαθμιαίας προόδου» ἢ, ἂν θέλῃτε, τῆς «συγκεντρώσεως». Ἄς δυσπιστῶμεν πρὸς τὴν κατάτμησιν, τὴν κοινοτάτην εἰς τὰς συνήθειαι σπουδᾶς, εἰς τὰς διδασκαλίας, ὅπου ἀτάκτως παραθέτουν γνώσεις ἀσυναρτήτους, χωρὶς κανένα σύνδεσμον μεταξύ των, ὡς τὰς κακῶς συνηρημολογημένας ψηφίδας ἀτέχνου ψηφιδωτοῦ. Διότι, ὅπως αἱ γνώσεις χρειάζονται ἐν ὑποστήριγμα, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἐποπτεία, οὕτω χρειάζονται καὶ μίαν ἀλληλουχίαν καὶ μίαν τάξιν ἀναπτύξεως· εἰς τοῦτο δὲ συνίσταται ἡ μέθοδος. Αἱ διάφοροι γνώσεις, αἱ συγ-

κροτοῦσαι τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, πρέπει νὰ προσφέρονται εἰς τὸ παιδίον «κατὰ συνεχεῖς σειρὰς καὶ δίχως χάσματα». Εἰς ἐκάστην ἐποπτεῖαν συνδέονται, ὡς εἰς κυρίαν ιδέαν, ὅλα, ὅσα ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ιδεῶν. Δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχη ἀσυναρτησία μεταξὺ χθεσινοῦ καὶ σημερινοῦ μαθήματος. Ἐπειτα θὰ φρονιζόμεν—καὶ μεγάλως ἐπιμένει εἰς τοῦτο ὁ Πεσταλότσης—νὰ συγκρατῶμεν τὸν μαθητὴν εἰς ἐκάστην ἀσκήσιν μὲ ὑπολογισμένην βραδύτητα, ἕως ὅτου τὴν κάμην ἐντελῶς κτῆμά του. Δὲν θὰ ἐπιτρέπωμεν νὰ κάμην βῆμα μακρότερα, πρὶν ἀσφαλίση στερεῶς τὸ βάδισμά του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον διέτρεξεν. Ὅπως ἀντίθετον πρὸς τὴν καλὴν μέθοδον διδασκαλίας εἶναι νὰ μεταβαίνωμεν ἀπὸ ἓν εἰς ἄλλο μάθημα, χωρὶς νὰ ἔχωμεν βεβαιωθῆ ὅτι ἡ προηγουμένη γνῶσις ἔχει ἐντελῶς ἀποκτηθῆ καὶ ὅτι αὕτη καθιστᾷ δυνατὴν καὶ εὐκόλον τὴν ἐπομένην γνῶσιν. «Πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι ἄρτιον εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν του θὰ ἐκτροθῆ κατὰ τὴν αὔξησίν του». Ἐπειτα εἰς τὴν ἀνατροφὴν εἶναι μέγα κακὸν τὸ νὰ ἀρκούμεθα εἰς τὰ ἀτελῆ, μεγάλην δὲ σημασίαν ἔχει τὸ νὰ συνηθίζωμεν τὸ παιδίον νὰ κάμην καλῶς πᾶν ὅ,τι κάμνει, διὰ νὰ «τείνην εἰς τὴν τελειότητα».

Εἰς τὴν βαθμιαίαν πρόοδον τῶν ἀσκήσεων, τὴν ὁποῖαν συνιστᾷ, διὰ νὰ καταστήσῃ γονίμους τὰς πρῶτας ἐποπτείας, ὁ Πεσταλότσης ἰσχυρίζεται ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν τάξιν τῆς φύσεως. Ἡ φύσις λοιπὸν θέλει νὰ προχωρῶμεν ὄχι ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ εἰς τὰ σύνθετα, ἀλλὰ—σύστασις πολὺ σαφεστέρα—ἀπὸ τὰ πλη-

σίον εἰς τὰ μακράν. Ἡ παρατήρησις τοῦ παιδίου πρέπει νὰ ἐκτείνεται ἀπὸ ὅ,τι ἐγγίζει, ἀπὸ ὅ,τι βλέπει πέραν τοῦ εἰς ὅ,τι κεῖται πλησίον καὶ βαθμηδὸν εἰς τὰ μακρινώτερα ἀντικείμενα. «Ἡ γνῶσις ἀρχίζει πέραν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκεῖθεν ἐκτείνεται κυκλωτερώς».

Διὰ τὴν φέρωμεν ἀμέσως παράδειγμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἃς λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀσκήσεις τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς γλώσσης, ὅσας ἐπρότεινεν ὁ Πεσταλότις εἰς τοὺς μαθητάς του εἰς Βουργδορ. Ἐξ ὅλων τὸ πλησιέστερον εἰς ἡμᾶς εἶναι τὸ ἰδικόν μας σῶμα. Πρὸ παντός λοιπὸν τὸ παιδίον πρέπει νὰ ἀσκηθῆ πῶς νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ ὀνομάζῃ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματός του.

Πρέπει π. χ. ὁ μαθητὴς ν' ἀπαριθμήσῃ τὰ χεῖλη, τὰ ὀστέα τῆς κάτω σιαγόνης, τὰ ὀστέα τῆς ἄνω σιαγόνης, τὸ στόμα, τὰς γωνίας τοῦ στόματος, τὴν δεξιὰν γωνίαν τοῦ στόματος κτλ. Ἐννοεῖται, ὅτι εἰς ὅλα ταῦτα πρέπει ν' ἀποφύγωμεν τὰς γελοίας καὶ παιδαριώδεις καταχρήσεις καὶ ὑπερβολάς. Ἀλλὰ διὰ ν' ἀρχίσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς σκέψεως τοῦ παιδίου, δὲν ἔχομεν ἄλλο καλύτερον ἀπὸ τὴν περιγραφικὴν ἀνάλυσιν τοῦ πλησιεστάτου εἰς ἡμᾶς ἀντικειμένου, τὸ ὅποιον μᾶλλον ἐνδιαφερόμεθα νὰ γνωρίζωμεν, τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Καὶ ἔπειτα εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν ἐνὸς ἐκάστου τῶν ὀργάνων μας συνάπτομεν τὴν σπουδὴν τῶν λειτουργιῶν του. Καὶ μόνη δὲ ἡ ἀνάλυσις τῶν λειτουργιῶν τούτων μᾶς ὀδηγεῖ εἰς σειρὰν ὠφελίμων παρατηρήσεων περὶ τῶν ἀντικειμένων, πρὸς τὰ ὅποια τὰ ὄργανα ἡμῶν μᾶς φέρουν εἰς σχέσιν, δη-

λαδὴ τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ζῶα, τὰ φυτά· πρὸς πᾶν ὅ,τι βλέπομεν, πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀκούομεν.

Εἰς τὰς ἐξῆς λέξεις ὁ Πεσταλότσης συνώψιζεν ὁλόκληρον τὴν παιδαγωγικὴν του : « Δι' ἕκαστον κλάδον γνώσεων πρέπει νὰ ὑπάρχουν σειραὶ ἀσκήσεων, τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἀρχὴ νὰ εἶναι δυνατὴ εἰς ὅλους (ἐποπτεία), ὁ δὲ κανονικὸς συνειρμὸς (βαθμιαία πρόοδος), θέτων πάντοτε εἰς κίνησιν τὰς δυνάμεις τοῦ παιδίου, χωρὶς νὰ τὰς ἐξαντλῇ μηδὲ νὰ τὰς κουράζῃ, νὰ συντελῇ εἰς πρόοδον συνεχῆ, εὐκόλον καὶ ἑλκυστικὴν ». Εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμὰς περιλαμβάνεται ὅλη ἡ οὐσία τῆς μεθόδου τοῦ Πεσταλότσης : ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς αὐστηρᾶς ἀλληλουχίας τῶν διαδοχικῶν διδαγμάτων, ὡς καὶ δύο ἄλλαι ἀρχαί, περὶ τῶν ὁποίων μένει νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ αἱ ὁποῖαι ἐξ ἄλλου συσχετίζονται μὲ τὰς προηγουμένας : δῆλα δὴ ἡ ἀρχή, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλη καλύτερα μέθοδος ἀνατροφῆς ἀπὸ ἐκείνην, ἡ ὁποία γυμνάζει τὴν ἐνεργητικότητα, καὶ ἐπομένως ἐξεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον.

Ὀλιγωτέραν σπουδαιότητα ἔχει ἡ ἕκτασις τῶν θετικῶν γνώσεων ἀπὸ τὴν κατ' ἐντασιν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων, τὰς ὁποίας ἔχει ἐνδυναμώση καὶ αὐξήση ἢ ἄσκησις. Ἀπὸ τὴν ἄσκησιν τῶ ὄντι, ἀπὸ συνεχῆ ἐνέργειαν, ἐξαρτᾶται ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις. « Ἡ φύσις, ἔλεγεν ὁ Πεσταλότσης, ἀναπτύσσει ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἡ δὲ χρῆσις των πάλιν φέρει τὴν ἀνάπτυξιν των ». Πρέπει νὰ κινῆται τὸ παιδίον· οἱ ὀφθαλμοὶ του, ἡ φωνή του καὶ αἱ χεῖρές του πρέ-

πει νὰ εἶναι εἰς διαρκῆ ἀσχολίαν. Μακρὰν λοιπὸν αἱ ματαιόσχολοι ἀναγνώσεις, αἱ μακροὶ μηχανικαὶ ἀποστηθίσεις. Μακρὰν αἱ νυσταλέαι ἐκεῖναι παραδόσεις, ὅπου εἷς τυπικὸς διδάσκαλος ὑπαγορεύει ἢ ἐκθέτει τὴν σοφίαν του εἰς δυστυχῆ παιδία, τὰ ὅποια ἀρκοῦνται νὰ ὑποφέρουν μὲ ὀλίγην ἢ πολλήν ἀπροσεξίαν, ἀλλὰ βέβαια μὲ πλήξιν, μαθήματα μονότονα. Τὸ ἀληθινὸν σχολεῖον εἶναι ἐκεῖνο, ὅπου ὅλοι ἐνεργοῦν, καὶ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλος. Ὁ μὲν διδάσκαλος ὁμιλεῖ, ἀπαγγέλλει φράσεις, οἱ δὲ μαθηταὶ σκέπτονται καὶ ἀπαντοῦν. Μεγάλαι ἀφηγήσεις κουράζουσιν, ἐνῶ αἱ ἐρωτήσεις ἐξυγείρουν καὶ ζωογονοῦν. Ἡ ἐνέργεια, πηγὴ εὐτυχίας διὰ τὴν ζωὴν, εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητος εἰς τὴν πρόοδον τοῦ σχολείου, ὡς ζωογονῶμεν, ὡς ἀφυπνίζωμεν ἀκατάπαυστα τὸ πνεῦμα. Ὑπάρχουσιν παθητικαὶ ιδιότητες τῆς ψυχῆς, ὅπως ἡ μνήμη. Τούτων ὡς ὑπερισχύουσιν αἱ ἐνεργητικαὶ ιδιότητες, δῆλα δὴ ἡ προσοχὴ καὶ ἡ κρίσις. Τὴν μηχανικὴν ἐκπαίδευσιν ὡς ἀντικαταστήσωμεν μὲ τὴν ἐνεργητικὴν, ἢ ὅποια ὀξύνει τὴν προσοχὴν, θέτει εἰς κίνησιν τὴν θέλησιν καὶ διεγείρει τὰς ἐσωτερικὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς.

Ἡ δύνατο ἴσως ν' ἀντιτείνῃ τις, ὅτι ἡ πρόσκλησις αὕτη εἰς ἐνεργητικότητα δὲν φαίνεται νὰ συμφωνῇ μὲ ὅσα γνωρίζομεν διὰ τὴν πρακτικὴν τοῦ σχολείου, τὴν ὅποιαν ἐφήρμοζεν ὁ Πεσταλότσης, μὲ τὸν ὑπέρμετρον ζῆλον, τὸν ὅποιον ὁ ἴδιος ἀνέπτυξεν εἰς τὴν διδασκαλίαν. Πιθανὸν ὡς πρὸς τοῦτο νὰ ἔκαμνε κάπως κατάχρησιν· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶ-

ναι ὅτι ἡ ἐνεργητικότητα τοῦ διδασκάλου προκαλεῖ τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ μαθητοῦ.

Διάσημος συγγραφεὺς γάλλος ἔγραψε : « Φωτισμένοι τάξεις, φωτίσθητε ! Πρὶν στείλτε τὸν λαὸν εἰς τὸ σχολεῖον, πηγαίνετε σεῖς ! » Καὶ πόσοι γονεῖς σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἀνάγκη, ἐνῶ ἀνατρέφουν τὰ τέκνα των, νὰ φροντίζουν συγχρόνως καὶ διὰ τὴν ἰδικὴν των ἀνατροφὴν ; Ποσάκις δέ, ἀντὶ νὰ τιμωρηθῇ μαθητὴς, δὲν εἶνε δικαιοτέρον νὰ τιμωρηθοῦν καὶ σωφρονισθοῦν οἱ ἄμεσοι ὑπαίτιοι, οἱ γονεῖς του ! Ὅμοίως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πρὸς τοὺς διδασκάλους : — Θέλετε νὰ κινήσετε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδίου ; Ἀρχίσατε σεῖς οἱ ἴδιοι νὰ ἐνδιαφέρεσθε διὰ τὴν διδασκαλίαν σας. Εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταδώσωμεν συγκίνησιν, τὴν ὅποیان ἡμεῖς οἱ ἴδιοι δὲν αἰσθανόμεθα, καὶ νὰ καλλιεργήσωμεν κλίσιν, τῆς ὁποίας διόλου δὲν μετέχομεν.

Οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, ὅτι εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος ὁ Πεσταλότιος συχνὰ περιέπεσεν εἰς ἀντιφάσεις πρὸς τὰς ἀρχάς του. Καὶ μὲ ὅλην του τὴν καλὴν προαίρεσιν περιέπιπτε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τυπικότητα καὶ τὴν μηχανικὴν διδασκαλίαν. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ ὑπερβολικὴ καὶ θορυβώδης δραστηριότης δὲν ἐγίνετο ἐμπόδιον εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν μαθητῶν του, ἀφ' οὗ ἅπ' ἐναντίας ἐξήτει ὡς σκοπὸν καὶ ἀποτέλεσμα νὰ τὴν προκαλῇ καὶ τὴν διατηρῇ. Ἄν ἐκινεῖτο, τὸ ἔκαμνε διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ μὲν τοὺς ἐργατικούς εἰς τὸν ζῆλόν των, νὰ ἀφυπνίσῃ

δὲ τοὺς ἀπαθείς ἀπὸ τὴν χάυνωσίν των.

Μὲ τὴν ζωντανὴν διδασκαλίαν ὁ διδάσκαλος δεικνύει μὲν τὸν δρόμον, ἀλλ' ἀφίνει τὸ παιδίον νὰ περιπαιτῇ, μεταχειρίζεται τὸν ἑαυτὸν του πρὸ πάντων διὰ νὰ δίδῃ ἀφορμὰς νὰ γυμνάζεται ἢ παρατήρησις καὶ ἡ ἀτομικὴ σκέψις. Ἡ ζωντανὴ λοιπὸν διδασκαλία δὲν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα μόνον νὰ προετοιμάζῃ ἀπ' εὐθείας τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ μόρφωσις τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων· ἀλλὰ συντρέχει ἑμμέσως εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐξεγείρουσα τὸ ἐνδιαφέρον, ὠφελουμένη ἀπὸ τὸ θέλημα τῶν μαθητῶν, τὸ ὁποῖον ἐμπνέουν μαθήματα καλῶς προσχεδιασθέντα — ὄχι βέβαια τὸ θέλημα τῶν μαθητῶν, τὸ ὁποῖον ἀπαλλάττει ἀπὸ τὸν κόπον καὶ ἔχει σκοπὸν νὰ μεταβάλλῃ τὰ σοβαρὰ μαθήματα εἰς παιδαριώδεις τέξεις, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸ θέλημα τῶν μαθητῶν, τὸ ὁποῖον ὑποβοηθεῖ καὶ στερεώνει τὸν κόπον τῆς μαθήσεως. Ὁ Πεσταλότις ἀπέφευγε τὴν ἀποκλειστικῶς διασκεδαστικὴν διδασκαλίαν. Ἡ διδασκαλία του ἦτο ἐλευστικὴ· εἰς τὸ σύστημά του ὄλα διέσπειραν φῶς καὶ σαφήνειαν, ἡ δὲ ἀλήθεια ἀνέβλυζεν ἐκ τῆς ἐποπτείας καὶ καθίστα περιττὰς τὰς διὰ μακρῶν λόγων ἐπεξηγήσεις, αἱ ὁποῖαι συντείνουν εἰς τὸ νὰ φωτίσουν τὸ πνεῦμα καὶ νὰ διαλύσουν τὴν πλάνην τόσον, ὅσον αἱ κωιδωνοχρυσταὶ δύνανται ν' ἀποσοβήσουν τὰς ἀπειλητικὰς πυρκαϊὰς. Τὰ εὐφυέστερα μέσα ἐσυνδυάζοντο, διὰ νὰ χειραγωγήσουν καὶ προαγάγουν τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ εὐκόλον εἰς τὸ δύσκολον καὶ διὰ νὰ δώσουν τέλος εἰς τὸν μαθητὴν τὴν μεγάλην

χαρὰν τῆς ἐνεργείας.

Εἰς τοῦτο πρὸ πάντων ἐπρόσεχεν ὁ Πεσταλότσης. Τὸ 1816 ἐδέχθη εἰς τὸ Ὑβερδὸν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἑγγλοῦ παιδαγωγοῦ Ἀνδρέου Μπέλλ, ὁ ὁποῖος μετέφερεν εἰς τὴν Ἑγγλίαν τὴν καὶ εἰς ἡμᾶς ἔπειτα διαδοθεῖσαν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον. Μ' εὐχαρίστησιν ἐξέθεσε τὴν μέθοδόν του, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Μπέλλ τὴν ἰδικήν του. Ἄλλ' οἱ δύο παιδαγωγοὶ ἦλθαν εἰς συνάφειαν, χωρὶς αἱ ψυχαὶ των νὰ συγκοινωνήσουν. Ὁ Ἑγγλος ἀνεχώρησε χωρὶς νὰ συγκινηθῆ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ Ἑλβετοῦ. Δὲν εὗρῃκε σχεδὸν τίποτε νὰ ἐπιδοκιμάσῃ ἀπὸ τοὺς κανόνας, ὅσους ἠκολούθουν εἰς τὸ Ὑβερδὸν. Καὶ ὁμως ὁ Πεσταλότσης τοὺς ἐξήγησεν εἰς αὐτὸν λεπτομερῶς. Εἶχεν εἶπη πῶς ἀπὸ ὅλα τὰ δυνατὰ ἐλατήρια τῆς ἐνεργητικότητος ἀπέκλειεν ὅσον τὸ δυνατόν τὴν φιλοτιμίαν, ἐστηρίζετο δὲ πολὺ εἰς τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ καθῆκον καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς διδασκάλους· ἀλλ' ὡς πρῶτιστον καὶ ἀνώτατον ὅλων ἐθεώρει τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὸ μάθημα, τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἀφεύκτως προκαλεῖ μόρφωσιν ἀτλήν, βαθμιαίαν, ἀρμόζουσαν ἀκριβῶς εἰς τὸν βαθμὸν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἐκάστου παιδίου.

Ὡς τελευταῖον χαρακτηριστικὸν τῆς μεθόδου τοῦ Πεσταλότση πρέπει νὰ σημειωθῆ ἡ μεγάλη του φρονιὺς ν' ἀτλοποιῆ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ κάμῃ εὐκολὸν τὸν χειρισμὸν των ἀκόμη καὶ εἰς ἀμαθεῖς. Καὶ ὁ μὲν σκοπὸς του εἶναι

ἀξιέπαινος, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα του ὑπερβολικὸν καὶ ἐσφαλμένον. Ἐφαντάζετο δῆλα δὴ σύνολόν τι τρόπων τόσον πολὺ ἀπλῶν καὶ ὠρισμένων, ὥστε καὶ ἀκατάριστος σχεδὸν διδάσκαλος καὶ ἀγράμματος σχεδὸν μήτηρ, μεγαλητέρα τις ἀδελφή, ἀκόμη καὶ ἀφωσιωμένη ὑπηρέτρια νὰ δύναται νὰ τὸ μεταχειρίζεται. Ἔτροφε τὸ χιμαιρικὸν σχέδιον μεθόδου, τῆς ὁποίας ὅλη ἡ ἀποτελεσματικότης θὰ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν τελειότητα τοῦ μηχανισμοῦ, ὄχι ἀπὸ τὴν ἐπιδεξιότητα ἐκείνων ὅσοι τὴν ἐφήρμοζαν ὡσὰν νὰ ἦτο δῆλα δὴ μηχανὴ τόσον τελείως κατεσκευασμένη, ὥστε καὶ ὁ πλέον ἀδέξιος ἐργάτης νὰ τὴν θέτῃ εἰς κίνησιν. Ἦθελε λοιπὸν ὅλα νὰ τὰ ἀπλοποιήσῃ, καὶ μὲ τὴν ὑπερβολικὴν του φαντασίαν τόσον πολὺ κατεφρόνει ὅλα τὰ μέσα τὰ μορφώνοντα τοὺς δημοδιδασκάλους, — διδασκαλεῖα καὶ βιβλιοθήκας — ὥστε κατήντησε νὰ λέγῃ, ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ ἦρκει νὰ δίδωμεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ διδασκάλου ἓνα ἀπλοῦν « Ὀδηγὸν τῶν μητέρων. »

Ὡς πρὸς τοῦτο ἦρχετο εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του· διότι κανεὶς παιδαγωγὸς δὲν ἐσπατάλησεν, ὅσον αὐτὸς τὰς δυνάμεις του, οὐδὲ διέθεσε τόσον μέρος τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας του εἰς τὴν ἐξάσκησιν τοῦ παιδαγωγικοῦ του ἔργου. Ἄλλ' ὑπώπτευσεν, ὅτι θὰ ἦτο δύσκολον, ἂν ὄχι ἀδύνατον, ὅταν θὰ ἐγένετο ἡ ἐκπαίδευσις γενικὴ καὶ παγκόσμιος, νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τοὺς ἀπειραρίθμους διδασκάλους τῶν ἀπανταχοῦ σχολείων ὅμοιον καὶ ἴσον μὲ τὸν ἰδικὸν του ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν. Καὶ διὰ

τοῦτο τὴν ἐπιτυχίαν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὸ μέλλον τῶν λαῶν συνῆπτε καὶ ἐξήρτα ἐκ παιδαγωγικῆς τινος μηχανῆς τόσον τελείας, ὥστε νὰ ἐξαφανίζεται σχεδὸν ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια τοῦ ἐργάτου. Ἄς προσθέσωμεν δέ, ὅτι ὁ Πεσταλότσης, ὁ ἄκρος φίλος τοῦ σχολείου, κατήντα ἐνίστε νὰ τὸ θεωρῇ ὡς μέσον τι τῆς ἀνάγκης πρόχειρον, εἰς τὸ ὁποῖον μᾶς ἀναγκάζει δῆθεν νὰ καταφεύγωμεν ἢ ἀμάθεια τῶν γονέων καὶ ἡ ἀπελπιστικὴ ἀνεπιτηδειότης των εἰς τὸ ν' ἀνατρέφουν τὰ τέκνα των. Ὅθεν τὸ σχέδιόν του περὶ ἀπλοποιήσεως τῶν μεθόδων δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ πνεύματος τῶν παιδίων, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ διευκολύνη τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μεγαλύτερου του ὀνείρου: τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων διὰ τῆς μητρὸς. Προθύμως θὰ ἐδέχετο νὰ καταργηθῇ τὸ δημοικὸν σχολεῖον καὶ ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, ὅπου προσεκτικὴ καὶ φιλόστοργος μήτηρ, εἴτε χωρικὴ καὶ ἐργάτρια, εἴτε εὖπορος, θὰ ἐδίδασκε τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας τῆς, ὀδηγουμένη ἀπὸ ἐν «Ἐγχειρίδιον». Ἄλλὰ τὰ σχέδια ταῦτα, ὅσον εὐφυῆ καὶ ἂν φαίνωνται καὶ πηγάζοντα ἀπὸ καλὴν προαίρεσιν, οὔτε πρακτικὰ εἶναι οὔτε ἐφ' ἑσφορμόσιμα.

Ὁ Πεσταλότσης εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος δὲν εἶναι πάντοτε σύμφωνος πρὸς τὰ θεωρητικὰ του ἀξιώματα. Αὐτός, ὁ ἀπόστολος τῆς ἐποπτείας καὶ κατὰ φύσιν ἀγωγῆς, δὲν ἀφίνει τοὺς φυσικοὺς νόμους νὰ ἐνεργήσουν ἐπαρκῶς, καὶ ὑποδουλῶνει τὴν ἐποπτεί-

αν εἰς πολὺ τεχνικοὺς κανόνας. Τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον ἀπῆται ν' ἀνατρέφεται μὲ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὀρέξεών του καὶ μὲ τὴν αὐτοβουλίαν τῶν κλίσεών του, τὸ περιορίζει καὶ δεσμεύει μὲ δίκτυον λεπτολόγων μεθοδικῶν ἀσκήσεων, ὅπου ἡ πρωτοβουλία κινδυνεύει πολὺ καὶ ἡ αὐτόματος δραῖσις στενοχωρεῖται καὶ πνίγεται. Διηγοῦνται ὅτι μελισσοκόμος πολὺ ἐφευρετικὸς ἐστοχάσθη κάποτε, ὅτι ἦτο πολὺ κοπιαστικὸν νὰ πετοῦν αἱ μέλισσαι ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ, νὰ μεταβαίνουν ἀπὸ ἄνθους εἰς ἄνθος, διὰ νὰ συλλέγουν τὸ μέλι των. Ἐσύνοξε λοιπὸν ὁ ἴδιος πρὸς χάριν των σωρὸν παντοειδῶν ἀνθέων καὶ ἔκαμεν ἀνθοδέσμας, τὰς ὁποίας ἀπέθεσεν ἐτοιμοὺς ἐμπρὸς εἰς τὰς κυψέλας... Ἡ ἱστορία δὲν μᾶς λέγει, ἂν αἱ μέλισσαι ἔπαυσαν νὰ πετοῦν ἐλεύθεραι εἰς τοὺς ἀγρούς, διὰ νὰ συλλέγουν τὸ μέλι, οὔτε ἂν τυχὸν μερικαί, ἀφ' οὔ ἐπληροίασαν τὰ ἔτοιμα ἄνθη, παρήγαγαν μέλι καλύτερον.

Μὲ τὴν εἰκόνα αὐτὴν ὁμοιάζει ἡ πλάνη τοῦ Πεσταλότις, ὅτε ἐνόμισεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑποχρεώσῃ τὸ παιδίον ν' ἀποστηθίζῃ ὀνόματα πραγμάτων συστηματικῶς κατατεταγμένων, ἀντὶ ν' ἀφήσῃ ἐλευθερίαν τινὰ εἰς τὰς παρατηρήσεις των. Εἶχαν δὲ ἐν μέρει δίκαιον καὶ ὅσοι εἶπαν, ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν τρόπων τοῦ Πεσταλότις θὰ ἦτο καταστρεπτικὴ εἰς τὴν φαντασίαν. Διότι πρέπει νὰ ὀδηγῶμεν, ὄχι νὰ δεσμεύωμεν, τὴν κίνησιν τῆς παιδικῆς φαντασίας. Ἀπαράλλακτα ὅπως, διὰ νὰ μάθωμεν ἐν νήπιον νὰ βαδίζῃ, δὲν προσκκολοῦμεν κανένα στρατιωτικὸν γυ-

μναστήν, παρομοίως δὲν θὰ ἤρμοξε, διὰ νὰ τὸ συνηθίσωμεν νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ σκέπτεται, νὰ τοῦ ἐπιβάλωμεν τὸν ζυγὸν γεωμετρικῆς αὐστηρότητος. Ἄς ἀφίνωμεν τὸ παιδίον μόνον του νὰ δοκιμάζη νὰ περιπατῇ, ἔστω καὶ ἂν κινδυνεύη νὰ παραπατήσῃ. Ἄς ἀνεχώμεθα δὲ νὰ βλέπη καὶ νὰ ἐξετάζη ἐλευθέρως δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ὅπως θέλει. ἔστω καὶ ἂν κινδυνεύη ν' ἀπατηθῇ εἰς τὰς παρατηρήσεις του, ἔστω καὶ ἂν ὑποπέσῃ εἰς πολλὰ σφάλματα. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ μάθῃ νὰ σκέπτεται μόνον του. Ἐνῶ ἂν ἐναντίας ὑπερβολικῆ τυπικότητος θὰ κατέθλιβε καὶ θὰ συνέτριβε τὴν φυσικὴν ἐκείνην αὐτοβουλίαν, τὴν ὅποιαν ἀνάγκη νὰ σεβώμεθα, ἐὰν θέλωμεν ν' ἀναπτύξωμεν πνεύματα εὐστροφα, πλουτισμένα μὲ εἰκόνας καὶ μὲ ιδέας, καὶ νὰ μορφώσωμεν ἐλευθέρως διανοίας.

Τὰ μέσα τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας τοῦ Πεσταλότις δὲν ἦσαν πάντοτε φυσικὰ καὶ εὐστοχα. Ἄντι νὰ παρουσιάζη π. χ. εἰς τὴν πραγματογνωσίαν φυσικὰ ἀντικείμενα ἢ καλὰς εἰκόνας των, ζωντανὰ πράγματα, τῶν ὁποίων νὰ μανθάνουν τὰ παιδιά τὰς ιδιότητας καὶ τὴν χρησιμότητα, τὰ ὑπεχρέωνε νὰ ἐξετάζουν λεπτομερῶς τὸ χάριτον ἐπίστρομα τῶν τοίχων τῆς παραδόσεως, νὰ μετροῦν τὰς τρύπας του καὶ νὰ τὰς περιγράφουν.

Ἄντιφάσκων δὲ πρὸς τὰς ἰδίας του ἀρχὰς ὁ Πεσταλότις ἐλησμόνει τὴν πραγματικότητα, τὴν φύσιν, καὶ ἐχρονοτριβε εἰς ζητήματα λεξιλογίου. Τοιοῦτοτρόπως ὑπεστήριζεν, ὅτι ἐφήρμοξε μίαν ἀπὸ

τὰς ἀγαπητάς του θεωρίας, εἰς τὴν ὁποίαν, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη, ἀπέδιδε θεμελιώδη σημασίαν. Αὐτὴ εἶνε ἡ περίφημος ταξινομήσις του, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλας τὰς στοιχειώδεις γνώσεις ὑπέτασεν εἰς τρεῖς ἀρχάς : τὸν ἀριθμὸν, τὸ σχῆμα καὶ τὴν λέξιν, μὲ ἄλλους λόγους τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν γεωμετρικὴν καὶ τὴν γλῶσσαν. Τὴν ἀφελῆ ταύτην θεωρίαν ἐφαντάζετο ὡς μεγάλην ἐφεύρεσιν, ὡς θείαν ἀποκάλυψιν, ἢ ὁποία τὸν εἶχεν ἐξαγάγῃ ἀπὸ πολλὰς δυσκολίας, κατὰ τὰς κοπιώδεις ἐρεῦνας του. Τὸν ἠπάτα ἡ ἰδέα, ὅτι τοιουτοτρόπως εἶχε διακρίνῃ τὰς οὐσιώδεις ἀπὸ τὰς δευτερευούσας, τὰς κοινὰς ἀπὸ τὰς τυχαίας ιδιότητας τῶν πραγμάτων. Ἄλλὰ πρῶτον ἡ λέξις εἶνε ἡ ἔκφρασις πάσης ὁποιασδήποτε σκέψεως, καὶ αὐτῶν τῶν σχημάτων καὶ τῶν ἀριθμῶν, ἔπειτα τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα ἔχουν καὶ ἄλλας κοινὰς ιδιότητας, καθὼς π. χ. τὸ χρῶμα. Διατί νὰ μὴ περιλάβωμεν εἰς τὰ στοιχειώδη μαθήματα τὴν σύνθεσιν τῶν σωμάτων, τὴν χρησιμότητά των, τὰς αἰτίας των καὶ τὰ ἀποτελέσματα ; Τὸ παιδίον δὲν θὰ ἔχη πραγματικῶς μορφωθῆ, εἰὰν γνωρίζῃ μόνον νὰ λογαριάζῃ, νὰ μετρῆ καὶ νὰ ὁμιλῆ. Θὰ τοῦ λείπουν ὅλαι αἱ ὠφέλιμοι γνώσεις ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ τὴν πολὺπλοκὸν πραγματικότητα τοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ τὴν ζωντανὴν φύσιν ὁ λογιστὴς καὶ ὁ γεωμέτρης θὰ ἔχουν ἐννοήσῃ μόνον τὰς δύο ἀφρηρημένας ἐννοίας τοῦ σχήματος καὶ τοῦ ἀριθμοῦ.

Ἀπὸ τὴν περιορισμένην καὶ μικρολόγον ταύτην ἀντίληψιν τοῦ Πεσταλότση ἐν μόνον μέρος ἃς κρατήσωμεν, τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν εὐλόγως ἀποδίδει εἰς τὴν σπουδὴν τῶν λέξεων. Ἡ γλῶσσα, ὅταν ἀντιστοιχῇ εἰς ἀκριβεῖς ἐποπτείας, ὅταν εἶνε τὸ ἀκριβὲς περικάλυμμα τῆς ὀρισμένης καὶ σαφοῦς ιδέας, εἶναι βεβαίως τὸ οὐσιῶδες ὄργανον τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ πνεύματος. Μέγας δ' ἔπαινος ὀφείλεται εἰς τὸν Πεσταλότσην, διότι ἐσπούδασε νὰ εὔρη πρακτικὰ μέσα, καθορίζοντα αὐστηρὰν προσαγωγὴν τῆς ιδέας πρὸς τὴν λέξιν καὶ εἰς τὴν συνείδησιν καὶ εἰς τὰ χεῖλη τοῦ παιδίου. «Ἐὰν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ἔλεγε, τόσον πολὺ ἐξέπεσαν, ἢ αἰτία εἶναι, ὅτι τὰ σχολεῖα τοῦ λαοῦ ἔδωκαν τόσην σημασίαν εἰς λέξεις χωρὶς νόημα, ὥστε κατέστρεψαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὄχι μόνον τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἐκ τῆς φύσεως ἐντυπώσεις, ἀλλ' ὡς καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ δέχεται τὰς ἐντυπώσεις ταύτας. Δὲν ἐδίδαξαν τὰ παιδιά νὰ ὁμιλοῦν...» Τὴν γλῶσσαν πρέπει νὰ μανθάνωμεν διὰ τῆς χρήσεως, ὅθεν ὁ Πεσταλότσης κατῆργει τὴν γραμματικὴν. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ περιέπεσεν εἰς κατάχρησιν καὶ τεχνικὸν μηχανισμόν, διότι οἱ μαθηταὶ ὑπεχρεοῦντο ν' ἀποστηθίσουν μακροὺς καταλόγους λέξεων, τὰς ὁποίας δὲν ἐννοοῦν ὅλας.

«Τὸ σύστημά μου, ἔλεγεν, εἶναι λεπτολόγος ἐξέτασις τῆς φύσεως». Πράγματι δ' ἐλεπτολόγει, καὶ ὑπερβολικά. Εἰς τὴν ἰχνογραφίαν π. χ. ἔλεγεν, ὅτι ἡ φύσις δὲν δίδει εἰς τὸ παιδίον γραμμάς, ἀλλὰ πα-

ρουσιάζει τὰ πράγματα μὲ περίπλοκον ποικιλίαν σχημάτων. Ἐκεῖνος ὅμως ἀντὶ κατ' ἀρχὰς ν' ἀσκήσῃ τὸ παιδίον πῶς νὰ παριστάνῃ τὰ πράγματα, καθὼς τὰ βλέπει, ζητεῖ ἀπ' ἐναντίας νὰ χαράσῃ γραμμάς, τόξα, γωνίας. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντίκειται πρὸς τὴν ἀρχικὴν τάσιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Τὸ παιδίον μόνον του προσπαθεῖ νὰ ζωγραφῇ τὰ πράγματα, καθὼς τὰ βλέπει. Οἱ ἄγριοι δὲν ἔχουν γνῶσιν τῆς ὀρθῆς γωνίας, αἱ δὲ οἰκίαι καὶ αἱ καλύβαι των εἶναι ἐν γένει στρογγύλαι. Ἄλλ' ἡ ἀπαίτησις τοῦ Πεσταλότση ν' ἀιλουστεύσῃ τὴν ποικιλίαν τῶν φυσικῶν μορφῶν διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων προήρχετο ἀπλῶς ἀπὸ τὴν τάσιν του νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν στοχαιώδη ἐκπαίδευσιν ἀκριβειαν ὅλως διόλου γεωμετρικὴν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰ σχολεῖά του, πρὸ πάντων εἰς τὸ Ὑβερδόν, τὰ μαθηματικὰ ἦσαν ἐπικρατέστερα παρὰ τὰ ἄλλα μαθήματα. Καὶ ὅταν ἔγεινεν ἡ παρατήρησις, ἀπεκρίθη: «Βέβαια, θέλω οἱ μαθηταί μου νὰ μὴ πιστεύουν ἄλλο παρ' ὅ,τι εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ, καθὼς τὸ δύο καὶ δύο κάμνουν τέσσαρα».

Ἄλλ' εἰς πολλὰ σημεία ἔκαμεν ἐπιτυχεῖς καινοτομίας, μεταχειρισθεὶς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐποπτείας, τὴν ὁποίαν πρέπει πάντοτε νὰ ἐφαρμόζουν οἱ διδάσκαλοι. Εἰς τὸ Ὑβερδόν ἐδίδασκε τὴν γεωγραφίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἴτε εἰς τὰς γειτονικὰς πεδιάδας εἴτε ἐπὶ τῶν ὄρέων. Οἱ μαθηταὶ ἀπεκόμιζαν ἐκ τῶν ἐκδρομῶν ἀρκετὸν χῶμα ἀργίλλου, καὶ τὸ μετεχειρίζοντο ἀκολούθως διὰ νὰ παραστήσουν εἰς ἕκτυπον τὴν κοιλάδα,

τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγου ἐπὶ τόπου ἐσπούδασαν. Μόνον δὲ ἀφ' οὗ μετὰ πολλὰς ἡμέρας ἐργασίας εἶχε τελειώσῃ τὸ ἔκτυπον, ἐπροχώρουν εἰς τὴν μελέτην ἐπὶ τῶν χαρτῶν.

Πόσων τρόπων, συνήθων σήμερον εἰς τὰ σχολεῖα ὄλων τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου, δὲν ὑπῆρξεν ὁ Πεσταλότσης ὁ εἰσηγητής! Πόσοι διδάσκαλοι τὸν μιμοῦνται χωρὶς νὰ τὸ ἤξεύρουν! Αὐτός, ὁ πρῶτος ἴσως, ὑπέταξε τὴν ἀνάγνωσιν εἰς τὰς προφορικὰς ἀσκήσεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶνε σπουδαία μεταρρυθμίσις. Διὰ νὰ μάθωμεν τὸ παιδίον νὰ ὁμιλῇ, ζητεῖ νὰ τὸ κάμωμεν νὰ βλέπῃ, ν' ἀκούῃ, νὰ ψηλαφᾷ πράγματα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἀρέσκουν καὶ προσελκύουν τὴν προσοχὴν του. Τὴν ἀνάγνωσιν τὴν ἀναβάλλει ὅσον ἡμπορεῖ περισσότερον. Διότι τὸ παιδίον πρέπει νὰ ἤξεύρῃ νὰ ὁμιλῇ, πρὶν μάθῃ ν' ἀναγινώσκῃ. Διὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν μεταχειρίζεται κινητὰ γράμματα, ὥστε τὸ παιδίον νὰ ἡμπορῇ νὰ τὰ συμπλησιάζῃ καὶ νὰ παρουσιάζῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του ὅλους τοὺς συνδυασμοὺς τῶν συλλαβῶν. Πολὺν ἐπέμενεν εἰς τὸ νὰ συλλαβίζουν οἱ μαθηταὶ ρυθμικῶς καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουν ὅλοι ὁμοῦ τὰ γράμματα καὶ τὰς συλλαβάς. Τὴν γραφὴν ἐδίδασκε μετὰ τὴν ἰχνογραφίαν· τὴν δὲ ἀριθμητικὴν ἐμπειρικῶς καὶ μὲ ἀἰσθητὰ μέσα. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ ἀφηρημένους ἀριθμοὺς, ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ καταλάβῃ τὴν πραγματικὴν τῶν ἀξίαν, προσθέτων διάφορα πράγματα, ὡς κεράσια, καρύδια κτλ. Πρὶν νὰ λογαριάσῃ μὲ τὰ σημεῖα 10, 12, πρέπει νὰ μετρήσῃ τοὺς δέκα δακτύ-

λους τῆς χειρός, τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους. Οἱ πρῶτοι λογαριασμοὶ πρέπει νὰ γείνουν μὲ τὸν νοῦν, χωρὶς γράψιμον. Ὁ Πεσταλότης λοιπὸν εἶναι ἀπὸ τοὺς πρῶτους διδασκάλους τῆς κατὰ διάνοιαν ἀριθμητικῆς, οἱ δὲ μαθηταὶ του εἰς ὀλίγον καιρὸν ἀπέκτιον καταπληκτικὴν ἐπιδεξιότητα εἰς τὰς ἀσκήσεις ταύτας. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν γεωμετροίαν εἰργάζοντο κατ' ἀρχὰς πρακτικῶς.

Κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Πεσταλότη ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις ἀποβλέπει πρὸς ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, «πρὸς τὰς χεῖρας, ὅσον καὶ πρὸς τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν καρδίαν». Τὸ πρῶτον καθῆκον τοῦ παιδαγωγοῦ εἶναι βέβαια νὰ μορφώνη ἀνθρώπους; «Προσπαθεῖτε νὰ μορφώσετε τὸ παιδίον, ὅχι νὰ τὸ δαμάσετε, καθὼς δαμάζουν ἓνα σκύλον». Ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὴν γενικὴν ταύτην ἀνατροφὴν πρέπει ἔνωρις νὰ συνδέσωμεν στοιχεῖα ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως. Πικρὰ παρεπονεῖτο ὁ Πεσταλότης, διότι ὁ λαὸς δὲν ἐλάμβανε καμμίαν τεχνικὴν διδασκαλίαν. Ἐπομένως ἤθελε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ σχολεῖον, ἂν ὅχι τὴν μάθησιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐπαγγέλματος ὠρισμένως, τοῦλάχιστον εἶδος τι γενικῆς προπαρασκευῆς δι' ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα. Ὁνειρεύετο νὰ συντάξῃ «Ἀλφαβητάριον τοῦ τεχνίτου», ὅπου θὰ ἐξέθετε βαθμιαίας ἀσκήσεις τῶν ἀπλουσιῶν ἐνεργειῶν, τοῦ σηκώνειν, ῥίπτειν, σύρειν, ὠθεῖν, τινάσσειν, συστρέφειν. Οὕτω τὸ παιδίον θὰ ἐμάνθανε ν' ἀναπτύσῃ τὰς φυσικὰς του δεξιότητας καὶ θ' ἀπέκτα τὴν εὐστροφίαν ἐκεί-

νην τῶν κινήσεων, τὴν ἰκανότητα νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὄργανά του, τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖ ἡ ἐξάσκησις ὅλων τῶν ἐπαγγελμάτων.

Λοιπὸν ἄσκησις, πείρα, πρᾶξις εἶναι οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι τῆς ἀνατροφῆς ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, οἱ ὅροι τῆς ἠθικῆς, ὡς καὶ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως. Ἄν δὲ εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς του τὰ ἰδιαιτέρὰ του προτερήματα, πῶς ν' ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὁ Πεσταλότσης ἰδιαιτέρως διέπρεψεν εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνατροφὴν; Καὶ εἰς ταύτην πάλιν ἡ ἐποπτεία εἶναι ἡ πρώτη ἀρχή. Ποτὲ δὲν ἐσκέφθη ὁ Πεσταλότσης νὰ συντάξῃ κώδικα θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ἠθικῆς. Ὅχι· ἀλλὰ στηριζόμενος εἰς τὰ ἀγαθὰ αἰσθήματα τοῦ παιδίου, ἀφ' οὗ ἀφυπνισθοῦν ἐπιτηδεῖως, ἐφρόνει ὅτι ἐδημιούργει φυσικὴν, ὀργανικὴν τινὰ ἀνάπτυξιν τῆς πρακτικῆς ἠθικῆς, τὴν ἐλευθέραν ἀνατροφὴν τοῦ ἀτόμου.

Ὅπως ὁ μαθητὴς του θὰ ὁμιλῇ πρὶν μάθῃ ν' ἀναγινώσκῃ, ὅπως θὰ τραγοῦδῇ, ἐπειδὴ θ' ἀκούῃ νὰ τραγοῦδοῦν, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ οὐδὲ ἐν σημεῖον μουσικῆς, οὕτω θὰ εἶναι ἐνάρετος, πρὶν ἀκόμη νὰ τοῦ ἔχουν ὁμιλήσῃ περὶ ἀρετῆς. Ὁ Πεσταλότσης ἐφρόνει, ὅτι ἀρκεῖ ν' ἀφυπνίσωμεν τὰς ἐνδομύχους δυνάμεις τῆς συνειδήσεως, διὰ νὰ ὀδηγήσωμεν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἀρετῆς. «Εἰς Στάνς, ἔλεγεν, οὔτε ἠθικὴν οὔτε θρησκείαν ἐδίδαξα». Ἄλλ' ἀναπτύσσων μεταξὺ τῶν ὀγδοήκοντα μικρῶν ὄρφανῶν τοῦ ἀδελφικῆν ἀγάπην, εἰδός τι

οἰκογενειακοῦ πνεύματος, ἐπίστευεν, ὅτι τὰ ὠδήγει ἀσφαλῶς πρὸς τὰ αἰσθήματα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς τιμῆς. «Ἐπροσπάθουν ν' ἀφυπνίζω ἐκάστην ἀρετὴν, πρὶν προφέρω τὸ ὄνομά της». Μὲ ἄλλας λέξεις, ἐπὶ τῆς καρδίας, ἐπὶ τῆς εὐαισθησίας ἤθελε νὰ στηρίζῃ τὴν ἠθικὴν. Διὰ τῆς καρδίας ἐπενήργει ἐπὶ τῶν μαθητῶν του, ὄχι διὰ τῆς ξηραῖς καὶ ἀφηρημένης διδασκαλίας· διὰ τοῦτο οὐδέποτε διδάσκαλος κατώρθωσε ν' ἀγαπηθῇ ὅσον ἐκεῖνος. «Τὸν ἠγαπῶμεν, λέγει εἷς τῶν μαθητῶν του, τὸν ἠγαπῶμεν ὅλοι, ἐπειδὴ ἐγνωρίζαμεν, ὅτι ὅλους μᾶς ἠγάπα». Ἐν ἓκ τῶν ἀξιωματίων του ἦτο : «Ἡ ἀνατροφὴ πρέπει νὰ εἶναι φιλανθρωπία, καλωσύνη ἀδιάκοπος».

Ἐπεδίωκε πᾶσαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ προκαλῆ τὰ παιδιά εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν εὐγενῶν ὁρμῶν των, ὡς καὶ νὰ τὰ συνηθίζῃ νὰ ἐννοοῦν μόνα των τὰς κακὰς των διαθέσεις. Τὸ 1799 ἔγραφε πρὸς φίλον του : «Ὅτε μᾶς ἦλθεν εἰς Στάνς ἡ εἶδησις τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ Ἄλτορφ, συνήθροισα τὰ μικρὰ μου ὀρφανὰ καὶ εἶπα : —Τὸ Ἄλτορφ ἐκάη· ἴσως τὴν στιγμήν αὐτὴν ἑκατὸν δυστυχῆ παιδιά εἶναι χωρὶς στέγην, χωρὶς ἄρτον, χωρὶς φορέματα. Θέλετε νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ τὴν καλὴν μας κυβέρνησιν νὰ μᾶς στείλῃ καμμίαν εἰκοσαριάν, καμμίαν τριανταριάν, νὰ τὰ φιλοξενήσωμεν εἰς τὸ κατάστημα αὐτό; — Μὲ μίαν φωνήν : — Μάλιστα ! μάλιστα ! ἀπεκρίθησαν. — Τέκνα μου, ἐπρόσθεσα, τὸ κατάστημά μας εἶναι πτωχόν· σκεφθῆτε. Ἐὰν σᾶς δώσουν συν-

τρόφους τὰ δυστυχή αὐτὰ παιδιά, θὰ ἔχετε ὀλιγώτερον νὰ τρώγετε καὶ πρέπει νὰ ἐργάζεσθε περισσότερον· ἴσως δὲ θὰ ἀναγκασθῆτε νὰ μοιρασθῆτε μὲ αὐτὰ καὶ τὰ φορέματά σας. — Ἄφ' οὗ ὠμίλησα οὕτω, μὲ ὄλην τὴν δύναμιν, ὄσῃν εἶχα, τὰ ἔβαλα νὰ μοῦ ἐπαναλάβουν τοὺς λόγους μου, διὰ νὰ βεβαιωθῶ, ὅτι μ' ἐνόησαν καλά. Πάλιν λοιπὸν ἔθεσα τὸ ζήτημα, καὶ ὅλα ἀπεκρίθησαν: — «Μάλιστα! μάλιστα! καὶ ἂν ἀκόμη θὰ ἔχωμεν ὀλιγώτερον νὰ τρώγωμεν καὶ περισσότερον νὰ ἐργαζώμεθα, θὰ εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἂν ἔλθουν μαζί μας».

Ἄλλὰ τὴν πλέον ἀποτελεσματικὴν ἐπίδρασιν πρὸς ἐξέγερσιν γενναίων αἰσθημάτων δὲν ἐπερίμενεν ὁ Πεσταλότσης ἀπὸ τὸ σχολεῖον· πρὸ πάντων ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς οἰκογενείας καὶ μάλιστα τῆς μητρὸς. Τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης ἔχουν τὴν ρίζαν των εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ μητρὸς καὶ τέκνων. Ἡ μήτηρ σπείρει τὴν ἀγάπην εἰς τὴν καρδίαν τοῦ τέκνου της. Ὅθεν ὁ Πεσταλότσης ἔθειε τὴν μητέρα ὑπεράνω ὅλων· ἀλλὰ τὴν μητέρα τὴν φιλόστοργον, τὴν ἐπιμελῆ εἰς τὰ καθήκοντά της. Συχνὰ εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἐπικαλεῖται μὲ συγκίνησιν τὴν μητρικὴν φιλοστοργίαν. Ἄν ἡ μήτηρ ἀποκαλύπτῃ τὰς ἠθικὰς συγκινήσεις, αὐτὴ καὶ ἐμπνέει εἰς τὸ παιδίον τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα.

Εἰς τὰς θρησκευτικὰς του δοξασίας ἦτο εἰλικρινῆς καὶ εὐσεβής. Εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν τὸ ἐθεώρει ἔγκλημα νὰ παραλείψῃ τὴν προσευχὴν του. Ἐ-

πίστευε δὲ εἰς τὸν Θεὸν διὰ τῆς καρδίας. Ἄλλ' ἡ μήτηρ κατὰ τὸν Πεσταλότσην εἶναι τὸ ἐνδιάμεσον μεταξὺ τέκνου καὶ Θεοῦ. Ἡ ὑλικὴ ἀγάπη φέρει πρὸς τὴν θείαν ἀγάπην. Ὁ Πεσταλότσης ἐπρόσεχεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ. «Ἡ ἀληθινὴ θρησκεία, ἔλεγεν, εἶναι ἡ ἠθικότης». Ἦτο ἐπεικῆς πρὸς τὴν ἀφελῆ εὐλάβειαν· αὐτὸς δὲ ἠρκεῖτο νὰ λατρεύῃ, νὰ ἐπικαλῆται τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα, τὴν ἀγάπην σκορπισμένην εἰς ὅλα τὰ πράγματα. Τοιοῦτοτρόπως ἤθελε νὰ παρουσιασθῇ καὶ εἰς τὸ παιδίον ἢ γνῶσις τοῦ Θεοῦ: «Ἀφ' οὗ τὸ διδάξῃ ἡ μήτηρ ἐπάνω εἰς τὰ γόνατά της νὰ ψελλίξῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, θὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ ἔπειτα τὴν παγκόσμιον ἀγάπην εἰς τὸν ἥλιον, ὁ ὁποῖος ἀνατέλλει εἰς τὸ ρυάκιον, τὸ ὁποῖον κελαρίζει, εἰς τὰς σταγόνας τῆς δρόσου, αἱ ὁποῖαι λάμπουν ἐπὶ τῶν φύλλων, εἰς τὰ λαμπρὰ χρώματα τῶν ἀνθέων».

Ἡ μέθοδος τοῦ Πεσταλότση καὶ εἰς τὸ σύνολον καὶ εἰς τοὺς κανόνας της μένει μέθοδος στοιχειῶδους ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἐλαττώνει τὴν ἀξίαν της. Εἶχε λάβῃ τὸ χάρισμα τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδίων, αὐτὸς δὲ ὑπῆρξεν ἐξόχως καὶ ἀποκλειστικῶς ὁ προβεβουλευμένος σκοπὸς τοῦ βίου του, διότι πρὸς τοῦτο καὶ μόνον ἦτο ἱκανός. Ὁρθῶς δὲ ἀντελαμβάνετο ὅτι εἰργάσθη καὶ ἐπέτυχε μόνον εἰς τὴν ἀνατροφήν τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Τοῦτο καὶ ἐνόησαν καλῶς οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπικριτῶν του. Ἡ Κα Στάελ ἔγραφε: «Πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔργον τοῦ Πεσταλότση ὡς περιορισθὲν μέχρι

τουῦδε εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν». Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πεσταλότσης ἐνίοτε ἀπέβλεπε καὶ μακρύτερα, ἀλλὰ τὴν φιλοδοξίαν ταύτην ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὸν οἱ συνεργάται του. Ἐνόμισε δηλαδὴ πρὸς στιγμὴν δυνατὴν τὴν ἐπέκτασιν τῆς μεθόδου του διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν καὶ εἰς τὰς γυμναστικὰς σπουδὰς. Βεβαίως εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι καλὸν ὁ διδάσκαλος νὰ ἐξεγείρῃ τὰ πνεύματα, νὰ ἐρωτᾷ, νὰ προκαλῆ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἐνέργειαν· οἱ διδάσκοντες ἐν γένει δύνανται νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν σχολὴν τοῦ Πεσταλότση. Ἄλλ' ὅμως εἶναι προφανές, ὅτι ἡ μέθοδός του ἢ ἐποπτικὴ, ἢ ἐμπειρικὴ, ἀρμόζει μὲν ἀκριβῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ βραδύτερον, εἰς ἀνεπτυγμένας διανοίας, ἄλλη τελειότερα καὶ ὑψηλοτέρα μέθοδος εἶναι προσφοροτέρα· εἰς ταύτην δὲ ὁ Πεσταλότσης δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐπιτύχῃ.

Ἄρκει λοιπὸν εἰς αὐτὸν ἡ δόξα, δόξα ὄχι μικρά, ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἰδρυτῶν τῆς δημοτικῆς σχολῆς, διὰ τὴν ὁποίαν ἐκοπίασεν ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα, ἀγωνιζόμενος μὲ ἀνυπέροβλητον ζῆλον ν' ἀπλοποιήσῃ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν. Τὸ 1816 ἔγραφε πρὸς τὸν Νικολόβιον : «Ἐὰν δὲν κατορθώσω νὰ προπαρασκευάσω τοῦλάχιστον τὴν ἐφαρμογὴν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ἀπόρων καὶ νὰ ἐξασφαλίσω τὴν λειτουργίαν της, τὸ κυριώτατον μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναμαι ἀκόμη νὰ ὑπηρετήσω τὴν ἀνθρωπότητα, θὰ ἔχη χαθῆ, ἢ δ' ἐρ-

γασία μου θὰ ἔχη ἀποβῆ ματαία». Ἄλλ' ὄχι! δὲν εἰργάσθη ἐπὶ ματαίῳ· διότι, ἂν δὲν ἐπέτυχεν ἐντελῶς νὰ τελειοποιήσῃ τὸ ἔργον του, δὲν θὰ παύσωμεν ὁμως νὰ ζητῶμεν εἰς μὲν τὰ συγγράμματά του ἔμπνεύσεις, εἰς δὲ τὸς πράξεις του παραδείγματα, διὰ νὰ διευθύνωμεν τὰ πρῶτα βήματα τῶν παιδίων, τῆς ἡλικίης ἐκείνης, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς ἔλεγεν ἡ Κα Στάελ, φαίνεται, «ὅτι ὁ Πλάστις κρατεῖ ἀκόμη ἀπὸ τὴν χεῖρα τὸ πλῶσμο, διὰ νὰ τὸ βοηθῆ νὰ περιπαιτῆ ἡσύχως ἐπάνω εἰς τὰ νέφη τῆς ζωῆς». Ἄλλ' ὁμως τότε ἀκριβῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ παρεμβάλῃ ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου, χεὶρ ἡμερος καὶ σταθερά, ἡ ὁποία νὰ ὀδηγῆ, χωρὶς νὰ καταναγκάζῃ, ν' ἀπομακρύνῃ τὰ ἔμπόδια, νὰ διευκολύνῃ τὴν προσπάθειαν, ν' ἐπολλάτιῃ τὴν ὁδὸν τῆς γνώσεως ἀπὸ τὸς δυσκολίας, εἰς ὅσας κινδυνεύουν νὰ προσκρούουν τὰ βήματα τοῦ παιδίου, τὰ κλονούμενα ἔτι καὶ ἀσταθῆ.

Γ'. Ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότιου. Ἐορταί τῆς ἐπετείου τῆς γεννήσεώς του.—Ἀμεσος ἐξάπλωσις τῶν ἰδεῶν του.—Ἐπίδρασις εἰς Γερμανίαν, Ἰσπανίαν, Δανίαν, Ἀγγλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἀμερικὴν.—Ὁ Πεσταλοτισμὸς καὶ οἱ καρποὶ του εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας.—Πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου του.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότιου ὑπῆρξε καταπληκτικὴ. Εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του, 12 Ἰανουαρίου 1846, ἔωρτάσθη εἰς πενήκοντα ἑννέα

πόλεις ἑλβετικὰς καὶ γερμανικὰς ἢ ἐπειρηθεὶς τῆς γεννήσεώς του ἠδύνατο δὲ τις τότε νὰ διακρίνη ἐκ τῆς συρροῆς, τῆς προθυμίας καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν συνελθόντων πόσον διαρκῆ καὶ βαθεῖαν ἐπίδρασιν εἶχεν ἀσκήση ἐπὶ τῶν πνευμάτων καὶ πόσον αἱ ἰδέαι του εἶχαν διασπαρῆ καὶ καρποφορήση εἰς ὅλην τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Δὲν ἠτατάτο λοιπόν, ὅτε ἔγραφεν : «Οἱ τρόποι τῆς μεθόδου μου θ' ἀπολεσθοῦν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ζωογονοῦν αὐτὴν θὰ ἐπιζήση». Ὁ κυριώτατος διοργανωτὴς τῆς ἐπιμνημοσύνου ἐκείνης τελειῆς, ὁ περίφημος διευθυντὴς τοῦ διδασκαλείου τοῦ Βερολίνου Δείστερβεγ, τὸν ἐξύμνησε διὰ πανηγυρικοῦ λόγου καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὸν Πεσταλότσην τὴν τιμὴν τῆς συντελεσθείσης προόδου. «Τὸ ἔργον του, ἔλεγε, κατέστη τὸ θεμέλιον τῶν δημοσίων σχολῶν τῆς Γερμανίας».

Ἀλλὰ καὶ ζῶν ἔτι ὁ Πεσταλότσης εἶχε παραστῆ εἰς τὴν θριαμβευτικὴν διάδοσιν τῆς διδασκαλίας του. Ἐλέχθη, ὅτι καλύτερον ἐπετύγχανεν «εἰς τὸ ν' ἀναπτύσσει ἰδέας παρὰ ἀνθρώπους». Ἀλλὰ τί εἶναι λοιπόν ἢ λεγεὼν ἐκείνη τῶν μαθητῶν, τῶν ὁποίων διέκρινε τὴν κλίσιν, τοὺς ὁποίους ἐξεπύρωσε διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του καὶ ἐξέπεμψεν εἰς ὅλας τὰς χώρας νὰ διασπείρωσι τὴν πεσταλότσειον ἰδέαν; Ἦρκει ἐνίοτε ἀπλῆ συνέντευξις, ὀλιγόωρος συναμιλία, διὰ νὰ τὸν μεταβάλλῃ εἰς νέον ἀπόστολον. Τοῦτο π. χ. συνέβη εἰς τὸν νεαρὸν γερμανὸν βαρῶνον Ρεννεκάμπ, ὁ ὁποῖος μετὰ τινα ἐπίσκεψιν εἰς τὸ Ὑβερόδον τὸ 1808, γενόμενος δεκτὸς εἰς τὰς αἰ-

θούσας τῆς Κας Στάελ, ἔπλεκε τὸ ἐγκώμιον τοῦ Πεσταλότση. Τὸ ἀκροατήριόν του κατεθέλχθη, ἡ προσεκτικώτερον ὄλων ἀκροασθεῖσα Κα Στάελ ἀπεφάσισεν ἐκ περιεργείας νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ Ὑβερόν, διότι βαθεῖαν ἐντύπωσιν τῆς ἔκαμεν, ὅτι ὁ Πεσταλότσης σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς ἔθειεν ὅχι τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων, τὸ ὅποιον ἐθεώρει ὡς ἀπλοῦν μέσον, ἀλλὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ. Ἐγραψε λοιπὸν πλὴν ἄλλων πρὸς τὸν Πεσταλότσην, πρὶν τὸν ἐπισκεφθῇ: «Ἐπέσθην, ὅτι αἱ μέθοδοί σας δύνανται νὰ φέρουν τὴν εὐτυχίαν εἰς τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ὁμοίων σας καὶ ἰδίως εἰς τοὺς δυστυχιστάτους καὶ τοὺς πλέον ἐγκαταλελειμμένους ἐκ τῶν ἀνθρώπων».

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότση ἐξηπλώθη πρὸ πάντων εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἡ Σαξονία καὶ ἡ Βυρτεμβέργη εἰς αὐτὸν ὀφείλουσαν ἐν μέρει τὰς προόδους τῶν σχολείων των. Εἶδαμεν δὲ ἤδη ποιοὶ δεσμοὶ τὸν ἤνωναν μὲ τὸν Ἑρβαρτον, ὡς καὶ μὲ τὸν Φίχτε, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ γοητευθῇ ὑπὸ παιδαγωγικῆς, ἐπιδιωκούσης πρὸ πάντων τὴν μόρφωσιν τῆς ἀτομικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο εἰς τοὺς δημοσίους λόγους του, ὅτε μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ἰέναν ἦτιαν (1) ἡ Πρωσσία ἐπεχείρει τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν σχολείων της, ἐχαιρέειζε τὸν Πεσταλότσην ὡς «τὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ἐχειραφέτησε τὴν παιδαγωγικὴν ἀπὸ τὴν τυπικότητα καὶ τὴν ἐμπερικότητα, διὰ νὰ τὴν θεμελιώσῃ ἐπὶ τῶν φιλοσοφικῶν νόμων». Δι' ἰδιαιτέρας δ' ἐπιστολῆς συνίστα εἰς τὴν γυναῖ-

(1) Βλ. σελ. 27 τοῦ ἀρ. 10 «Ἡ Εὐρώπη ὑπὸ Π. Καρολίδου.

κά του τὴν ἀνάγνωσιν τῶν «Ἐπιστολῶν πρὸς Γέσνερον διὰ τῶν ἐξῆς : «Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ἀγωγῆς εὐρίσκω ὡς τὸ ἀληθὲς φάρμακον τῶν πόνων τῆς ἀσθενούσης ἀνθρωπότητος καὶ τὸ μόνον μέσον νὰ τὴν καταστήσῃ ἱκανὴν διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἰδικήν μου φιλοσοφίαν». Καὶ αὐτὸς ὁ Φραϊβελ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς εἷς τῶν θαυμασιῶν τοῦ Πεσταλότση. Δύο φορές εἶχεν ὑπάγῃ εἰς τὸ Ὑβερόν, τὴν δὲ δευτέραν φοράν διέμεινεν ἐπὶ δύο ἔτη μὲ τρεῖς μαθητάς, τοὺς ὁποίους συνώδευεν εἰς ὅλα τὰ μαθήματα τοῦ ἐκπαιδευτηρίου. Τὸν μέλλοντα δημιουργὸν τοῦ «νηπιακοῦ κήπου» ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ προσελκύσῃ ἰδιαίτερα τις συμπάθεια πρὸς τὸν ἰδρυτὴν τῆς δημοτικῆς σχολῆς, ἣ ὁποία εἶναι συνέχεια τοῦ νηπιαγωγείου.

Ἐκ τῆς ὠθησεως, τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Πεσταλότση εἰς τὴν γερμανικὴν ἐκπαίδευσιν, προῆλθε πλῆθος σχολῶν καὶ ἐκπαιδευτηρίων, ἰδρυθέντων κατὰ τὸ πρότυπον ἐκείνου. Ὡς σπουδαιότατα δὲ ἀναφέρομεν τὸ ἐν Βερολίῳ καὶ τὸ ἐν Φραγκφούρτῃ, ὅπου ἐδίδαξε καὶ ὁ Φραϊβελ. Τὸ 1808 ὑπουργὸς τῆς Βυρτεμβέργης ἔγραφεν : «Ὁ βασιλεὺς ἔγεινε Πεσταλοτσιστὴς ἀπὸ τὴν κεφαλὴν ἕως τοὺς πόδας». Ὅτε δὲ τὸ 1809 ὁ παλαιὸς τοῦ Πεσταλότση φίλος Νικολόβιος διορίσθη διευθυντὴς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τοῦ πρῶτου βασιλείου, ἐπεκαλέσθη τὴν σύμπραξιν τοῦ Πεσταλότση : «Ἐλθὲ νὰ μᾶς βοηθήσῃς, ἔγραφεν ὅ,τι ὠνειροπολήσαμεν ὁμοῦ εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλίαν, μέλλει νὰ πραγματοποιηθῆ. Ὁ

κόκκος τοῦ σπόρου, τὸν ὁποῖον θὰ ῥίψῃς ἐδῶ, θὰ φυτρώσῃ, θὰ γείνη δένδρον, τοῦ ὁποῖου ἡ σκιὰ θὰ καλύψῃ ὀλόκληρον λαόν. Πλήρης μεγάλων ἐλπίδων, ὅτε ἔμαθεν, ὅτι ἡ πρωσικὴ κυβέρνησις ἤτοιμάζετο ν' ἀναδιοργανώσῃ τὰ σχολεῖα σύμφωνα μετὰ τὰς ἀρχὰς του, ἀπεκρίθη περιχαρῆς: « Ἔως ν' ἀποθάνω λοιπόν, θὰ ἔχῃ πλησιάζῃ εἰς τὴν ὠρίμασιν ὁ σπαραεὶς ὑπ' ἐμοῦ σπόρος. Πάντοτε ἔζησα προσδοκῶν ἓνα ἡγεμόνα, ἔχοντα τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν νὰ εὐεργετήσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἡγεμὼν αὐτὸς εὐρέθη!... ».

Ἄν ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότση ἦτο φυσικὸν νὰ διαδοθῇ περισσότερον εἰς τὰς πλησιεστέρας γερμανικὰς χώρας, δὲν ὑπάρχει ὁμως τόπος τῆς Εὐρώπης, τῆς βορείου ἢ τῆς μεσημβρινῆς, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν ἀνεπηρέαστος. Εἶναι δὲ περιεργον, ὅτι ἡ Ἰσπανία, χώρα καὶ σήμερον ἀκόμη μένουσα ὀπίσω εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἐκ τῶν πρώτων ἐδοκίμασε τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ συστήματός του. Πολλὰς ἀπόπειραι εἰς διαφόρους πόλεις ἔγειναν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μαδρίτην, ὅπου ὁ βασιλικὸς διάδοχος ἐδιδάσκετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πεσταλότση, τοῦ ὁποῖου οὕτως ἐπληροῦτο ἡ εὐχή, ἡ ἐκπαίδευσις νὰ εἶναι μία δι' ὅλους. Ἀλλὰ τὰς δοκιμὰς ταύτας ἀνέστειλαν ἀποτόμως καὶ ἔματαίωσαν ὀλοτελῶς τὰ πολιτικὰ συμβάντα.

Ἡ δανικὴ κυβέρνησις ἔστειλε τὸ 1803 πολλοὺς διδασκάλους εἰς Βοῦργδορφ, οἱ ὁποῖοι ἐπανελθόντες ἴδρυσαν εἰς Κοπεγχάγην πεσταλότσειον σχολήν.

Ἐπίσης καὶ τὰ βασίλεια τὰ δημιουργηθέντα τότε ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐδείκνυαν περισσοτέραν ἀπὸ αὐτὸν προσοχὴν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν· ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Μυράτης καὶ ὁ τῆς Ὀλλανδίας Λουδοβίκος Βοναπάρτης ἐδοκίμασαν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὰς χώρας των τὰς μεθόδους τοῦ Πεσταλότση. Δὲν ἐπετύγγαναν μὲν πάντοτε αἱ ἀπόπειραι αὐταὶ τῆς μιμήσεως, ἀλλὰ τοῦτο προήρχετο ἐκ τῆς ἀδεξιότητος τῶν μαθητῶν του, ὅσοι μόνον τοὺς τύπους παρελάμβαναν, τὸν ἀπλοῦν μηχανισμόν τῆς μεθόδου, ὅχι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ζωογονοῦν καὶ γονιμοποιοῦν τὸ ὅλον σύστημα.

Ὅχι μικρὰ ἦτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότση καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ἐπίσης ἐνωρὶς ἰδρύθησαν σχολαὶ καὶ παιδαγωγεῖα κατὰ τὸ σύστημά του. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλε τὸ 1815 τὸν μέγαν φυσιοδίφην Κυβιέρον νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν σχολὴν τοῦ Ὑβερόν καὶ νὰ συντάξῃ ἔκθεσιν· ἡ δὲ Ἀκαδημία ἐπροκλήρυξε τὸ 1847 διαγωνισμόν ἔχοντα ὡς θέμα τὴν «κριτικὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ Πεσταλότση». Τέλος ὁ μέγας γάλλος ἱστορικὸς Μισελὲ ἐξύμνησεν αὐτὸν ἀποκαλέσας «φλόγα καὶ ζωὴν, ἀληθῆ ἄγιον».

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν πολλάκις ἀνενεώθη ἡ πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς μεθόδου ἀπόπειρα καὶ ἔφερε διαρκέστερα ἀποτελέσματα. Πλείστων Ἀγγλῶν τὴν ἐπίσκεψιν ἐδέχθη ὁ Πεσταλότσης εἰς τὸ Ὑβερόν, ὅπου τινὲς καὶ ἐπὶ πολὺ διέτριψαν. Προσφιλέστατος δὲ μαθητῆς του ἀπέβη ὁ Ἰάκωβος Γκρήβς, ὁ ἔνθερ-

μος ζηλωτής του. Αὐτὸς εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν μέθοδον, ἣ ὁποία τόσον ηὐδοκίμησεν, ὥστε ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης προέκυψε τὸ 1836 μεγάλη σχολικὴ ἐταιρεία, παρασχοῦσα πραγματικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Σημαντικὴ δὲ ἀπόδειξις τῆς σπουδαιότητος ταύτης εἶναι, ὅτι ἐν μέλος τῆς ἐταιρείας ἐκείνης καὶ μαθητὴς τοῦ Πεσταλότση, ὁ Ράϊνερ, ἐξελέγη ὑπὸ τῆς βασιλείσης Βικτωρίας καθηγητὴς τῶν τέκνων τῆς. Πόσον δὲ καὶ σήμερον ἔτι τιμᾶται εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ Πεσταλότσης, φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἑρβέρτος Σπένσερ, ὁ διασημότερος τῶν Ἀγγλων φιλοσόφων καὶ παιδαγωγῶν, ἐκ τῶν ξένων παιδαγωγῶν μόνον τὸν Πεσταλότσην ἀναφέρει εἰς τὸ περὶ Ἀγωγῆς βιβλίον του.

Εἰς τὴν Ρωσίαν εἰς εὐγενὴς συμπολίτης καὶ βοηθὸς τοῦ Πεσταλότση ἴδρυσεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Α' ἐν Πετροουπόλει, παιδαγωγεῖον τῶν ρώσων εὐγενῶν.

Ἄλλ' ὅπως εἰς τὸν ἀρχαῖον, οὕτω καὶ εἰς τὸν νέον κόσμον ὁ Πεσταλότσης ἔσχε καὶ ἔχει πιστοὺς ὀπαδοὺς. Εἰς ἐκ τῶν καθηγητῶν τοῦ Βοῦγδορφ, ὁ Ναίφ, ἀνέλαβε τὸ 1803 διδασκαλίαν εἰς Παρισίους, τὴν δὲ παράδοσίν του ἐτίμησε δι' ἐπισκέψεως ἐπισήμου ὁ Μέγας Ναπολέον, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ του Ταλλεϋράνδου. Ἐκεῖ παρίστατο καὶ εἰς Ἀμερικανός, ὁ ὁποῖος θαυμάσας τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα, ἔπεισε τὸν Ναίφ νὰ μεταβῆ εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας, ὅπου διωργά-

νωσε τὴν Πεσταλότσειον διδασκαλίαν. Εἰς Ἀμερικὴν μετενάστευσε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κρουσίου, τοῦ πρώτου συντρόφου τοῦ Πεσταλότση εἰς Βοῦργδορφ. Αὐτὸς ἐδίδαξε τὴν παιδαγωγικὴν εἰς διδασκαλεῖον τῆς Ν. Ὑόρκης, τοῦ ὁποίου ὁ ἰδρυτὴς εἶχεν εἰσαγάγει τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν. Ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης προῆλθαν οἱ ἄριστα κατηρτισμένοι ἀμερικανοὶ διδάσκαλοι «τοῦτο δὲ ὀφείλεται, ὡς ὠμολογήθη ἐπισήμως κατὰ τὴν εἰς Παρισίους παγκόσμιον ἔκθεσιν τοῦ 1900, εἰς τὸ ὅτι ἡ διεύθυνσις τοῦ διδασκαλείου τούτου ἐφήρμοσε πρακτικῶς τὴν μέθοδον καὶ τὰς ἰδέας τοῦ Πεσταλότση». Σήμερον οἱ Ἀμερικανοὶ διακρίνονται μεταξὺ ὄλων τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὁποίαν διωργάνωσαν πρακτικώτατα καὶ ὀλονὲν τελειοποιοῦν.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Πεσταλότση διεδόθη καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ὅχι ὁμῶς ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' ἐμμέσως. Εἶδαμεν, ὅτι προσφιλεῆς μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Πεσταλότση ὑπῆρξεν ὁ Ἑρβαρτος, ὁ ὁποῖος, ὡς τόσοι ἄλλοι, ἀνέπτυξεν, ἐπεξέτεινε καὶ ἐξήπλωσεν εἰς τὴν Γερμανίαν τὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκάλου του. Ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Πεσταλότση ἐστήριξεν ὁ Ἑρβαρτος καὶ οἱ μαθηταὶ του τὸ ἰδικόν των παιδαγωγικὸν σύστημα, τοῦτο δ' ἐδιδάχθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ Ἕλληνες παιδαγωγοὶ καὶ καθηγηταί, ὅσοι ἐσπούδασαν εἰς Γερμανίαν. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀκροῶνται καὶ σήμερον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον, οἱ εἰς αὐτὸ σπουδάζοντες καθηγηταὶ τῶν γυμνασίων καὶ διδασκαλείων μας, κατ'

αὐτὸ δὲ μορφώνονται εἰς τὰ διδασκαλεῖά μας, ὅσα εἶναι καλῶς κατηρητισμένα, οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ διδασκάλισσαι.

Ἄλλὰ διὰ τί ἄρα γε τὰ διδάγματα τοῦ Πεσταλότση δὲν παρήγαγαν καὶ εἰς τὸν τόπον μας ὅσους καὶ ὁποίους καρπούς εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη; Διὰ τί ἡμεῖς αἰσθανόμεθα, ὅτι ὑστεροῦμεν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, καὶ παραπονούμεθα; Πολλὰ καὶ σπουδαῖα εἶναι τὰ αἷτια τοῦ μεγάλου κακοῦ, ἀλλ' ἐν ἑξ αὐτῶν εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἡ πεσταλότσειος διδασκαλία δὲν μεταδίδεται ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἐφαρμόζεται ζωντανὴ καὶ ἀληθινὴ, ἀλλὰ μόνον ὡς τύπος καὶ γράμμα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι εἰς τὰ βιβλία, ἀλλὰ δὲν ζωντανεύει εἰς τὰς ψυχὰς ὄλων τῶν διδασκάλων καὶ ὄλων τῶν μαθητῶν. Ἐπειτα δὲν ἐνόησεν ὁ κόσμος καὶ τὴν σπουδαιότητα τὴν ἀρχὴν καὶ βάσιν, τὴν ὁποῖαν ἔθεσεν ὁ Πεσταλότσης, εἶχαν δὲ πολὺ πρότερον διδάξῃ οἱ πρόγονοί μας; ὅτι, διὰ νὰ γείνη κανεὶς ἄνθρωπος, δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ μάθῃ γράμματα, ἀλλὰ πρέπει συγχρόνως νὰ ἐξημερώσῃ τὴν καρδίαν του, ν' ἀπαλλάξῃ τὴν ψυχὴν του ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας, ν' ἀποκτήσῃ βούλησιν ἀγαθὴν καὶ αἱ πράξεις του πάντοτε νὰ συμφωνοῦν μὲ τὰς ὀρθὰς γνώσεις καὶ τὰς πεποιθήσεις του. Χρειάζεται δὲ νὰ κοπιᾷ καὶ νὰ ἐπιμείνῃ, ἕξ ἴσου καὶ περισσότερον πολλάκις, ὁ γονεὺς καὶ ὁ διδάσκαλος, διὰ νὰ ἐξημερώσουν καὶ νὰ ἠθικοποιήσουν τὸ παιδίον, παρὰ διὰ νὰ μεταδώσουν γνώσεις.

Σήμερον ὅμως ὁ πολὺς κόσμος, καὶ ὁ γραμμα-

τισμένος καὶ ὁ ἀγράμματος, φροντίζει περισσότερον πῶς νὰ μάθῃ γράμματα καὶ νὰ γείνη ἱκανὸς διὰ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ πλουτήσῃ, παρὰ πῶς νὰ γείνη καὶ νὰ μείνῃ καλὸς ἄνθρωπος, ἐπομένως εὐτυχής. Ὅταν καὶ τοῦτο ἐννοηθῇ καλῶς καὶ τὰ ἄλλα αἷτια λείψουν, τότε καὶ εἰς τὸν τόπον μας θὰ ριζοβολήσουν αἱ διδασκαλίαι καὶ τῶν νεωτέρων σοφῶν καὶ τῶν ἀρχαίων διδασκάλων ὅλου τοῦ κόσμου, τῶν ἀθανάτων προγόνων μας, καὶ θὰ φέρουν τοὺς εὐχύμους καὶ δροσεροὺς καρπούς, τοὺς ὁποίους γεύονται ἄλλα ἔθνη.

Z'. Ὁ Πεσταλότις ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς ἄνθρωπος.—
Ἐλατιώματα καὶ ἀρεταὶ τῶν συγγραμμάτων του.—
Ἀξία τῶν διαφόρων ἔργων του.—Αἱ ποικίλαι ἀρεταὶ του ὡς ἀνθρώπου.—Τὰ παθήματά του.—Μᾶλλον ὄνειροπόλος παρὰ θεϊκός.—Οἱ σύγχρονοὶ του διδάσκαλοι.—Ἡθικὸν μεγαλεῖον τοῦ Πεσταλότις.

Ὁ Πεσταλότις δὲν ἔχει τὰς ἀρετὰς ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τοὺς ἐξόχους συγγραφεῖς, καὶ διὰ τοῦτο τὰ πολυάριθμα συγγράμματά του δὲν τὰ διακρίνει κομψὸν ὕφος καὶ σοφὴ σύνθεσις. Ἄλλ' ἂν δὲν ἐπιτυχάνῃ εἰς τὴν ἔκθεσιν ἀφηρημένων γενικῶν ἰδεῶν, ἀναδεικνύεται ὁμως ἀφηγητὴς δόκιμος καὶ ἠθογράφος λεπτός, εὐαίσθητος, εὐφάνταστος, ζωηρὸς καὶ πνευματώδης.

Τὰ ἔτη 1781—1787 ἐδημοσίευσεν, καθὼς εἶδαμεν, εἰς τέσσαρας τόμους τὸν «Λεονάρδον καὶ Γερτρούδην», εἶδος δημῶδους μυθιστορήματος, εἰς τὸν

πρῶτον τόμον τοῦ ὁποίου ἡ Γερτρούδη ἐκθέτει τὰς περὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων ἰδέας της, ἢ μᾶλλον ἰδέας τοῦ συγγραφέως, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἐκτίθεται πῶς ἐν χωρίον ἀνεμορφώθη διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν νόμων, τῆς κυβερνήσεως, τῆς θρησκείας καὶ τοῦ σχολείου, πρὸ πάντων τοῦ σχολείου, «τοῦ κέντρου, ὁπόθεν τὰ πάντα πρέπει νὰ ἐκπορεύωνται». Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Πεσταλότση τοῦτο θεωρεῖται τὸ καταλληλότετον διὰ τοὺς διδασκάλους.

Ἐξ ὧν ἐπὶ δέκα ἔτη κατόπιν ἐπεδόθη εἰς τὴν γεωργίαν, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ μελετᾷ, ἐξέδωκε τὸ 1797 τοὺς «Μύθους», μὲ περιεχόμενον ἠθικὸν καὶ παιδαγωγικόν. Εἰς δὲ τὸ σύγγραμμά του «Ἐρευναι περὶ τῆς πορείας κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου γένους» ἐξήτει ν' ἀποδείξῃ πόσον σημαντικὴν δύναμιν ἀπέδιδεν εἰς τὴν φύσιν κατὰ τὴν ἀνατροφήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὡς ἀσθενὲς καὶ ἀνεπαρκὲς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτὸ ἔργον, διότι ὁ νοῦς καὶ τὸ λεκτικόν του δὲν ἦσαν ἐπιτήδεια εἰς πυκνὴν καὶ μεθοδικὴν ἐκθεσιν ἀφηρημένων ἀληθειῶν.

Τὸ ἄριστον ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Πεσταλότση, εἰς τὸ ὁποῖον καταφαίνονται ὅλαι αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ καὶ ὅλαι αἱ ἐλλείψεις τοῦ συγγραφέως, εἶναι τὸ ἐκδοθὲν τὸ 1801 «Πῶς ἡ Γερτρούδη ἀνατρέφει τὰ τέκνα της». Εἰς τοῦτο ὑπὸ τύπον ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Κέσνερον ἐκθέτει τὰς γενικάς του γνώμας περὶ τῆς μεθόδου του καὶ περὶ ἐποπτικῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων. Τὸ 1803 ἐξέδωκε «Τὸ βιβλίον τῶν μητέρων», στοιχειῶδες διδακτικὸν ἐγχει-

ρίδιον ξηρὸν καὶ μονότονον, ἀλλὰ μὴ στερούμενον εὐφυῶν παρατηρήσεων.

Ἄλλ' ἂν ὡς συγγραφεὺς ὁ Πεσταλότσης ἔχη ἀτελείας καὶ ἔλαττώματα, ὡς ἄνθρωπος ὁμῶς εἶναι ἀπαράμιλλος. Δὲν τὸν ἐκόσμει μόνον ἀγνότης ἡθῶν καὶ ἀφοσίωσις καὶ αὐταπάρνησις καὶ φιλοπονία ἀκοίμητος καὶ θάρρος· ἀλλὰ πρὸ πάντων μᾶς ἀφῆκε παραδείγματα φιλανθρωπίας ἀνυπερβλήτου, σχεδὸν παράφρονος. Ὅτε μίαν φορὰν τὸν ἐπλησίασεν ἐπαίτης, μὴ ἔχων μηδὲ λεπτὸν νὰ τοῦ δώσῃ, τοῦ ἐχάρισε τὰς ἀργυρᾶς πόρπας τῶν ὑποδημάτων του. Ἄλλοτε ἐπιστρέφων ἀπὸ φίλον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπῆγε καὶ ἐδανείσθη εἰς στιγμήν ἀπελπιστικῆς ἀνεχείας ὀλίγα χρήματα, προσέφερεν αὐτὰ πρὸς δυστυχῆ χωρικόν, τὸν ὁποῖον συνήνητησε καθ' ὁδὸν ὀδυρόμενον διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀγελάδος του. Μίαν φορὰν μόνον ἐκέρδησε χρήματα ὁ Πεσταλότσης, ὅτε εἰς Γερμανὸς ἐκδότης ἐξέδωκεν ἀγγελίαν πρὸς πλήρη ἐκδοσιν τῶν ἔργων του. Βασιλεῖς καὶ φιλόσοφοι ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ ἐγγραφοῦν συνδρομηταί, ὥστε ὁ ἐκδότης ἀνέλαβε νὰ τοῦ πληρώσῃ 50 χιλιάδας φράγκων συγγραφικὰ δικαιώματα. Καὶ αἱ μὲν ὑποχρεώσεις τοῦ ἐκδότου δὲν ἐξεπληρώθησαν εἰς ἀκέραιον, ἀλλ' εἰς τὸν Πεσταλότσην ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ ἐπιδείξῃ θαυμαστὴν ἀνιδιοτέλειαν. Ἐδήλωσεν ἐπισήμως, ὅτι τὰ ὑποσχεθέντα χρήματα προώριζεν εἰς ἴδρυσιν διδασκαλείων, δημοτικῶν σχολείων καὶ βελτίωσιν τῶν μέσων τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ. Πρὸς δὲ τὸν ἔγγονόν

του, πρὸ ὀλίγου ἐπανελθόντα καὶ παριστάμενον κατὰ τὴν δωρεὰν ταύτην, ἣ ὁποία τὸν ἐστέρει τὴν μόνην του κληρονομίαν, στραφεὶς εἶπε:—Καθὼς λέγεις, ἐπιθυμοῦμαι νὰ μοῦ ὁμοιάσῃς. Ἄλλ' οὔτε ὁ χρυσοῦς οὔτε ὁ ἄργυρος ἤμποροῦν νὰ σὲ γάμουν ὅ,τι εἶμαι... Ἡ καρδιά μου μόνη μ' ἔκαμε νὰ εἶμαι ὅ,τι εἶμαι...»

Θαυμασμὸς ὁμοῦ καὶ οἶκτος μᾶς καταλαμβάνει ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι πολλάκις ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐστερήθη καὶ αὐτὰ τὰ ὑλικά μέσα τῆς συντηρήσεως. Τὸ 1781 δὲν εἶχε ν' ἀγοράσῃ χάριτην, διὰ νὰ συγγράψῃ τὰ ἀθάνατα ἔργα του, ἔγραφε δὲ τὸν «Λεονάρδον καὶ Γερτρούδην» ἐπάνω εἰς περιθώρια παλαιῦ καταστίχου. Ὡς νὰ μὴ ἦρκουν δὲ ταῦτα, εἶχε καὶ διαρκεῖς περισπασμοὺς μὲ τοὺς συνεργάτας του καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἐπαρκῆς ἡ ἰδική του παιδείαις, σύντροφοι, καθὼς ὁ Κρούσιος, ὁ Βούσιος, ὁ Τόβλερος, τοῦ ἦσαν ἀπαραιτήτως χρήσιμοι, ὡς ὁ ἴδιος ὠμολόγει. Ἄλλὰ πόσας πικρίας καὶ ἀπογοητεύσεις δὲν τὸν ἐπόμισαν, πρὸ πάντων μὲ τὰς ἀμοιβαίας ἐχθρας των; «Ἐἵχαμεν θεμελιώσῃ τὸ κατάστημα αὐτὸ ἐπὶ τῆς ἀγάπης, ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἐχάθη ἀπὸ ἡμᾶς !...»

Ἄλλ' εὔρε τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν σύντροφον τοῦ βίου του τελείαν παρηγορίαν εἰς τὰς θλίψεις του, εἰς τὰ πάθη του, εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ μόνου υἱοῦ του; Ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν. Ἡ σύζυγός του εἶχε μὲν ἀφροσύνην, γενναιοῦτητα, αὐταπαρνήσειν εἰς τὰς παρατόλμους ἐπιχειρήσεις του, ἀλλ' ἡ

ἐμπιστοσύνη καὶ αἱ περιποιήσεις τῆς δὲν τὸν συνώδουσαν πάντοτε. Μετὰ τὰς ἀτυχεῖς περιπετείας τῆς Νέας Ἐπαύλεως συχνὰ ἀπουσίαζε διασμένουσα ἐπὶ μῆνας εἰς φιλικὰς οἰκογενεῖας, ἐγκαταλείπουσα τὸν Πεσταλότσην ἐν μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν ἐφάνη ἀλήσυχος, δύσπιστος—καὶ ὄχι ἀδίκως. Τὰ ὀλίγα, ὅσα τῆς ἔγραψε τὸ 1798, πόσα δὲν λέγουν!

«... Ἐὰν ἀξίζω ὅ,τι νομίζω ὅτι ἀξίζω, ἤμπορεῖς νὰ βεβαιωθῆς, ὅτι θὰ λάβῃς γρήγορα βοήθειαν καὶ ὑποστήριξιν ἀπὸ ἐμέ. Ἄλλ' εἰς τὸ μετοξὺ σιώπα... Κάθε λόγος σου μοῦ σπαράσσει τὴν καρδίαν. Δὲν ἤμπορῶ νὰ ὑποφέρω τὴν αἰώνιαν δυσπιστίαν σου. Ἐπερίμενες τριάκοντα ἔτη* περίμενε τρεῖς μῆνας ἀκόμη!...» Εἰς δὲ τὸ Ὑβερδον ἔζη μεμονωμένη, χωρὶς ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὸν βίον τοῦ ἐκπαιδευτηρίου καὶ τὰς πράξεις τοῦ συζύγου τῆς, μακρὰν τοῦ θορύβου καὶ τῆς ταραχῆς. Ἐκεῖνος συνέτρωγε μὲ τοὺς μαθητάς, ὅλλὰ τὴν ἐσπέραν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ παίζῃ χαρτιὰ μαζί τῆς. Δὲν ἦτο δυατὸν νὰ μείνουν οἱ δύο δέκα λεπτά, χωρὶς νὰ φιλονικήσουν. Καὶ ὁμως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἠγαπῶντο τρυφερῶς καὶ ὅτε ἡ σύζυγός του ἀπέθανε τὸ 1818, τὸν Πεσταλότσην κατέλαβε βαθεῖα θλίψις.

Ἐπι πλεόν ὑπέφερεν ὁ Πεσταλότσης ἀπομονωθεὶς τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν μέσῳ μυρίων μεριμνῶν καὶ οἰκονομικῶν δυσχερειῶν· ὅλλὰ πολλάκις ἀπελάμβανε γαλήνην ψυχῆς, «τὸν ἐπίγειον παράδεισον», ὡς τὴν ὠνόμαζεν ὁ ἴδιος, μὲ τὴν συνείδησιν τῆς ἐκπλη-

ρώσεως τοῦ καθήκοντός του, μὲ τὴν χαρὰν τῆς ἐν μέρει ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου του. Εἶχε τὴν συναίσθησιν τοῦ μεγαλείου τῆς προθέσεώς του, καὶ εὖρεν ὥρας τινὰς εὐτυχίας ἀφοσιούμενος ὀλοψύχως εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.

Ὁ Πεσταλότσης ὠνειροπόλησε περισσότερα παρ' ὅσα ἐπραγματοποίησεν, ἔσπειρε περισσότερα παρ' ὅσα ἐθέρισε. Καθὼς ἦτο ἀκατάστατος εἰς τὸν πρακτικόν του βίον, οὕτω καὶ εἰς τὸν θεωρητικόν συνεσώρευσε παρατηρήσεις καὶ ἐμπειρίας, χωρὶς ποτε νὰ κατορθώσῃ νὰ συστηματοποιήσῃ τὸ σύνολον τῶν διδασμάτων του.—Ἡ ἀξία του συνίσταται εἰς τὴν εὐγένειαν τῆς προαιρέσεώς του καὶ εἰς τὴν ἀγαθότητα τῆς προθέσεως μᾶλλον παρὰ εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἐκτελέσεως· εἰς τὰς προσπαθείας μᾶλλον παρὰ εἰς τὰ ἀποτελέσματα. Ὁ ἴδιος ἔλεγε: «Δὲν ἤξευρα τί ἔκαμνα, ἤξευρα μόνον τί ἤθελα». Ἦθελε δὲ τὴν ἐξημέρωσιν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὴν θέλησίν του ὑπεστήριζεν ἔνθερμος πίστις εἰς τὰς φυσικὰς δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν πρεπόντως τὴν ἀξίαν τοῦ Πεσταλότση καὶ τοῦ ἔργου του, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν καλῶς τὴν ἐποχὴν του καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀπὸ δέκα ἀνθρώπους οἱ ἐννέα ὄχι μόνον δὲν ἐγνώριζαν γράμματα, ἀλλ' οὐδὲ δικαίωμα εἶχαν νὰ μάθουν. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Πεσταλότση δὲν πρέπει νὰ παραβάλλωμεν πρὸς τὸ σημερινόν, τὸ ὁποῖον προῆλθεν

ὑστερον ἀπὸ πρόοδον ἐνδὲς αἰῶνος, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐνθυμώμεθα τί ἦτο τότε εἰς τὴν Ἑλβετίαν ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, μὲ ποίους μαθητὰς καὶ μὲ διδασκάλους εἶχε νὰ κάμῃ ὁ Πεσταλότσης. Πολὺ διδασκτικὴ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ πρώτου συνεργάτου του, τοῦ Κρούσιου. Οὗτος ἦτο γυρολόγος, εἰς ἡλικίαν δὲ δέκα ὀκτὼ ἐτῶν τὸν συναντᾷ μίαν ἡμέραν καθ' ὁδὸν εἰς κυβερνητικὸς ὑπάλληλός, τὸν σταματᾷ καὶ ἔξαφνα τοῦ λέγει : «Δὲν θέλεις σὺ νὰ γίνῃς διδάσκαλος ; ὑπάρχει μία θέσις κενή.» «Μὰ δὲν γνωρίζω τίποτε», ἀπαντᾷ μὲ ἀφέλειαν ὁ Κρούσιος. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐπιμένει : «Ὅ,τι εἰς δημοδιδάσκαλος ἡμπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἐδῶ, θὰ τὸ μάθῃς εὐκόλα.» Ὁ Κρούσιος ἀποφασίζει καὶ παρουσιάζεται εἰς διαγωνισμόν. Εἶχεν ἓνα μόνον ἀνταγωνιστήν, ἡ δὲ σπουδαιοτάτη δοκιμασία συνίστατο εἰς τὸ νὰ γράψουν τὸ «Πάτερ ἡμῶν». Τὸ ἔγραψε τόσον καλά, ὥστε ἔβαλε κεφαλαῖα γράμματα, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ μέσον τῶν λέξεων. Ἄλλ' ὁ ἐξεταστής, εἰς λοχαγός, εὔρεν, ὅτι ἀνεγίνωσκε μὲν ὁ ἄλλος καλύτερα, ἀλλ' ὁ Κρούσιος εἶχε καλύτερον γράψιμον καὶ αὐτὸν ἐνέκρινεν. Πῶς νὰ εἴμεθα ἀπαιτητικοὶ μὲ τοιούτους διδασκάλους ; Πῶς νὰ μὴ εἴμεθα συγκαταβατικοὶ πρὸς τὸν παιδαγωγὸν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ μεγάλα του σχέδια, προσελάμβανε βοηθοὺς σχεδὸν ἀξέστους καὶ ἔπρεπεν αὐτοὺς πρῶτον νὰ διδάξῃ καὶ μορφώσῃ; Εἶχε λοιπὸν δίκαιον, ὅταν ἔλεγεν : «Ἡ σημερινὴ ἐκπαίδευσις μοῦ ἐφαίνεται ὡς ἀπέραντον ἔλος, τὸ ὁποῖον ἐπέρασα χωνόμενος ἀπο-

φασιστικὰ εἰς τὴν λάσπην.»

Περίεργος τύπος μεγάλου ἀνδρός! Παιδαριώδης καὶ ἔξοχος, ἀδέξιος εἰς τοὺς τρόπους καὶ εἰς τὰς χειρονομίας, ἀλλὰ θαυμάσιος εἰς τὰς προθέσεις καὶ εἰς τὰς πράξεις του. Οἱ σύγχρονοὶ του ἐλίπε τὸν ἐπερίπαιζαν καὶ τὸν ἐμυκτήριζαν. Οἱ συμμαθηταὶ του τὸν ὠνόμαζαν «παράξενον», οἱ δὲ γείτονές του εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν «ὄνειροπόλον», καὶ αὐτοὶ οἱ φίλοι του βλέποντες τὰς πρακτικὰς ἀστοχίας του, ἔλεγαν, ὅτι θ' ἀπέθνησκεν εἰς νοσοκομεῖον ἢ εἰς φρενοκομεῖον. Ἄλλ' ὅλα, καὶ περιπαίγματα καὶ ὕβρεις καὶ ἀτυχίαι, δὲν ἔκαμψαν τὴν ἀτρόμητον ψυχὴν του, δὲν ἤλλαξαν οὔτε τὴν ζέσιν, οὔτε τὴν γαλήνην της. Ἐφθασεν εἰς τὸ τέλος μειδιῶν πρὸς τὰς στερήσεις, ζητῶν μόνον νὰ ζῇ ὑπὸ ἀχυρίνην στέγην, διὰ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ ὄνειρόν του, ἀναίσθητος εἰς τὰ ἀτυχήματα, ἀδάμαστος καὶ ὑπομονητικός. Ἄλλὰ συγχρόνως ἦτο μετριόφρων καὶ δὲν ἀπέκρυπτε τὰς ἀτελείας τοῦ ἔργου του. «Δοκιμάζετε, ἔλεγεν εἰς τὸ τελευταῖον ἔργον του, δοκιμάζετε ὅλα ὅσα ἐπρότεινα καὶ κρατεῖτε ὅ,τι καλόν. Ἐὰν καλυτέρα τις ἰδέα ὠριμάσῃ εἰς τὸν νοῦν σας, προσθέσατέ την εἰς ὅσα ἐπροσπάθησα νὰ σᾶς προσφέρω ἐν πνεύματι ἀληθείας καὶ ἀγάπης· ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ, μὴ ἀπορρίψετε ἀνεξετάστως καὶ ἐν συνόλῳ ὅλον τὸ ἔργον, ὡς χίμαιραν καταδικασμένην ἐκ τῶν προτέρων.»

— Ἄλλ' ἂν δὲν ἐπέτυχε τὸν σκοπὸν του, ἔδειξεν ὅμως εἰς τοὺς διαδόχους του τὸν δρόμον, διὰ νὰ φθάσουν. Καὶ μόνον τὰ παραδείγματά του ἂν ἔμε-

ναν, δὲν θὰ ἦτο χαμένη ἡ ζωὴ του οὐδὲ μάταιοι θὰ εἶχαν ἀποβῆ οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας του ἐπὶ ἐξήκοντα ἔτη ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ιδέας. Τὸ ἔργον του, ὅσα δὴποτε χάσματα καὶ ἂν ἔχη, μένει ἔργον πνεύματος ἐνίοτε ὑπερόχου, ἀλλὰ παντοῦ καὶ πάντοτε ἐξυπηρετουμένου ὑπὸ ἀτελευτήτου ἀγάπης.

Ἐνώπιον τῶν μαγευτικῶν τοπίων τῶν ὄρέων καὶ τῶν κοιλάδων τῆς πατρίδος του ἀνέκραξεν ἡμέραν τινὰ ὁ Πεσταλότσης: «Ναί, ἡ φύσις εἶναι ὡραία· καὶ ὅμως ὑπάρχει τι ὡραιότερον τῆς φύσεως καὶ τῆς λαμπρότητός της, ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου». Βεβαίως, ἀλλ' ὅταν εἶναι καρδία Πεσταλότση!

Τ Ε Λ Ο Σ